

اخلاق محمد ﷺ

اسمائل حاجیان

انتشارات نبأ

سرشناسه: حاجیان، اسماعیل، ۱۳۲۹
عنوان و پدیدآور: اخلاق مهدوی / اسماعیل حاجیان.
مشخصات نشر: تهران: مؤسسه فرهنگی نیا، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری: ۲۵۶ ص.
شابک: ۷-۱۰۰-۲۶۴-۶۰۰-۹۷۸
وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا
موضوع: اخلاق اسلامی، مهدویت.
رده‌بندی کنگره: ۱۴ ۱۳۹۷ ۳ الف ح ۸ / ۲۴۷ BP
رده‌بندی دیویی: ۶۱ / ۳۹۷
شماره کتابخانه ملی: ۵۵۱۵۵۰۵

انتشارات نیا

اخلاق مهدوی

نگارنده: اسماعیل حاجیان / ویراستار: عبدالکریم همایونی
حروفچینی: انتشارات نیا / صفحه‌آرایی: مشکاة / چاپ و صحافی: دالاهو، صالحانی
چاپ اول: ۱۳۹۷ / شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه / قیمت: ۱۲۰۰۰۰ ریال
ناشر: انتشارات نیا / تهران، خیابان شریعتی، بالاتراز خیابان
بهار شیراز، کوچه مقدم، نبش خیابان ادیبی، شماره ۲۶
صندوق پستی: ۳۷۷ / ۱۵۶۵۵
تلفن: ۰۲۰۶۶۰۶۷۵ فاکس: ۷۷۵۳۵۷۷۶
شابک: ۷-۱۰۰-۲۶۴-۶۰۰-۹۷۸ - 100 - 264 - 600 - 978 ISBN

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

نواى نای نیستان، خدا کند که بیایی
ضمیر روشن باران، خدا کند که بیایی
بلوغ قدر سپیدی، بلوغ سبز رهایی
معاد رویش انسان، خدا کند که بیایی
به انهدام سیاهی، به انهدام جهالت
سفیر ناشر قرآن، خدا کند که بیایی
نماز خالص عشقی، رجاء منتظرانی
زالال چشمه ایمان، خدا کند که بیایی
عزیز الله زیاری

تقدیم به:

حضرت بَقِيَّةُ اللَّهِ الْأَعْظَمِ عَجَّلَ اللَّهُ فَرَجَهُ أرواحنا لَهُ الْفِدَاء
بزرگ‌ترین اسوه و الگوی انسانیّت
و تنها ذخیره الهی در استمرار تاریخ بشریت.
آمال و آرزوی انبیا و اولیاء، و منتظر منتظران.
و با آرزوی درجات و مقامات معنوی
برای روح پدر و مادر عزیز
و اساتید بزرگواری که شهد شیرین محبت اهل بیت عَلَيْهِمُ السَّلَامُ
و امام زمان (عج) را به کام ما ریختند.

فهرست مطالب

مقدمه	۱۹
فصل اول: پیامبر ﷺ و اهل بیت  الگوهای زیبای فضایل اخلاقی	۲۳
۱. اسوه و الگو بودن اهل بیت 	۲۶
۲. انس با امام 	۲۷
۳. باز گرداندن امور به اهل بیت 	۲۸
۴. عهد و پیمان شیعه و بیعت آنان با اهل بیت  و امام عصر (عج)	۳۰
خلاصه	۳۲
خودآزمایی	۳۳
فصل دوم: درس‌های اخلاق مهدوی	۳۵
درس ۱: ذکر خدا	۳۷
معنا و مفهوم ذکر	۳۷
کیفیت ذکر	۳۸
ثمرات ذکر	۳۸
۱ - اطمینان و آرامش قلب	۳۸
۲ - جلوگیری از ارتکاب گناهان صغیره و کبیره	۳۹
۳ - جلوگیری از تکرار گناه	۳۹

۳۹	۴ - سبب قبولی توبه و استغفار
۳۹	۵ - خنثی شدن وسوسه‌های شیطان
۴۰	۶ - وسیله تشخیص حق از باطل با روشن بینی انسان
۴۰	۷ - انس با خدا
۴۰	۸ - ایجاد محبت در انسان
۴۰	۹ - موجب نورانیت عقل و فکر انسان
۴۰	۱۰ - خوددگر، بزرگترین لذت معنوی است.
۴۱	سیری در زیارات و ادعیه
۴۱	غفلت
۴۲	نتایج دوری از یاد خدا
۴۲	۱ - هم‌نشینی با شیطان
۴۳	۲ - خود فراموشی
۴۳	۳ - دچار عذاب الهی شدن
۴۳	۴ - دچار زندگی سخت و تنگ شدن و کوری در آخرت
۴۳	۵ - دچار سنگ دلی شدن
۴۳	۶ - خسران
۴۳	۷ - پست‌تر از حیوان شدن
۴۴	خلاصه
۴۵	خودآزمائی
۴۶	درس ۲: تسلیم فرمان خدا بودن
۴۸	تسلیم فرمان رسول خدا ﷺ و امامان علیا بودن
۵۰	خلاصه
۵۱	خودآزمائی
۵۲	درس ۳: اطاعت و بندگی خدا
۵۶	خلاصه
۵۸	خودآزمائی

فهرست مطالب □ ۹

۵۹	درس ۴: صدق نیت (اخلاص) - ریا
۶۱	ریا
۶۲	سَمْعَه
۶۳	اقسام ریا
۶۳	الف - ریا در ایمان
۶۳	ب - ریا در عبادت
۶۴	ج - ریا در امور دیگر
۶۶	خودآزمایی
۶۷	درس ۵: توکل
۶۹	ذکر چند نکته مهم
۷۰	خلاصه
۷۰	خودآزمایی
۷۱	درس ۶: خوف و رجاء (بیم و امید)
۷۲	اما خوف
۷۳	مرز خوف و رجاء
۷۵	خلاصه
۷۶	خودآزمایی
۷۷	درس ۷: توجّه به نماز
۷۷	ابعاد نماز
۷۸	۱ - در بعد طهارت و پاکی
۷۸	۲ - در بعد اعتقادی و ایمان
۷۹	۳ - در بعد ولایت
۸۰	۴ - در بعد اخلاقی
۸۱	۵ - در بعد اقتصادی (رسیدگی به محرومان)
۸۲	۶ - در بعد زندگی مهدوی

۱۰ □ اخلاق مهدوی

۸۳	خلاصه
۸۴	خودآزمائی
۸۵	درس ۸: یقین
۸۶	طرح یک سوال
۸۷	ثمرات یقین
۸۷	۱ - اولین ثمره یقین صبر است
۸۷	۲ - دومین ثمره یقین اخلاص است
۸۷	۳ - ثمره دیگر یقین زهد است
۸۷	۴ - توکل از ثمرات دیگر یقین است
۸۸	۵ - رضا از نتایج دیگر یقین است
۸۸	۶ - سبک شمردن مصیبت‌ها یکی دیگر از ثمرات یقین است
۸۸	مراتب یقین
۸۹	یقین در آموزه‌های مهدوی
۹۰	خلاصه
۹۱	خودآزمائی
۹۲	درس ۹: دعوت به حق و تبعیت از آن
۹۵	دعوت کنندگان به سوی حق
۹۶	خلاصه
۹۷	خودآزمائی
۹۸	درس ۱۰: برپاداشتن سنت‌ها، و مبارزه با بدعت‌ها
۱۰۰	بدعت ستیزان
۱۰۲	خلاصه
۱۰۲	خودآزمائی
۱۰۳	درس ۱۱: تقوی
۱۰۳	مراتب و درجات تقوی

فهرست مطالب □ ۱۱

..... آثار تقوی	۱۰۵
..... الف: تقوی مصوتیت است	۱۰۵
..... ب: تقوی منشا آزادی است	۱۰۵
..... ج: تقوا عامل روشن بینی است	۱۰۶
..... د: تقوی عامل خروج از شدائد است	۱۰۶
..... خلاصه	۱۰۸
..... درس ۱۲: عدالت و مبارزه با ظلم	
..... خلاصه	۱۱۴
..... خودآزمائی	۱۱۴
..... درس ۱۳: امر به معروف و نهی از منکر	
..... مراتب امر به معروف و نهی از منکر	۱۱۶
..... دعوت عملی	۱۱۸
..... شرایط امر به معروف و نهی از منکر	۱۱۹
..... خلاصه	۱۲۰
..... خودآزمائی	۱۲۱
..... درس ۱۴: صبر	
..... اقسام صبر	۱۲۳
..... خلاصه	۱۲۵
..... خودآزمائی	۱۲۵
..... درس ۱۵: زهد	
..... دو پرسش	۱۲۸
..... پاسخ	۱۲۹
..... پایه‌های زهد اسلامی	۱۳۰
..... خلاصه	۱۳۱
..... خودآزمائی	۱۳۲

۱۳۳	درس ۱۶ : حیا
۱۳۳	حیا در قرآن
۱۳۴	ارزش حیا در کلام معصومین <small>علیهم السلام</small>
۱۳۵	انواع حیا
۱۳۶	موانع حیا
۱۳۶	۱- از میان برداشتن حریم‌ها
۱۳۷	۲- ابراز نیاز در برابر مردم
۱۳۷	۳- زیاد سخن گفتن
۱۳۷	۴- شراب خواری
۱۳۷	آثار حیا
۱۳۷	۱- محبت خداوند
۱۳۸	۲- عفت و پاکدامنی
۱۳۸	۳- پاک شدن گناهان
۱۳۸	۴- آثار دیگر شرم و حیا
۱۳۹	پی‌آمدهای وقاحت و بی‌شرمی
۱۳۹	خلاصه
۱۴۰	خودآزمایی
۱۴۱	درس ۱۷ : عفت و پاکدامنی
۱۴۱	معنای عفت
۱۴۱	جلوه‌های گوناگون عفت
۱۴۲	در مقابل عفت
۱۴۳	مصادیق آیات عفت
۱۴۳	ارزش عفت براساس روایات
۱۴۵	راه پیشگیری از بی‌عفتی
۱۴۵	خلاصه
۱۴۶	خودآزمایی

فهرست مطالب □ ۱۳

۱۴۷	درس ۱۸: دعا و نیایش
۱۴۷	اهمیت دعا
۱۴۹	آثار دعا و نیایش
۱۴۹	۱- آشنائی با معارف الهی
۱۴۹	۲- آرامش درونی
۱۵۰	۳- نجات ورهائی از مشکلات
۱۵۱	۴- تحصیل نعمت‌های الهی
۱۵۱	۵- منزلت نزد پروردگار
۱۵۲	۶- شفای درد و بیماری
۱۵۲	۷- دفع بلاها
۱۵۳	۸- بعد اجتماعی دعا
۱۵۳	طرح یک سؤال
۱۵۳	پاسخ
۱۵۴	شرایط اجابت دعا
۱۵۵	چه بخواهیم؟
۱۵۶	خلاصه
۱۵۷	خودآزمائی
۱۵۸	درس ۱۹: قدرت جسمی
۱۵۹	سیری در روایات
۱۶۱	خلاصه
۱۶۱	خودآزمائی
۱۶۲	درس ۲۰: تواضع و فروتنی
۱۶۲	معنای تواضع
۱۶۲	اقسام تواضع
۱۶۳	تواضع در قرآن و روایات
۱۶۶	فرق بین تواضع و ذلت‌پذیری و تملق

۱۶۶	خلاصه
۱۶۷	خودآزمائی
۱۶۸	درس ۲۱: حفظ زبان
۱۷۲	خلاصه
۱۷۲	خودآزمائی
۱۷۳	درس ۲۲: پرهیز از لغو
۱۷۳	مقصود از لغو چیست؟
۱۷۴	عوامل و زمینه‌های لغو
۱۷۴	۱ - فراموشی یاد خدا و روز جزا
۱۷۵	۲ - لذت جوئی دنیوی
۱۷۵	۳ - همنشینی با بدان
۱۷۶	روایات در مورد لغو
۱۷۷	خلاصه
۱۷۷	خودآزمائی
۱۷۸	درس ۲۳: غیبت
۱۷۸	غیبت چه مفهومی دارد؟
۱۷۹	روایات در باب غیبت
۱۸۰	طرح دو سوال
۱۸۰	شنیدن غیبت
۱۸۱	موارد جواز غیبت
۱۸۲	خلاصه
۱۸۲	خود آزمائی
۱۸۴	درس ۲۴: تقیه
۱۸۵	انواع تقیه

فهرست مطالب □ ۱۵

۱۸۷	در چه مواردی تقیّه جایز نیست؟
۱۸۸	خلاصه
۱۸۸	خودآزمائی
۱۸۹	درس ۲۵: دوری از نافرمانی خدا (دوری از گناه)
۱۹۱	انواع گناه
۱۹۱	الف - گناهان کبیره و صغیره
۱۹۱	ب - گناهان بدنی و قلبی
۱۹۲	آثار گناه
۱۹۲	۱ - قساوت قلب
۱۹۳	۲ - سلب توفیق
۱۹۳	۳ - از دست دادن لطف و عنایت محبوب
۱۹۴	۴ - آثار وضعی و تکوینی گناه
۱۹۴	دوری از گناه در سیره مهّدوی
۱۹۵	خلاصه
۱۹۶	خودآزمائی
۱۹۷	درس ۲۶: پرهیز از مال حرام
۱۹۹	در فرمایشات امام مهّدی عجل الله تعالی فرجه
۲۰۱	خلاصه
۲۰۲	خودآزمائی
۲۰۳	درس ۲۷: امانت داری
۲۰۴	مهم‌ترین مصداق امانت در اسلام
۲۰۵	خیانت (ضدّ امانت)
۲۰۸	خلاصه
۲۰۹	خودآزمائی

۲۱۰	درس ۲۸: استقامت
۲۱۲	ثمرات استقامت
۲۱۲	۱- نزول برکات آسمانی، وفور نعمت
۲۱۲	۲- از بین رفتن ترس و خوف از دشمنان
۲۱۲	۳- نزول فرشتگان و بشارت به انسان‌های مومن و با استقامت
۲۱۳	۴- به دست آوردن سلامتی
۲۱۳	۵- بشارت بهشت
۲۱۳	۶- رسیدن به هدف
۲۱۴	خلاصه
۲۱۴	خودآزمایی
۲۱۵	درس ۲۹: نصیحت و خیرخواهی (موعظه)
۲۱۵	نصیحت
۲۱۶	موعظه
۲۱۶	موعظه و نصیحت در احادیث معصومین <small>علیهم‌السلام</small>
۲۱۸	دعوت به ارزش‌های اخلاقی و شرایط تأثیر موعظه و نصیحت
۲۱۹	موعظه و نصیحت در آموزه‌های مهدوی
۲۱۹	خلاصه
۲۲۰	خودآزمایی
۲۲۱	درس ۳۰: جهاد
۲۲۱	قرآن و جهاد در راه خدا
۲۲۳	روایات معصومین <small>علیهم‌السلام</small> ، در مورد جهاد
۲۲۴	جهاد و مجاهدان در آموزه‌های مهدوی
۲۲۶	خلاصه
۲۲۷	خودآزمایی
۲۲۸	درس ۳۱: انصاف
۲۲۹	سیری در روایات

فهرست مطالب □ ۱۷

۲۳۰	.....	ثمره و نتیجه انصاف
۲۳۲	.....	انصاف در آموزه‌های مهدوی
۲۳۲	.....	خلاصه
۲۳۳	.....	خودآزمایی
۲۳۴	.....	درس ۳۲: وقار
۲۳۴	.....	ارزش و اهمیت وقار
۲۳۶	.....	متانت و وقار در همه حال
۲۳۷	.....	وقار از مشخصات امام <small>علیه السلام</small> و یاران خاص آنان
۲۳۸	.....	خلاصه
۲۳۹	.....	خودآزمایی
۲۴۰	.....	درس ۳۳: قناعت
۲۴۱	.....	ارزش و اهمیت قناعت
۲۴۲	.....	ثمره و نتیجه قناعت
۲۴۵	.....	خلاصه
۲۴۵	.....	خودآزمایی
۲۴۶	.....	درس ۳۴: توبه و بازگشت به سوی خدا
۲۴۷	.....	حقیقت توبه کامل
۲۴۸	.....	شرایط پذیرش توبه
۲۴۹	.....	توبه در آموزه‌های مهدوی <small>علیه السلام</small>
۲۵۰	.....	خلاصه
۲۵۱	.....	خودآزمایی
۲۵۳	.....	کتاب نامه

مقدمه

«السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا تَالِيَ كِتَابِ اللَّهِ وَ تَرْجُمَانِهِ»

اخلاق عبارت است از مجموعه ارزش‌های انسانی و فضایل باطنی که به او امتیازی بسیار برتر و والاتر از دیگر موجودات می‌دهد.

انسان در بعد غرایز و امیال با حیوانات مرز مشترک دارد. حیوان می‌خورد، می‌خوابد، لذت می‌برد و غریزه جنسی در او متجلی می‌شود. این امیال و غرایز در انسان هم خواسته و ناخواسته بروز و ظهور پیدا می‌کند. این‌ها مبنای ارزش و فضیلت انسان نیستند. آنچه باعث ارزش و اعتبار و فضیلت انسان می‌شود، امور و گرایش‌های متعالی هستند که به امور فطری معروفند.

گرایش به کمال و پرستش، حقیقت‌جوئی، زیبایی‌طلبی، خیرخواهی و... از اموری هستند که در وجود انسان به صورت فطری نهادینه شده و همین‌ها منشا علم و عبودیت، عدالت‌طلبی و آزادی‌خواهی و ارزش‌های اخلاقی می‌شوند.

انسان با داشتن این گرایش‌ها انسان است و از دیگر موجودات ممتاز می‌گردد. مجموعه مسائل فطری انسان را ارزش‌های انسانی یا فضایل اخلاقی می‌نامند.

در اهمیّت ارزش‌ها و مسائل اخلاقی همین بس که پیامبر عظیم الشان اسلام

فرمودند:

«بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ»

برانگیخته شده‌ام تا کرامت‌ها و فضایل اخلاقی را تمام و کامل کنم.^۱ مبنای هدف رسالت انبیاء زنده کردن ارزش‌های انسانی و فضایل فطری و اخلاقی است. این ارزش‌ها زنده نمی‌شوند مگر در سایه توجه به مسائل فطری و گرایش‌های متعالی انسان تحت تربیت انبیاء علیهم‌السلام.

با این بیان اخلاق و ارزش‌ها و فضایل انسانی در برگیرنده تمام ابعاد وجودی انسان و تمام مسائل اجتماعی اوست. خانواده، مدرسه، بازار، محیط کار، فضای سیاسی، نظامی و حکومتی و... هیچکدام نمی‌تواند خالی از فضایل و ارزش‌های انسانی باشد. با همه اعتبار و اهمیتی که مسائل اخلاقی در زندگی انسان دارد، عده‌ای از مدعیان علم و دانش و پیروان نظریه خود پرستی و لذت طلبی مدعی شده‌اند که نه تنها اخلاق مایه تکامل بشر نیست بلکه مانع تحقق آرزوها و سد راه کامیابی است. آنان عقیده دارند که مقررات اخلاقی یک سلسله دستورهای بی‌فایده و مهممل است و نتیجه‌ای جز تحدید شخصیت و سلب آزادی و تقلیل لذت‌ها به بار نمی‌آورد. یکی از دانشمندان غربی می‌گوید:

ندای غرائز را اجابت کن تا لذت و خوشی یابی و هیچ گونه مقاومت در مقابل آن‌ها ابراز منما که مورث درد و رنج می‌شود و سایر مبادی اخلاق و آنچه از این گفته‌اند مشتبی موهومات است و خالی از دلیل و برهان.^۲

نیچه فیلسوف دیگری از غرب می‌گوید:

خود را باید خواست و خود را باید پرستید و ضعیف و ناتوان را باید رها کرد تا از بین برود و درد و رنج کاسته شود و ناتوان بر دوش توانا بار نباشد و سنگ راهش نشود.^۳

۱. مستدرک الوسایل جلد ۲ صفحه ۲۸۲

۲. علم اخلاق با حکمت عملی صفحه ۲۴۳

۳. سیر حکمت در اروپا جلد ۳ صفحه ۱۲۷

این گروه اصول اخلاقی و مقررات اجتماعی را به منزله مانع و سدّی در راه پیشرفت تمایلات و استعدادهای فردی تلقّی می‌کنند و عدم آزادی در ارضای خواهش‌ها و شهوات را مایهٔ محدود ساختن پرورش شخصیت‌ها می‌پندارند.

متون ادعیه و زیارت‌های خاصّ حضرت ولّی عصر عجل الله تعالی فرجه ارواحنا له الفدا، علاوه بر بعد زیارتی و دعائی مملو از تعلیمات و معارف الهی در بعد سازندگی اخلاقی و ارزش‌های انسانی است.

در این مجموعه سعی شده بخشی از فضائل اخلاقی که در دعاها و زیارت‌ها و سخنان حضرت مهدی عجل الله فرجه ذکر شده به همراه مستندات قرآنی و روایی آن مطرح شود تا بتواند به عنوان زیباترین و مهم‌ترین محور مسائل اخلاقی برای منتظران حضرت باشد.

در این راستا لطف و عنایت خداوند و یاری امام عصر علیه السلام توفیقی برای حقیر خواهد بود.

فصل اوّل

پیامبر ﷺ و اهل بیت علیهم السلام
الگوهای زیبای فضایل اخلاقی

گروهی بر این باورند که اخلاق برای جامعه و رشد و تربیت معنوی آن لازم و ضروری است. اما بدون دخالت دین و جدای از تعلیمات مذهبی. اخلاق آن چیزی است که منافع انسان و لذت‌ها را تامین می‌کند (اخلاق نفع طلبانه) در حالی که دین جلوی منافع مادی و لذت‌های بی‌حد و حصر را می‌گیرد. مسلم است که شکوفائی مسائل فطری و استعدادهای انسانی بدون توجه به تعلیمات وحی و سنت اهل بیت علیهم‌السلام امکان ندارد.

در متون اسلامی نظیر قرآن، روایات، ادعیه و زیارت‌ها به خصوص متون دعاها و زیارت‌های مربوط به حضرت مهدی علیه‌السلام و توقیعات حضرت به چهار نکته اساسی توجه شده که این نکات بیانگر ضرورت توجه به اخلاق از طریق مبانی معارفی اهل بیت علیهم‌السلام و امام عصر عجل الله تعالی فرجه می‌باشد. عبارتند از:

۱. اسوه و الگو بودن اهل بیت علیهم‌السلام

۲. انس با امام علیه‌السلام

۳. بازگرداندن امور به اهل بیت علیهم‌السلام

۴. عهد و پیمان شیعه و بیعت آنان با امام عصر عجل الله تعالی فرجه

در این فصل با توجه به متون روایی و دعا و زیارت‌های امام عصر علیه‌السلام به این چهار

نکته اشاره خواهد شد:

۱. اسوه و الگو بودن اهل بیت علیهم السلام

از امام مهدی عجل الله تعالی فرجه نقل شده که فرمودند:

وَ فِي ابْنَةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَ عَلَيْهَا لِي أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ.

در وجود مقدس دختر رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ برای من اسوه و الگوی نیکوئی است.^۱

اگر صدیقه کبری علیها السلام دختر رسول گرامی اسلام برای امام زمان عجل الله اسوه و الگوی نیکو باشد - که هست - پس تکلیف ما به عنوان شیعیان آن حضرت بسیار روشن است. در بعد تربیتی و اخلاقی صرف مطالعه کتب تربیتی و دانستن حقایق و معارف اخلاقی اثر مثبتی در وجود ما ندارد. انسان در کنار الگوها و اسوه‌های محبوب و جلوه‌های خصلت‌های زیبا تربیت می‌شود و شاگله وجودی او در دل سپردگی به آنها شکل می‌گیرد.

قرآن کریم در مورد رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می‌فرماید:

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ.

در وجود مقدس حضرت رسول صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ برای شما الگوی نیکو است.^۲

رسول خدا و اهل بیت علیهم صلوات الله آینه تمام ارزش‌های الهی و انسان‌های کاملند و بشر برای پرورش یافتن و تربیت خود نیازمند به اسوه‌پذیری و الگوگیری از آنها است. سیره امام عصر عجل الله تعالی فرجه بزرگ‌ترین سرمشق بشریت است. و آنها که مدعی پیروی از اویند و منتظران ظهور او و دلداده جمال محبوب باید تمام زندگی و اخلاق و رفتار خویش را با خصلت‌های زیبای او تطبیق دهند.

شب ظلمت و بیابان به کجا توان رسیدن

مگر آن‌که ماه رویت به رهم چراغ دارد

من و شمع صبحگاهی سزدار به هم بگوییم

که بسوختیم و از ما مه ما فراغ دارد

۱. کلمة الامام المهدی عجل الله تعالی فرجه صفحه ۳۰۴

۲. احزاب آیه ۲۱

۲. انس با امام علی

شکر عملی و قدر دانی واقعی از یک رفیق و همدم دلسوز و از یک مراد محبوب وقتی اداء می‌شود که انسان با او انس بگیرد، انیس و مونس او شود و به راحتی او را از دست ندهد. و خلاصه این که هر کاری که رفاقت و انس او را محکم می‌سازد انجام دهد.

امام علی بن موسی الرضا علیه السلام می‌فرمایند:

امام، انیسی است یار و پدری مهربان، و برادری است همسان و همتا، و مانند مادری است نیکوکار نسبت به فرزند کوچکش، و پناه بندگان در پیش آمدهای ناگوار.^۱

یعنی امام انیس و مونس شیعیان خود و پدری مهربان و دلسوز برای آنها است. امام حسن عسگری علیه السلام در دعای قنوت خویش ضمن توصیف یاران و انیس‌های امام عصر عجل الله تعالی فرجه در دوران غیبت آنها را دعا می‌کند و در موردشان از خدا می‌خواهد که:

خداوند امام زمان علیه السلام را در سایه امنیّت و آرامش آن چیزی قرار ده که به آن علاقمند است و او را از تیرهای مکر و حيله‌های دشمنانش حفظ فرما. خدایا او را با شریکانش در کارها و کمک کارانش در اطاعت پروردگار همراه ساز که آنها از اهل و فرزندان و شهر و دیار خود به خاطر حضرت بریده‌اند و تجارتشان را رها کرده و در زندگی خویش دچار ضرر شده‌اند، در بین مردم نیستند در عین حالی که شهر و دیار خویش را ترک نکرده‌اند...^۲

و در دعای دیگری در مورد رفع بلا از امام عصر عجل الله تعالی فرجه می‌خوانیم: خداوند شریکان حجت خویش را در کارهایش و کمک کارانش را در راه طاعت تو یاری دهد. آنها که وجودشان را قلعه محکم و اسلحه و

۱. کافی جلد ۱ صفحه ۳۸۷ باب نادر فی فضل الامام

۲. ربیع الانام صفحات ۱۰۶ و ۱۰۷

پناه و انس حضرت قرار دادی. کسانی که از اهل و فرزندان و شهر و دیار خود به خاطر امامشان بریده‌اند، تجارتشان را رها کرده‌اند و...^۱

آن یاران خاص از همه زندگی خویش در جهت انس با امام زمانشان و یاری او بریده‌اند و جز یاد او در خاطرشان نمی‌گذرد و جز او مونس ندارند.

چه کنم آرزوی وصل تو از سر نرود   بنده جز خانه مولا در دیگر نرود
من ز داغ غم هجران رخت می‌سوزم   آتش عشق تو از این دل مضطر نرود^۲

۳. باز گرداندن امور به اهل بیت علیهم‌السلام

آموختیم که ائمه هدی علیهم‌السلام الگوها و اسوه‌های نیکوی ما در دین و زندگی هستند. اگر رفتارشان و رفتارشان و عقایدشان نشأت گرفته از وحی الهی و بر اساس علم و هبیبی خداست - که هست - پس کدام الگو بالاتر و برتر از آنها؟ آیا می‌توان با امکان بهره‌وری از سرچشمه‌های عظیم و زلال معارف به نهرهای کوچک گل آلود تمسک جست و از آنها بهره گرفت؟ و آنها را سرمشق زندگی خویش قرار داد؟

خداوند عز و جل منبع و مرکز نور معارف را در قلوب مقدس چهارده معصوم علیهم‌السلام قرار داده و به دیگران هم سفارش کرده که فقط به آنها مراجعه نمایند. امام صادق علیه‌السلام به یونس بن ظبیان می‌فرماید:

اگر علم صحیح را می‌خواهی پس نزد ما اهل بیت است. زیرا ما آن اهل ذکر هستیم که خداوند فرموده: «اگر نمی‌دانید از اهل ذکر بپرسید»^۳

و امام باقر علیه‌السلام می‌فرماید:

۱. ربیع الانام صفحات ۱۶۵ و ۱۶۶
۲. وسایل الشیعه جلد ۱۸ صفحه ۴۹
۳. هاشمی نژاد

فصل اول: پیامبر ﷺ و اهل بیت علیهم السلام الگوهای زیبای فضایل اخلاقی □ ۲۹

قسم به خدا علم یافت نمی‌شود مگر از ناحیه اهل خانه‌ای که جبرئیل بر آن‌ها نازل شده است.^۱
و از امام مهدی عجل الله تعالی فرجه این عبارت زیبا به ما رسیده است که:

طَلَبُ الْمَعَارِفِ مِنْ غَيْرِ طَرِيقِنَا اَهْلَ الْبَيْتِ مُسَاوِقٌ لِانْكَارِنَا.

جستجوی دانش جز از طریق و راه ما اهل بیت علیهم السلام شما را به انکار ما می‌کشاند.^۲

ریشه سخنان حقه و معارف عمیق فقط و فقط فرمایشات اهل بیت علیهم السلام است و ما موظفیم در همه مشکلات علمی و معارفی به آن‌ها (بصورت مستقیم یا غیر مستقیم) مراجعه کنیم.

در سخنان دیگری امام مهدی عجل الله تعالی فرجه می‌فرماید:

تقوای الهی پیشه کنید و تسلیم امر ما باشید و کارهایتان را به ما بسپارید، بر ماست که شما را از سرچشمه سیراب بیرون آوریم. چنان‌که بردن شما به سوی چشمه از ما بود. در مورد آن‌چه از شما پوشیده است در پی کشف آن نباشید. از راه راست به راه چپ منحرف نگردید و با مودت نسبت به ما حرکت مستقیم خود را بر آئینی روشن استوار سازید. من شما را نصیحت کردم و خداوند بر من و شما شاهد و گواه است...^۳

با این بیان برای رسیدن به معارف حقه و دریافت ارزش‌های اخلاقی و انسانی جز راه رفتن به خانه اهل بیت علیهم السلام و جز سپردن امور به آن‌ها راهی وجود ندارد.

از جهان دل به تو بستم به خدا مهدی جان

طالب وصل تو هستم به خدا مهدی جان

هر کجا یاد تو و ذکر تو و نام تو بود

بی تأمل بنشستم به خدا مهدی جان

۱. نحل ۴۳

۲. صحیفه المهدی صفحه ۳۳۵

۳. کلمة الامام المهدی صفحه ۳۰۳ و ۳۰۵

تا که از فیض حضور تو شود دل روشن

دیده از غیر تو بستم به خدا مهدی جان

نرسد دست به دامان کسی تا برسد

نک به دامان تو دستم به خدا مهدی جان^۱

۴. عهد و پیمان شیعه و بیعت آنان با اهل بیت علیهم السلام و امام عصر عجل الله تعالی فرجه

وفابه عهد و پیمان یکی از مهمترین محورهای اخلاق اسلامی و نشانه ایمان انسان

نسبت به خدا است.^۲

علی علیه السلام در نامه به مالک اشتر می فرماید:

اگر بین خود و دشمنت قراردادی بستی یا از جانب خود به او لباس

امان پوشاندی به قراردادت وفا کن... زیرا مردم برجیزی از واجبات

الهی چون بزرگ شمردن وفای به پیمان - با همه هواهای گوناگون و

اختلاف آرائی که دارند - اتفاق ندارند. مشرکان هم علاوه بر

مسلمانان وفای به عهد را بر خود لازم می دانستند زیرا عواقب

دردناک پیمان شکنی را در یافته بودند.^۳

قرآن می فرماید:

﴿أَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا﴾

به پیمان وفا کنید که پیمان باز خواست شدنی است.^۴

و از علی علیه السلام نقل شده که فرمودند:

خداوند چیزی را جز عمل صالح از بندگان خود نمی پذیرد و جز وفای

به شرط و پیمانها را قبول نمی کند.^۵

۱. سروده (مرشد)

۲. از رسول خدا صلی الله علیه و آله - بحار الانوار جلد ۱۶ ص ۱۴۴

۳. نهج البلاغه نامه ۵۳

۴. اسراء ۳۴

۵. سفینه البحار جلد ۲ صفحه ۲۹۴

فصل اول: پیامبر ﷺ و اهل بیت علیهم السلام الگوهای زیبای فضایل اخلاقی □ ۳۱

بیعت هم به معنای هم عهدی و عقد بستن بایکدیگر. بیعت کننده ملتزم شده و عهد محکم و پیمان استوار بسته به این که شخصی را که با وی بیعت نموده با جان و مال خود یاری کند و از هیچ چیزی از آن چه مربوط به او هست در راه یاری و نصرت او دریغ ننماید و جان و مال خود را در راه آن شخص نثار کند.^۱

آیات فراوان و متون دعاها و زیارت‌هاییانگر عهد و پیمان و بیعت ما با خدا و پیامبر ﷺ و اهل بیت علیهم السلام و امام زمان علیهم السلام است.

در دعای عهد هر روز صبح می‌خوانیم:

اللَّهُمَّ إِنِّي أُجَدِّدُ لَهُ فِي صَبِيحَةِ يَوْمِي هَذَا وَمَا عِشْتُ مِنْ أَيَّامِي عَهْدًا
وَبَيْعَةً لَهُ فِي عُنُقِي لَا أَحُولُ عَنْهَا وَلَا أَزُولُ أَبَدًا...^۲

پروردگارا من در صبح همین روزم و تمام ایامی که در آن زندگی کنم با او تجدید عهد می‌کنم و عقد بیعت او بر گردن من است و هرگز از این عهد و بیعت برنگردم و تا ابد بر آن ثابت قدم باشم.

و در تعبیر دیگری از دعای عهد مختصر می‌خوانیم که این عهد و پیمان من تا روز قیامت است. و در یکی از دعاها روز غدیر عرضه می‌داریم:

خداوندا از تو می‌خواهم به حقی که نزد آنان قرار دادی و به آن چه که به وسیله آن، آن‌ها را بر جهانیان برتری دادی این روز را بر ما مبارک گردان که ما را در آن با وفا و به عهدت کرامت دادی آن عهدی که با ما بستنی و میثاقی که در ارتباط با ولایت اولیاء خودت و دوری از دشمنان خود از ما گرفتی...^۳

امام مهدی عجل الله تعالی فرجه در توقیعی می‌فرماید:

لَوْ أَنَّ أَشْيَاعَنَا وَقَفَّهْمُ اللَّهُ لِطَاعَتِهِ عَلَى اجْتِمَاعِ مِنَ الْقُلُوبِ فِي الْوَفَاءِ
بِالْعَهْدِ عَلَيْهِمْ لَمَا تَأَخَّرَ عَنْهُمْ الْيَمْنُ بِلِقَائِنَا وَ لَتَعَجَّلَتْ لَهُمُ السَّعَادَةُ

۱. مکیال المکارم جلد ۲ صفحه ۳۲۴

۲. مفاتیح الجنان صفحه ۹۹۰

۳. ربیع الانام صفحه ۲۴۶

بِمُشَاهَدَتِنَا عَلَى حَقِّ الْمَعْرِفَةِ وَ صِدْقِهَا مِنْهُمْ بِنَا.^۱

اگر چنانچه شیعیان ما - که خداوند توفیق طاعتشان دهد - در راه ایفای پیمانی که بر دوش دارند همدل می‌شدند، میمنت ملاقات ما از ایشان به تاخیر نمی‌افتاد و سعادت دیدار ما زودتر نصیب آنان می‌گشت. دیداری بر مبنای شناختی راستین و صداقتی از آنان نسبت به ما.

ما هم پیمان با خدا و پیامبر ﷺ و ائمه علیهم السلام و امام زمانیم. آن کس که با امام عصرش پیمان بسته تمام وجود و اعمال و رفتارش باید همراه و هماهنگ با امام و عهدی باشد که با امام بسته است.

همه شب دیده به راه توام و منتظرم

این بود عهد الستم به خدا مهدی جان

آشنا با تو شدم تا دلم آرام گرفت

عهد بیگانه شکستم به خدا مهدی جان^۲

پس چون اهل بیت اسوه و الگوی ما هستند و لازمه‌الگو پذیری انس با امام علیهم السلام است باید همه امور را به معصومین علیهم السلام و امام عصر عجل الله تعالی فرجه بازگردانیم زیرا با آنها عهد و پیمان بسته‌ایم. پس شناخت ما از ارزش‌های اخلاقی و عمل به آنها در سایه توجه به آنها است.

خلاصه

- ۱- عده‌ای اخلاق را در جامعه ضروری می‌دانند اما بدون دخالت دین.
- ۲- شکوفائی مسائل فطری که مبنای ارزش‌های اخلاقی است بدون دخالت وحی و سنت اهل بیت علیهم السلام امکان ندارد.
- ۳- در زمینه اخلاق و ضرورت شکوفائی آن در بینش اسلامی از طریق مبانی

۱. صحیفه‌المهدی صفحه ۳۵۰

۲. بخشی از سروده (مرشد)

معارفی اهل بیت ﷺ به چهار نکته اساسی توجه شده است:

- الف - اسوه و الگو بودن اهل بیت ﷺ: پیامبر و اهل بیت (علیهم صلوات الله) اسوه و الگوی همه اهل ایمان و حضرت زهرا ﷺ اسوه امام مهدی عج است.
- ب - انس با امام علیؑ: امام، انیس رفیق و مونس شفیق مؤمنان است.
- ج - بازگرداندن امور به اهل بیت ﷺ: ریشه سخنان حقّه و معارف عمیق فقط فرمایشات اهل بیت ﷺ است.
- د - عهد و پیمان شیعه و بیعت آنان با اهل بیت ﷺ: شیعه هم پیمان با خدا و پیامبر ﷺ و ائمه ﷺ و امام زمان خود است. آن کس که با امام زمانش پیمان بسته باید تمام وجود و اعمال و رفتارش همراه و هماهنگ با امام و عهدی باشد که با او بسته است.

خودآزمائی

- ۱- شکوفائی مسائل فطری و استعدادهای انسانی از چه راهی امکان دارد؟
- ۲- مهم ترین عامل تربیتی و کسب خصلت های زیبای اخلاقی چیست؟
- ۳- انس با امام تا چه اندازه در کسب ارزش های اخلاقی مؤثر است؟
- ۴- چرا باید همه امور علمی و معرفتی خود را به امامان ﷺ ارجاع بدهیم؟
- ۵- وفای به عهد و پیمان و بیعت با اهل بیت ﷺ تا چه اندازه در کسب ارزش های اخلاقی مهم است؟

فصل دوم

درس‌های اخلاق مهدوی

درس ۱

ذکر خدا

اولین و مهمترین فضیلت اخلاقی که از فرمایشات و ادعیه و زیارت‌ها و مناجات‌های ائمه علیهم‌السلام و امام مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه به دست می‌آید ذکر و یاد خداست.

معنا و مفهوم ذکر

ذکر به معنای حفظ معنای چیزی و استحضار آن است. و به هر چیزی که آدمی به وسیله آن حفظ شود و یا مستحضر گردد ذکر گفته می‌شود. یک مرتبه از ذکر، اراده شکل و وضع درونی انسان است که به وسیله آن انسان آموخته‌هایش را حفظ می‌کند. و مرتبه دیگر آن به معنای حضور در قلب یا در زبان است.

در عرف قرآن، اگر این کلمه مقید به قیدی نباشد، معنایش یاد خداست. در برابر یاد خدا دو امر نسیان و غفلت از یاد او قرار می‌گیرد. دائم‌الذکر بودن در برابر غفلت است و تذکر هم برای اینست که دچار نسیان و فراموشی از یاد خدا نشویم. در قرآن غیر از یاد خدا، قرآن، پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و نماز نیز به عنوان ذکر و از اهل بیت علیهم‌السلام تحت عنوان اهل‌الذکر یاد شده است. و این بخاطر آن است که آن‌ها با تمام وجودشان ما را متوجه خدا می‌کنند و توجه

به آن‌ها هم در واقع توجّه به خداست.

کیفیت ذکر

توجّه به خدا و ذکر حضرت حق دارای چهار مرحله زیر است:

۱. ذکر لفظی: عبارتست از به زبان آوردن اسما و صفات الهی و حمد و ستایش و تنزیه او.
۲. ذکر معنوی: علاوه بر ذکر لفظی و به زبان آوردن به معانی و مفاهیم اذکار هم توجّه کردن.
۳. ذکر قلبی: در آن توجّه به لفظ نیست، و تمام قلب متوجّه خداست.
۴. دائم الذکر بودن: توجّه به خداست با تمام وجود و در همه حال.

ثمرات ذکر

می‌دانیم اعتقاد به خدا و پرستش او امری فطری است و غفلت در دنیا ما را از یاد خدا و ذکر او غافل می‌کند. اگر انسان بتواند در زندگی روز مرّه خود متوجّه خدا باشد و به ذکر و یاد او ثمرات فراوانی نصیبش خواهد شد. از ثمرات ذکر (که برداشتی مختصر از قرآن و روایات است) به موارد ذیل اشاره می‌شود:

۱ - اطمینان و آرامش قلب

یکی از بزرگترین مشکلات بشر امروز اضطراب روانی و تشویش خاطر است که یکی از عوامل اساسی آن بریدن از یاد خداست. قرآن می‌فرماید:

أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ ۱

به یاد خداست که دل‌ها آرامش می‌یابد.

۲ - جلوگیری از ارتکاب گناهان صغیره و کبیره

...نماز را به جای آر که همانا نماز از کارهای زشت باز می‌دارد و ذکر و

یاد بزرگتر خداست...^۱

نماز بزرگ‌ترین یاد خدا است و برای برپائی نماز باید زندگی پاک و دور از همه آلودگی‌ها داشت.

۳ - جلوگیری از تکرار گناه

در آیه ۱۳۵ آل عمران به این نکته اشاره می‌فرماید:

و آن‌ها وقتی مرتکب عمل زشتی شوند یا به خود ستم کنند به یاد خدا می‌افتند و برای گناهان خود طلب آمرزش می‌کنند و کیست جز خدا که گناهان را ببخشد؟ و بر گناه اصرار نمی‌ورزند، با این که می‌دانند.

۴ - سبب قبولی توبه و استغفار

در همان آیه ۱۳۵ آل عمران می‌فرماید:

و آن‌ها که وقتی مرتکب عمل زشتی می‌شوند... به یاد خدا می‌افتند و برای خود طلب آمرزش می‌کنند. و کیست جز خدا که گناهان را ببخشد؟ و...

یعنی خداوند به خاطر توجهشان به خدا آن‌ها را می‌بخشد.

۵ - خنثی شدن وسوسه‌های شیطان

چون اهل تقوا را از جانب شیطان وسوسه و خطایی به دل فرا رسد همان دم خدا را بیدار آرند و همان لحظه بصیرت و بینائی پیدا کنند...^۲

---

۱. عنکبوت / ۴۵.

۲. اعراف / ۲۰۱.

۶ - وسیله تشخیص حق از باطل با روشن بینی انسان

در پایان آیه ۲۰۱ اعراف می‌فرماید:

... (همان دم خدا را به یاد آرند و همان دم بصیرت و بینائی پیداکنند)
چون ذکر خدا نور است و توجّه و روی آوردن به نور عامل روشن
بینی و نورانیت درون است.

۷ - انس با خدا

علی عَلَيْهِ السَّلَام می‌فرماید:

هر گاه ملاحظه کردی که خداوند با ذکر و یادش انیس تو شده است
قطعاً تو را دوست دارد!^۱

۸ - ایجاد محبت در انسان

رسول‌گرامی اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند:

کسی که فراوان به یاد خدا باشد او را دوست دارد.^۲

۹ - موجب نورانیت عقل و فکر انسان

مؤمنان کسانی هستند که چون ذکر و یادی از خدا شود دل‌هایشان
ترسان و نورانی شود...^۳

۱۰ - خود ذکر، بزرگترین لذت معنوی است.

امام سجّاد عَلَيْهِ السَّلَام در مناجات خویش با خداوند عرضه می‌دارد:

وَ اسْتَغْفِرُكَ مِنْ كُلِّ لَذَّةٍ بَغَيْرِ لَذَّةٍ ذِكْرِكَ.^۴

خدایا از هر لذتی که بجز لذت ذکر و یاد تو طلب آمرزش می‌کنم.

---

۱. غرر الحکم.

۲. بحارالانوار جلد ۹۳ صفحه ۱۶۰.

۳. انفال / ۲.

۴. مناجات الذّاکرین - مفاتیح الجنان

فصل دوم: درس‌های اخلاق مهدوی □ ۴۱

با توجه به آیات مربوط به ذکر خدا، در روایات مختلف ثمرات فراوان دیگری را هم می‌توان مطرح کرد.

سیری در زیارات و ادعیه

در زیارت جامعه امام زمان علیه السلام، از امام هادی علیه السلام، به خداوند عرض می‌کند که:

اللَّهُمَّ اجْعَلْ ذُنُوبَنَا بِهِمْ مَغْفُورَةً وَ... قُلُوبَنَا بِذِكْرِكَ مَعْمُورَةً^۱

خداوندا گناهانمان را به وسیله اهل بیت علیهم السلام بیامرز و... قلب‌های ما را به ذکر و یاد خود آباد ساز.

در دعاء در زمان غیبت امام عصر عجل الله تعالی فرجه می‌خوانیم:

وَلَا تُنْسِنَا ذِكْرَهُ وَانْتَظَرَهُ...^۲

خداوندا یاد و انتظار مهدی عجل الله تعالی فرجه را از یادمان نبر.

و در زیارت آل یس از حجت خدا می‌گوییم و عرضه می‌داریم:

السَّلَامُ عَلَيْكَ حِينَ تَهَلَّلُ وَتُكَبِّرُ السَّلَامُ عَلَيْكَ حِينَ تَحْمَدُ وَتَسْتَغْفِرُ^۳

سلام بر تو ای حجت خدا آن‌گاه که به ذکر لا اله الا الله و الله اکبر مشغولی، و سلام بر تو آن زمان که به حمد خدا و طلب مغفرت از او مترنمی.

همه وجود حضرت در شبانه روز ذکر و یاد خداست، و جز او یاد و خاطره‌ای ندارند.

غفلت

غفلت نقطه مقابل دائم‌الذکر بودن است. در روایات آن را مقابل یقظة (بیداری) که از ثمرات ذکر است مطرح کرده‌اند.

۱. ربیع الانام صفحه ۴۲۴

۲. مفاتیح الجنان صفحه ۱۰۸۴

۳. مفاتیح الجنان صفحه ۹۵۷

مهمترین آفت ذکر غفلت است. آن جاکه دعا می‌کنیم: خداوندا ما را از ذاکرین قرار ده. در واقع از خدا می‌خواهیم که ما را از غافلین قرار ندهد. بالاترین و مهمترین غفلت‌ها عبارتند از:

۱. غفلت از عالم ذر و فراموشی پیمان با خدا^۱ و پیمان با ولایت اهل

بیت علیهم‌السلام

۲. غفلت از قیامت و شرایط و مواقف آن.^۲

۳. غفلت از ترفندها و دشمنی‌های شیطان.

۴. غفلت از گذر عمر در بطالت و شقاوت.

۵. غفلت از مرگ و موقتی بودن دنیا.

۶. غفلت از دشمن و نقشه‌های آنان.

۷. غفلت از تدبیر در آیات الهی.^۳

۸. غفلت عصر غیبت از حضور امام علیه‌السلام. و...

این غفلت‌ها باعث بی‌خبری، به‌پوچی رسیدن در زندگی، بی‌توجهی به مسئولیت‌ها و ارزش‌های اخلاقی و دست زدن به هر جنایتی خواهد شد.

نتایج دوری از یاد خدا

۱ - همنشین با شیطان

هر که از یاد خدا رخ بتابد شیطان را بر می‌انگیزیم تا یار و همنشین دائم او باشد.^۴

مسئلاً اگر در قلبی یاد خدا جا نداشته باشد یاد شیطان و طاغوت خواهد بود پس استبعادی ندارد که شیطان یار و یاور و همنشین او باشد.

---

۱. اعراف ۱۷۲

۲. انبیاء ۹۷

۳. اعراف ۱۷۹

۴. زخرف / ۳۶.

۲ - خود فراموشی

مانند کسانی نباشید که خدا را فراموش کردند در نتیجه خود را از یاد بردند.^۱

۳ - دچار عذاب الهی شدن

... هر که از یاد خدای خود اعراض کند خدا به عذابی سخت معذبتش کند.^۲

۴ - دچار زندگی سخت و تنگ شدن و کوری در آخرت

هر کس از یاد من اعراض کند همانا معیشتش تنگ شود و روز قیامت نابینا محسورش می‌کنیم.^۳

۵ - دچار سنگ دلی شدن

بپرهیزید از غفلت که در آن موجبات سنگدلی «قساوت» است.^۴

۶ - خسران

خسران به معنای از دست دادن سرمایه است.

امام علی علیه السلام می‌فرمایند:

کسی که نفس خود را محاسبه کند سود برده و کسی که غافل شود دچار خسران شده است.^۵

۷ - پست‌تر از حیوان شدن

قرآن در مورد کسانی که دل‌هایی بی‌ادراک، دیده‌هایی بی‌بصیرت و گوش‌هایی

---

۱. حشر / ۱۹.

۲. سوره جن / ۱۷.

۳. طه / ۱۲۴.

۴. از امام باقر علیه السلام بحارالانوار جلد ۷۸ صفحه ۱۶۴.

۵. نهج البلاغه حکمت ۲۰۸.

ناشنوای حقیقت دارند. می‌فرماید (آن‌ها مانند چهار پایان بلکه پست تراند و آن‌ها از غفلت زدگان‌اند).^۱

امام عصر (عج) در نامه‌ای بر علیه شلمغانی و کسانی که به دروغ ادعای نیابت خاصه امام زمان (عج) را کردند می‌فرماید:

آنان که از خدا بر گشتند و گمراهی بسیار دوری را پیمودند و زبانی آشکار نمودند.^۲

بازگشت از خدا و غفلت از او مهمترین عامل گمراهی و خسران انسان‌های غافل است.

خلاصه

- ۱- ذکر خدا به معنای حفظ معنای چیزی و استحضار آن است.
- ۲- در قرآن اگر این کلمه مقید به قیدی نباشد، معنایش یاد خدا است.
- ۳- در قرآن یاد خدا، خود قرآن، پیامبر ﷺ و نماز به عنوان ذکر، و از اهل بیت علیهم‌السلام به عنوان اهل الذکر یاد شده است.
- ۴- توجه و یاد خدا دارای چهار مرحله است: ذکر لفظی، ذکر معنوی، ذکر قلبی، دائم الذکر بودن.
- ۵- ثمرات ذکر عبارتست از: اطمینان و آرامش قلب، جلوگیری از ارتکاب گناه، جلوگیری از تکرار گناه، سبب قبولی توبه، خنثی شدن وسوسه شیطان، وسیله تشخیص حق از باطل، انس با خدا، ایجاد محبت، نورانیت عقل، لذت معنوی.
- ۶- غفلت، نقطه مقابل ذکر و آفت ذکر است.
- ۷- مهم‌ترین غفلت‌ها:

---

۱. اعراف / ۱۷۹.

۲. کلمة الامام المهدی صفحه ۲۸۲.

غفلت از یاد خدا و عالم ذر، غفلت از قیامت، غفلت از ترفندهای شیطان، غفلت از گذر عمر، غفلت از مرگ، غفلت از دشمن، غفلت از تدبیر در آیات، غفلت از امام زمان عج در عصر غیبت.

۸- نتایج دوری از یاد خدا:

همنشینی با شیطان، خودفراموشی، دچار عذاب الهی شدن، دچار زندگی سخت و تنگ شدن، دچار سنگدلی شدن، خسران، پست تر از حیوان شدن.

خودآزمایی

- ۱- معنا و مفهوم ذکر چیست؟
- ۲- در قرآن، ذکر به چه معانی آمده است؟
- ۳- مقصود از اهل ذکر چه کسانی هستند؟
- ۴- مراحل ذکر خدا کدام است؟
- ۵- ثمرات ذکر را بنویسید؟
- ۶- غفلت به چه معنا است؟
- ۷- مهم‌ترین غفلت‌ها در زندگی انسان کدام‌اند؟
- ۸- نتایج دوری از یاد خدا چیست؟

درس ۲

تسلیم فرمان خدا بودن

تسلیم به معنای این است که اراده و خواست انسان مؤمن تحت الشعاع اراده و خواست خدا باشد و تسلیم فرمان او. گروهی که خاصان و مخلصان و مقربان درگاه خداوندند جز آن چه خدا اراده کند اراده‌ای ندارند و جز آن چه او می‌خواهد خواسته‌ای در دل آن‌ها نیست. به تعبیر زیبای امام حسین علیه السلام در لحظات شهادت: **إِلَهِي رِضًا بِرِضَائِكَ، تَسْلِيمًا لِأَمْرِكَ**.
واژه اسلام هم به معنای تسلیم است و آئین حقیقی در پیشگاه خداوند همان تسلیم در برابر او و حقیقت است. در واقع روح دین در همه زمان‌ها چیزی جز تسلیم در برابر حقیقت نبوده است.

امام علی علیه السلام در قسمتی از سخنانش می‌فرماید:

... اسلام همان تسلیم است و تسلیم یقین و یقین تصدیق و تصدیق اقرار و اقرار اداء و اداء همان عمل به دین و احکام الهی است.^۱

خداوند در قرآن می‌فرماید:

کسی که روح خود را تسلیم خدا کند در حالی که نیکوکار باشد به

---

۱. کلمات قصار نهج البلاغه

فصل دوم: درس‌های اخلاق مهدوی □ ۴۷

دستگیره محکمی چنگ زده است و عاقبت همه کارها به سوی خداست.^۱

در شرح آیه، پیامبر اسلام ﷺ فرمودند:

مقصود از (عُرْوَةُ الْوُثْقَى) دستگیره محکم در این آیه علی عليه السلام و ائمه طاهرين هستند.^۲

و در آیه دیگری از قرآن می‌خوانیم:

بگو من نهی شده‌ام از این‌که معبودهایی را که شما غیر از خدا می‌خوانید بپرستم، و تنها در برابر پروردگار عالمیان تسلیم باشم.^۳

و امام علی بن ابیطالب عليه السلام ایمان را بر چهار رکن استوار می‌دانند:

توکل به خدا، واگذار کردن کارها به خدا، راضی بودن به قضاء الهی، و تسلیم فرمان خدا بودن.^۴

تسلیم فرمان خدا بودن مقدمه رضا و توکل بر خدا در همه امور زندگی است.

و اساس و مقدمه تسلیم، معرفت فطری خداوند و پذیرش این معرفت است که از

جانب خود خداوند نصیب انسان می‌شود. در دعای زمان غیبت امام زمان عليه السلام

می‌خوانیم:

اللَّهُمَّ عَرِّفْنِي نَفْسَكَ فَإِنَّكَ إِنْ لَمْ تُعَرِّفْنِي نَفْسَكَ لَمْ أَعْرِفْ رَسُولَكَ...^۵

خدایا، خود خودت را به من بشناسان که اگر خود را به من

نشناسانی رسولت را نمی‌شناسم....

و در ادامه خدایا رسولت را به من بشناسان که اگر رسولت را به من نشناسانی

حجت تو را نخواهم شناخت. خدایا حجت خودت را به من بشناسان که اگر حجت

خود را به من نشناسانی گمراه خواهم شد.

۱. لقمان ۲۲

۲. تفسیر برهان جلد ۳ صفحه ۲۷۹

۳. غافر ۶۶

۴. کافی جلد ۲ صفحه ۴۷

۵. مفاتیح الجنان صفحه ۱۰۸۲

در معرفت خدا و رسول و حجّت او باید تسلیم همان معرفت فطری الهی بود. و این همان حسن ایمانی است که در دعای رجبیه هم از خداوند طلب می‌کنیم. در تسلیم فرمان خدا بودن مخصوصاً در عصر غیبت، در دعای دوران غیبت امام عصر عجل الله تعالی فرجه از خدا می‌خواهیم:

خدایا ما را در امر غیبت و دوران ظهور حضرت صبور نگهدار تا تعجیل در آنچه را که تو به تأخیر انداخته‌ای و تأخیر آنچه را که تو پیش انداخته‌ای و کشف آنچه را که تو مستورش داشته‌ای و جستجو از آنچه تو پنهان کرده‌ای را دوست نداشته باشیم و درگیر با مقدرات تو نشویم و از چرائی و چگونگی آن جستجو نکنیم.^۱

امام عصر عجل الله تعالی فرجه در نامه‌ای به عثمان بن سعید و فرزندش: بعد از این که حضرت عجل الله تعالی فرجه از مردم گله می‌کنند و آن‌ها را به مقام امامت توجّه می‌دهند، می‌فرمایند:

تبعیت از هوای نفس را رها کنند. و بازگردند به همان اساس و پایه‌ای که بر آن معتقد بودند. و در جستجوی چیزی که از آن‌ها پوشیده است نباشند که گرفتار گناه می‌شوند. و اسرار الهی را آشکار نکنند که پشیمان خواهند شد و بدانند که حق با ما و در وجود ما است...^۲

در تمام موارد مخصوصاً در دوران حسّاس و مهمّ غیبت امام عصر عجل الله تعالی فرجه آنچه مورد عنایت است تسلیم فرمان خدا بودن است.

تسلیم فرمان رسول خدا ﷺ و امامان ائمه بودن

در مفهوم و مصداق تسلیم در قرآن و روایات به دو نکته مهم اشاره شده و آن تسلیم فرمان پیامبر ﷺ و امامان ائمه بودن است که در واقع به عنوان یک وظیفه تلقی شده و همان تسلیم فرمان خدا بودن است.

در قرآن در مورد آن‌ها که در قضاوت‌ها و مشکلاتشان به غیر پیامبر ﷺ

۱. مفاتیح الجنان صفحه ۱۰۸۳

۲. کلمة الامام المهدی صفحه ۳۱۴

مراجعه کنند می‌فرماید:

به خدای تو قسم این‌ها ایمان نمی‌آورند مگر این‌که تو را در مشاجرات و اختلافات بین خودشان حاکم قرار دهند و در وجود خودشان نسبت به آنچه که تو قضاوت می‌کنی، تنگی و دشواری و ملالی نیابند و بی‌چون و چرا تسلیم شوند.^۱

شرط ایمان تسلیم حکم پیامبر ﷺ بودن در همه قضاوت‌ها و اختلافات است. شخصی به نام سُدیر به حضرت امام باقر علیه السلام عرض می‌کند: من از بین گروهی از یاران شما می‌آیم که بعضی از آن‌ها از بعضی دیگر بیزاری می‌جویند، حضرت فرمودند:

چگونه این ممکن است در حالی که مردم به سه چیز تکلیف شده‌اند: معرفت و شناخت امامان علیهم السلام، تسلیم آن‌ها بودن در چیزی که بر آن‌ها وارد می‌شود، و باز گرداندن امور در اختلافات به آن‌ها.^۲ امام باقر علیه السلام در تفسیر آیه ﴿وَمَنْ يَفْتَرِفْ حَسَنَةً نَّزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْنًا...﴾^۳ - هر کس نیکی کسب کند بر نیکی او می‌افزائیم... می‌فرماید:

مقصود از اِقتِرَافِ تسلیم بودن در برابر ما اهل بیت علیهم السلام است. و صداقت و راستی نسبت به ما و این‌که ما را تکذیب نکنند.^۴

و امام علی علیه السلام در سفارشی به شیعیان می‌فرماید:

تسلیم فرمان خدا و تسلیم فرمان ولی خدا باشید که در این صورت گمراه نخواهید شد.^۵

روحیه تسلیم در برابر اهل بیت علیهم السلام و پیامبر ﷺ که در واقع به فرمان خدا و تسلیم بودن در برابر خداست، همه گرفتاری‌ها، درگیری‌ها، اختلافات جامعه

۱. نساء ۶۵

۲. کافی جلد ۱ صفحه ۳۹۱

۳. شوری ۲۳

۴. کافی جلد ۱ صفحه ۳۹۱

۵. غررالحکم صفحه ۱۱۶

اسلامی، و همه انحرافات فردی را از بین خواهد برد.
در فرمایشات حضرت ولی عصر عجل الله تعالی فرجه و زیارت‌ها و ادعیه منسوب به حضرت به همین مسئله توجه شده است. به عنوان نمونه:
همان طور که امام مهدی عجل الله تعالی فرجه در نامه به عثمان بن سعید اشاره فرمودند: مردم باید در تمام امور مراقب و تسلیم فرمان‌ها و راهنمایی‌های امام خود باشند.^۱
و امام حسن عسکری علیه السلام در دعای قنوت در مورد امام عصر عجل الله تعالی فرجه در بخشی از دعا عرضه می‌دارد:

خداوندا، ما را از کسانی قرار ده که با تمام وجودمان قیام به اجرای فرامین تو کنیم تا جائی که همه امکانات نافرمانی از ما محو شود. خداوندا هواهای نفسانی ما را نابود کن که آن هواها مشاور وجود ما نباشند. و به ما قدم گذاشتن به جای قدم‌های پیامبر ﷺ و آل او علیهم السلام و ملحق شدن (و تسلیم آن‌ها بودن) عطا کن، تا این‌که پرچم‌های دین بلندی و رفعت پیدا کند.^۲
بر اساس دعاها و فرامین امام مهدی عجل الله تعالی فرجه و وظیفه ما تسلیم در برابر خدا و ائمه و در برابر خواست و اراده الهی چون و چرانکردن است.

خلاصه

- ۱- تسلیم فرمان خدا بودن به این معنا است که اراده انسان مؤمن و خواست او تحت الشعاع اراده و خواست خدا باشد.
- ۲- واژه اسلام به معنای تسلیم بودن است.
- ۳- علی علیه السلام می‌فرماید:
ایمان بر چهار رکن استوار است: توکل به خدا، واگذار کردن کارها به خدا، راضی به قضای الهی بودن، تسلیم فرمان خدا بودن.

---

۱. کلمة الامام المهدی صفحه ۳۱۴

۲. ربیع الانام صفحه ۱۰۸

- ۴- اساس و مقدمه تسلیم، معرفت فطری خداوند و پذیرش این معرفتی است.
- ۵- تسلیم بودن در عصر غیبت به معنای آن است که به آن چه خدا خواسته تسلیم باشند. و در مورد ظهور چون و چرانکنند و تسلیم فرمان امام باشند.
- ۶- لازمه ایمان کامل، تسلیم فرمان و حکم پیامبر ﷺ و امامان علیهم السلام و در تمام امور مراقب و تسلیم فرمان‌های امام خود بودن است.

خودآزمایی

- ۱- تسلیم فرمان خدا بودن یعنی چه؟
- ۲- واژه اسلام چه مفهومی دارد؟
- ۳- چهار رکن ایمان از نظر علی علیه السلام کدام هستند؟
- ۴- اساس و مقدمه تسلیم چیست؟
- ۵- تسلیم اراده خدا بودن در عصر غیبت چه مفهومی دارد؟
- ۶- لازمه ایمان کامل از نظر قرآن چیست؟

درس ۳

اطاعت و بندگی خدا

یکی از مهم ترین و بالاترین محور ارزش های اسلامی و اخلاقی عبودیت و بندگی خداست. هیچکدام از فضایل انسانی اگر برای رضای خدا و در راه عبودیت و بندگی خدا نباشد ارزشی نخواهد داشت.

در این بحث دو سؤال اساسی مطرح می شود که عبارتند از:
اولاً بندگی و عبودیت چه معنا و مفهومی دارد؟ ثانیاً با توجه به این که انسان آزاد و صاحب اختیار خلق شده، بنده بودن او چه حکمی پیدا می کند؟
در پاسخ به این دو سؤال باید گفت:

۱- عبودیت و بندگی به معنای تسلیم بودن در برابر معبود، و دل خود را در گرو محبت و خضوع او قرار دادن است. از مسائل مهم انسانی که کمتر به آن توجه می شود اینست که انسان به طور ذاتی بنده آفریده شده و نمی تواند بنده نباشد. زیرا تمام وجودش وابسته و نیازمند و معلق است. دائماً در بند دیگری است و یا دل در گرو وجود دیگری بسته است. حال اگر بنده وابسته به خدا نباشد، وابسته و دل بسته به (هوی) است، وابسته و دل داده بت ها و شیاطین دیگر است. و به تعبیر قرآن (عَبْدَ الطَّاغُوتِ) است. پیامبران الهی آمده اند تا انسان را از قید عبودیت موجوداتی پست تر از انسان آزاد کنند و به قید بندگی خدا ببرند. و به تعبیر قرآن، پیامبر خدا ﷺ آمده است تا بارهای سنگین عبودیت بت ها را از دوش انسان ها بر دارد و

دست و پای آن‌ها را از غل و زنجیرهای بردگی هوی‌ها و شهوات آزاد کند و به فضای لایتناهای عبودیت خدا ببرد.^۱

انسان از بند محدودیت‌های جهان مادی خلاص شود و به سوی کمال لایتناهی یعنی بندگی خدای قادر مطلق پرواز کند.

در مسیر این عبودیت: نماز، حج، جهاد، عدالت طلبی، خضوع، آزادی خواهی، همه وسیله آزادی تا رسیدن به قرب الهی و رضوان خدا هستند.

قرآن در بحث خلقت انسان و جن می‌فرماید:

من جن و انس را نیافریدم مگر برای عبادت.^۲

و در سوره حمد می‌خوانیم:

تنها تو را می‌پرستیم و تنها از تو طلب یاری داریم.

و در آیه ۲۱ سوره بقره فرمان عبودیت خدا را مطرح می‌فرماید:

ای مردم، پروردگار خویش را پرستش کنید، آن کس که شما و کسانی

را که پیش از شما بودند آفرید ...

در روایت هم بسیار به بحث عبادت و بندگی خدا تاکید شده است از جمله:

الف: پیامبرگرامی اسلام ﷺ می‌فرماید:

برترین مردم کسی است که عاشق عبادت باشد آن را در آغوش گیرد

و با قلبش محبت آن را داشته باشد و با جسم خود همراه با عبادت

باشد. با این شرایط است که برای این بنده مهم نیست که زندگیش

با سختی یا با راحتی بگذرد.^۳

ب: در حدیث معراج، خداوند به پیامبر ﷺ خطاب می‌فرماید:

ای احمد ﷺ آیا می‌دانی بنده چگونه عابد می‌شود؟ پیامبر ﷺ

عرض کند: خیر ای پروردگارم، خداوند می‌فرماید: زمانی بنده به مقام

عبودیت و بندگی می‌رسد که در او هفت خصلت باشد:

۱. مضمون آیه ۱۵۷ سوره اعراف.

۲. ذاریات / ۵۶.

۳. بحارالانوار ۷۰ صفحه ۲۵۳.

- ۱ - تقوایی که او را از کارهای حرام باز دارد.
  - ۲ - سکوتی که او را از آنچه قصد او نیست حفظ کند.
  - ۳ - خوفی که هر روز بر گریه او در برابر خدا بیفزاید.
  - ۴ - و حیائی که از من در خلوت‌ها شرم داشته باشد.
  - ۵ - و خوردنی در حدّ نیاز.
  - ۶ - و دشمنی با دنیا پرستی بخاطر بغض من نسبت به آن.
  - ۷ - و دوستی با نیکان بخاطر محبت من نسبت به آنها.^۱
- ج: در مورد برترین عبادت‌ها روایات فراوانی مطرح شده که معنا و مفهوم واقعی عبادت و موضع‌گیری اسلام را در مورد عبادت بیان می‌کند از جمله:
- برترین عبادت طلب علم در راه خدا و تواضع در برابر اوست.^۲
- خدا به چیزی برتر از اداء حق مؤمن عبادت نشده است.^۳
- چشم پوشیدن از آنچه خدا حرام کرده است برترین عبادت است.^۴
- ۲- اما رابطه عبودیت و آزادی انسان چیست؟
- مهم اینست که بدانیم، آزادی هدف است یا وسیله؟ و اگر وسیله است، برای چه و کدام هدف؟ مسلماً آزادی به مفهوم مطلق رهایی کامل از هر قید و بندی در مورد انسان مفهومی ندارد. در هر نظام اجتماعی انسان تابع یک سلسله مقررات و قید و بندهای قانونی و اجتماعی است. و از طرف دیگر، آزادی هدف اصلی نیست، بلکه وسیله‌ای است برای راحت‌تر رسیدن به اهدافی که هر بینش و هر مکتب برای رساندن انسان به سعادت در نظر می‌گیرد. بنابراین تعریف آزادی در هر مکتبی با هدف‌های آن مکتب قابل بیان و تعریف است.
- در تعریف اسلام از انسان، به عنوان خلیفه خدا در زمین، امانت‌دار الهی، موجود مسئولیت‌پذیر، مسجود فرشتگان، هدف از خلقت او بندگی خدا و قرب الهی است. و

۱. بحارالانوار جلد ۷۷ صفحه ۳۰.

۲. امام صادق علیه السلام بحارالانوار جلد ۷۸ صفحه ۲۴۷.

۳. امام صادق علیه السلام بحارالانوار جلد ۷۴ صفحه ۲۲۲.

۴. علی علیه السلام غررالحکم و...

هر آن چه که در مسیر تا رسیدن به آن هدف ملکوتی، مانع از حرکت انسان شود ضد آزادی است، و بردگی طاغوت.

امام علی علیه السلام می‌فرماید:

بندۀ شهوات خوارتر از برده است.^۱

و در سخن دیگری می‌فرماید:

برندگان سه دسته‌اند، بندگان برده، بندگان شهوات، و بندگان طمع.^۲

در واقع بندگی شهوات، شکم، قدرت، و... ضد آزادی بشر به معنا و مفهوم اسلامی آن است، شهوت، قدرت طلبی، رفاه طلبی، ثروت اندوزی، ظلم و استکبار و... همه و همه سدّ راه انسان تا رسیدن به مقصد (قرب الهی) هستند. و انسان آزاده از این قید و بندها رهیده تا به سوی هدف آزادانه به پرواز در آید. (بندۀ عشقم و از هر دو جهان آزادم)

در این مقام بالاترین مراتب بندگی و عبودیت حق، و در نتیجه حرّیت و آزادی از آن پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و ائمه اطهار علیهم السلام و امام زمان ارواحنا فداه است. در مورد پیامبر گرامی صلی الله علیه و آله و سلم در هر نمازی می‌خوانیم (وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ)

و امام صادق علیه السلام در ادامه حدیث مفصّلی می‌فرماید:

...با عبادت ما خداوند عبادت می‌شود و اگر ما نبودیم خداوند به

معنای حقیقی عبادت نمی‌شد...^۳

و نزدیک به همین مضمون از امام باقر علیه السلام نقل شده که فرمودند:

با عبادت ما خداوند عبادت شده و بوسیله ما خداوند شناخته

می‌شود...^۴

امام مهدی (عج) در نامه‌ای بر علیه غلو کنندگان در حقّ ائمه علیهم السلام می‌فرماید:

۱. غررالحکم.

۲. میزان الحکمه جلد ۶ صفحه ۱۸.

۳. کافی کتاب التوحید باب النوادر حدیث ۵.

۴. همان مدرک حدیث ۱۰.

من و تمامی پدرانم از پیشینیان، آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ و نوح و ابراهیم و موسی عَلَيْهِ السَّلَامُ و دیگر پیامبران و از آخرین آن‌ها، حضرت محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ فرستاده خدا و علی بن ابیطالب و دیگر امامانی که پیش از من آمده و رفته‌اند، که درود خدا بر همگی آنان باد، همه تا این زمان که من هستم و تا پایان دوران من بندگان خدا می‌باشند.^۱

در دعای مربوط به امام زمان عَلَيْهِ السَّلَامُ از امام رضا عَلَيْهِ السَّلَامُ در قنوت نماز جمعه (اللَّهُمَّ أَصْلِحْ...) در ادامه دعا می‌خوانیم يَعْبُدُكَ لَا يَشْرِكُ بِكَ شَيْئاً - تو را عبادت می‌کند و برای تو چیزی را شریک قرار نمی‌دهد.^۲

و امام موسی بن جعفر عَلَيْهِ السَّلَامُ در مورد حضرت مهدی (عج) می‌فرماید: پدرم فدای آن‌که شبش را با مراقبت ستارگان و در حال رکوع و سجود می‌گذراند.^۳

و در پایان آیه ۵۵ نور که وعده الهی برای تحقق ظهور حضرت مهدی (عج) است می‌فرماید:

...اینان مرا عبادت می‌کنند. و در برابر من شریکی قائل نیستند و این هدف، همان هدف از خلقت انسان است. که در دنیا مصداق پیدا می‌کند.

خلاصه

۱- اطاعت و بندگی خدا، مهم‌ترین و بالاترین محور ارزش‌های اسلامی و اخلاقی است.

۲- در عبودیت خدا دو سؤال مطرح است:

الف: بندگی و عبودیت به چه معنا است؟ ب: باین‌که انسان آزاد خلق شده چرا باید بنده و عبد باشد؟

۳- در معنای عبودیت، تسلیم بودن در برابر معبود، و دل در گرو محبت معبود دادن

۱. کلمة الامام المهدی، صفحه ۲۶۴.

۲. جمال الاسبوع - سیدبن طاووس.

۳. مکیال المکارم جلد ۱ صفحه ۱۵۱.

مطرح است.

۴- انسان ذاتاً بنده خلق شده چون در تمام وجودش معلق و در بند غیر است، اگر بنده خدا نباشد بنده طاغوت و غیر خدا است.

۵- دین هم آمده است تا بند بندگی بندگان را از گردن انسان‌ها بردارد و به بندگی خدا که عین آزادگی است ببرد.

۶- عبادت در اسلام هم به معنای آن است که تمام زندگی انسان بر مبنای فرمان خدا اداره شود.

۷- مدیریت زندگی مادی و معنوی بر اساس فرمان خدا و دین (کار و تلاش و تأمین معیشت و ارضای صحیح غرایز و طلب علم و خدمت به مردم و...) همه و همه عین عبادت است.

۸- رابطه عبودیت و آزادی چیست؟

آزادی در هیچ جای دنیا به معنای رها بودن از هر قید و بندی نیست، آزادی هدف نیست و سیله است. قید و بندهای رسیدن انسان به هدف را برداشتن.

اگر هدف از آزادی قرب الهی است. گناه آزاد نیست چون مانع رشد انسان و قرب الهی می‌شود.

۹- بندگی شهوات، شکم، قدرت و... ضد آزادی بشر به معنا و مفهوم اسلامی آن است. و این‌ها سد راه انسان تا رسیدن به مقام قرب الهی هستند.

۱۰- افتخار بزرگ انبیا و اولیاء بندگی و عبودیت خدا است و با عبودیت آن‌ها است که خداوند عبادت می‌شود.

۱۱- هدف از خلقت انسان که در قیام جهانی حضرت مهدی عج تحقّق کامل پیدا می‌کند، عبودیت خدا است.

خودآزمائی

- ۱- بندگی و عبودیت خدا به چه معنا است؟
- ۲- رسالت دین در بندگی خدا چیست؟
- ۳- در چه صورتی همهٔ مسائل مادی و معنوی زندگی شکل عبادت پیدامی‌کند؟
- ۴- آزادی چه ارتباطی با بندگی خدا دارد؟
- ۵- آزادی هدف است یا وسیله؟ و آزادی در اسلام به چه معنا است؟
- ۶- سدرهٔ راه انسان تا رسیدن به آزادگی (مقام قرب الهی) چیست؟
- ۷- افتخار بزرگ انبیا و اولیا کدام است؟
- ۸- هدف از خلقت انسان و قیام جهانی امام مهدی عج چیست؟

درس ۴

صدق نیت (اخلاص) - ریا

در شرع مقدس اسلام به نیت اهمیت بسیاری داده شده است و خوب و بد آن مورد توجه شارع مقدس است. نیت عبارت است از قصد و تصمیم که آدمی برای انجام عملی در باطن خویش اتخاذ می‌کند و بر طبق آن عمل می‌نماید. نیت آن قدر مهم است که ارزش اعمال مردم بر وفق نیتی است که دارند.

اگر قصدشان خوب و عالی باشد و در آن صداقت وجود داشته باشد عمل ارزنده و پر قیمت است و اگر نیتشان آلوده و پلید باشد عمل ارزش معنوی ندارد.

درست است که از نظر شرعی عمل صالح مهم است و معمولاً در قرآن بعد از ایمان به خدا مطرح شده اما ارزش واقعی هر عملی مربوط به نیت آن عمل است. عمل علاوه بر حُسن فعلی (درستی عمل) باید دارای حُسن فاعلی (حسن نیت، نیت خالص) باشد.

در دعای معروفی که منسوب به حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه است، می‌خوانیم:

اللَّهُمَّ ارْزُقْنَا تَوْفِيقَ الطَّاعَةِ وَ... صِدْقَ النِّيَّةِ...^۱

خداوندا توفیق اطاعت و... صدق نیت را به ما روزی فرما.

و در دعای زمان غیبت امام زمان علیه السلام از خداوند درخواست می‌کنیم که:
 در طول غیبت امام عصر عجل الله تعالی فرجه یقین ما را نسبت به
 حضرت از ما سلب نکن و... ما را در اطاعت و متابعت او ثابت قدم
 بدار... و ما را در شرایطی قرار ده که شک و تردید و ریبه و نقض عهد
 و تکذیب نسبت به این شرایط در ما به وجود نیاید...^۱
 در این دعاها و درخواست‌هایی از مهمترین دعاها صدق نیت و ثابت قدم بودن
 در آن و عدم شک و ریبه و ریا در آن است.
 در موضوع صدق نیت، روایات فراوانی از اهل بیت علیهم السلام رسیده که نشانه اهمیت
 مسئله از نظر اسلام است. به عنوان نمونه:
 ۱- امام صادق علیه السلام در تفسیر آیه «... لِيَبْلُوكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا...» تا شما را بیازمایند
 که کدامتان بهتر عمل می‌کنید.^۲ فرمودند:
 احسن عمل به معنای کثرت عمل نیست، بلکه به این معنا است که
 کدامتان عمل شما به صواب نزدیکتر است؟ و صواب در عمل
 عبارتست از خشیت خدا و نیت صادق و نیکی...^۳
 ۲. در یکی از دعاها ماه رمضان می‌خوانیم:
 اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ... وَ النَّيَّةَ الصَّادِقَةَ وَ صِدْقَ اللِّسَانِ وَ الْوَجَلَ مِنْكَ وَ
 الرَّجَاءَ لَكَ.^۴
 خداوند از تو طلب می‌کنم... نیت صادق، و صداقت در زبان، و خوف از
 تو، و امیدوار بودن به تو را.
 ۳. امام موسی بن جعفر علیه السلام می‌فرمایند:
 این چنین است که دین استوار و پا برجا نمی‌شود مگر به وسیله

۱. مفاتیح الجنان صفحه ۱۰۸۴ و ۱۰۸۵

۲. هود ۷

۳. کافی جلد ۲ صفحه ۱۶

۴. تهذیب الاحکام جلد ۳ صفحه ۱۱۱

نیت راستین. و نیت صادق تثبیت نمی‌گردد مگر به وسیله عقل.^۱

۴. امام علی بن ابیطالب علیه السلام می‌فرماید:

خالص نگه داشتن نیت از فساد برای عاملان آن از طول کوشش و تلاش شدیدتر است.^۲

۵. و از امام صادق علیه السلام روایت شده که:

صاحب نیت صادق، صاحب قلب سلیم است. زیرا سلامتی قلب از شبیهات گوناگون با خالص گردانیدن نیت در همه کارها است، و خداوند فرموده است «يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ»^۳ روزی که نه مال و نه فرزندان نفعی برای انسان ندارند جز این‌که هر کسی قلب سلیم را برای خدا بیاورد.^۴

بر اساس این روایات و متون دیگر اسلامی صدق نیت داشتن هدف و مقصد راستین در جهت رضای خدا و کار را خالصانه برای تقرب به خدا انجام دادن است و این جهت است که به نیت و اعمال انسان ارزش واقعی می‌دهد.

ریا

ریا به مفهوم خود نمائی و نشان دادن اعمال خوب خود به مردم جهت حفظ آبرو و یا کسب اعتبار و یا رسیدن به مطامع دنیوی، این حالت مخصوصاً در انجام عبادات اعم از واجب و مستحب بزرگ‌ترین آفت و در مقابل خلوص نیت و صدق نیت و در حد شرک است.

ریا از جمله گناهان کبیره و جزء گناهان قلبی است و انسان تا آن‌جا که قدرت دارد، باید با توجه و کمک خواستن از خداوند و انجام عبادات (قُرْبَةً إِلَى اللَّهِ)، و صدق نیت و اخلاص از گرفتار شدن به آن خود را نجات دهد.

۱. بحار الانوار جلد ۱ صفحه ۱۵۳

۲. غرر الحکم صفحه ۹۳

۳. شعراء ۷۹

۴. بحار الانوار جلد ۶۷ صفحه ۲۱۰

قرآن می‌فرماید:

ای کسانی که ایمان آوردید صدقات خود را با منت گذاشتن و آزار رسانیدن به گیرنده باطل نکنید. مانند کسی که مالش را برای خود نمائی به مردم انفاق می‌کند و به خدا و روز قیامت ایمان ندارد. و مثل ریاکار مانند سنگ صافی است که بر آن خاکی بوده و باران سختی بدان رسیده، آن را صاف بر جای گذاشته، اینان توانائی بهره برداری از آن چه فراهم آورده‌اند ندارند...^۱

امام صادق علیه السلام می‌فرمایند:

هر ریائی شرک است و جز این نیست هر که برای مردم کار کند ثوابش به عهده مردم است و هر که برای خدا کار کند ثوابش بر خداست.^۲

و علی علیه السلام فرموده‌اند:

ریاکار و خود نما را سه نشانه است: هنگامی که در برابر مردم باشد نشاط به عبادت دارد و چون تنها باشد کسل و تنبل است و دوست دارد در تمام کارهایش او را ستایش کنند و به او آفرین گویند.^۳ توجه به این نکته که هیچ قدرتی جز قدرت خداوند بر هستی حاکم نیست و هیچ معبودی جز او شایسته پرستش نیست و این که تمام هستی و وجود ما به عنایت او است ما را از ریا دور می‌کند.

سُمِعَهُ

ممکن است کاری از آغاز خالصانه و برای خدا انجام پذیرد و یا کاری بدون حضور و دیدن مردم انجام شود (که شائبه ریا در آن نباشد) ولی پس از مدتی شخص با اظهار نمودن و آشکار ساختن آن و بیان آن برای مردم آن را ضایع نماید. این عمل را (سُمِعَهُ =

۱. بقره ۲۶۴

۲. کافی جلد ۲ صفحه ۲۹۳

۳. بحارالانوار جلد ۷۲ صفحه ۱۰۶

شنواندن به دیگران) می‌گویند. سَمعه مانند ریا آثار منفی خود را خواهد داشت.

امام باقر علیه السلام می‌فرماید:

نگهداری کار از انجام آن دشوارتر است. به ایشان عرض شد، چگونه؟
فرمود: شخصی صله رحمی انجام می‌دهد و برای خدا انفاق می‌کند
و در این کار مقصودی غیر از خدا ندارد پس پاداش پنهان بودن آن
کار برایش ثبت می‌شود، سپس نزد مردم از آن عمل یاد می‌کند، در
نتیجه پاداشی که نوشته شده بود محو می‌گردد.^۱

اقسام ریا

در یک نگاه سطحی، ریا بر سه نوع است: ریا در ایمان، ریا در عبادت، ریا در امور
دیگر.

الف - ریا در ایمان

ریا در ایمان به این معناست که شخص اظهار ایمان کند و خود را در ظاهر با ایمان
و مسلمان جلوه دهد ولی در دل انکار نماید. این قسم که (کفر نفاق) نام دارد در آغاز
ظهور اسلام دیده می‌شود، در زمان ما آنچه به ندرت یافت می‌شود این است که
شخص در دل خود معتقد به پاره‌ای از ضروریات دین مثل وجود بهشت و دوزخ و
پاداش و کیفر اخروی نباشد ولی بخاطر برخی مصالح ابراز کند به این امور معتقد
است. این نوع ریا، از کفر بدتر است، زیرا چنین شخصی میان کفر و نفاق جمع کرده
است.

ب - ریا در عبادت

ریا در عبادت خود بر چند قسم است:

۱- ممکن است شخص، اعتقاد به خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و دیگر ضروریات دین داشته
باشد ولی در اصل عبادت‌های واجب ریا کند. مثل این که در تنهایی نماز بجا نیاورد

ولی در حضور مردم این کارها را انجام دهد. چنین شخصی گرچه در زمره کافران محسوب نمی‌شود. اما با ایشان قرابت و همانندی زیادی دارد.

۲- برخی در عبادت‌های واجب خود دچار ریا نمی‌شوند، اما در انجام عبادت‌های مستحبی مرتکب آن می‌گردند مثل این‌که در خلوت و تنهایی نمازهای نافله و نماز شب را به جا نیاورد ولی وقتی در میان مردم است به انجام آن‌ها احساس رغبت کند. این قسم ریا در واقع همان مصداق شرک خفی است.

۳- گروهی دیگر در وصف عبادت دچار ریا می‌شوند نه در اصل آن مثل این‌که شخصی در حضور مردم و به قصد جلب توجه به آنان رکوع و سجود و دیگر افعال نماز را بهتر و زیباتر به جا آورد یا پس از گریه بر ائمه علیهم‌السلام اشک خود را پاک نکند. این قسم ریا هم گناه است و عبادت را فاسد می‌نماید.

ج - ریا در امور دیگر

این قسم ریا خود بر دو گونه است:

الف: ریا در مباحات: مانند این‌که شخص به خودی خود از چرکین بودن بدن و لباس و آشفته بودن سر و وضع مضایقه نداشته باشد... ولی هنگام حضور در میان مردم و شرکت در مجالس خود را پاکیزه کند، و سر و وضع خود را آراسته‌تر کند، این‌گونه ریا، مباح و جایز است، بلکه چه بسا برای جوانان پسندیده‌تر است.

در سیره رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آمده که حضرت هر گاه می‌خواست در جمع مردم حضور یابد با سر و وضع آراسته و مرتب حضور می‌یافتند. و می‌فرمودند: (خدا دوست دارد وقتی بنده به سوی برادران خود می‌رود خود را برای ایشان زینت کند)^۱

ب: ریا در پنهان داشتن کاستی‌ها و گناهایی که از انسان سر می‌زند به قصد این‌که دیگران مطلع نشوند و از چشم آن‌ها نیفتند. این‌گونه ریا نه تنها جایز است، بلکه خلاف آن یعنی ابراز نمودن گناهان، خود عملی زشت و گناه محسوب می‌شود. در فرازی از سخنان علی عَلَيْهِ السَّلَام آمده است (از تظاهر به گناه پرهیز که آن از بزرگترین گناهان است)^۲

۱. مکارم الاخلاق صفحه ۹۶.

۲. غررالحکم صفحه ۴۶۲، خلاصه‌ای از کتاب اخلاقی دانشجویی.

و در دعای عصر غیبت این چنین از خداوند طلب می‌کنیم: (خداوندا بر امام زمان (عج) و پدرانش علیهم‌السلام، پیشوایان پاکیزه و بر شیعیان برگزیده‌شان درود بفرست و آنان را به برترین آرزوهایشان برسان و ما را از هرگونه شک و شبهه و ریا و شهرت‌طلبی خالص‌گردان تا منظوری جز تو نداشته باشیم و غیر از رضای تو چیزی را نخواهیم)^۱
خلاصه:

- ۱- نیت عبارت است از قصد و تصمیم که آدمی برای انجام عملی در باطن خویش اتخاذ می‌کند و بر طبق آن عمل نماید.
- ۲- هر عملی علاوه بر حسن فعلی (درستی عمل)، باید دارای حسن فاعلی (حسن نیت - نیت خالص) باشد.
- ۳- در آیات قرآن و روایات اهل بیت علیهم‌السلام و در دعای امام زمان علیه‌السلام به صدق نیت اهمیت فراوان داده شده است.
- ۴- براساس این متون، صدق نیت عبارت است از: داشتن هدف و مقصد راستین در جهت رضای خدا و کار را خالصانه برای تقرّب به خدا انجام دادن.
- ۵- ریا به مفهوم خودنمائی و نشان دادن اعمال خوب خود به مردم جهت حفظ آبرو و یا کسب اعتبار و یا رسیدن به مطامع دنیوی است. و در حدّ شرک به خدا اما شرک خفی است.
- ۶- ریا از جمله گناهان کبیره و گناه قلبی است.
- ۷- سُمعه، (به معنای شنواندن به دیگران). ممکن است کاری خالصانه برای خدا انجام بپذیرد ولی پس از مدّتی، شخص با اظهار نمودن و آشکار ساختن آن و بیان آن برای مردم آن را ضایع کند.
- ۸- اقسام ریا: گاهی ریا در اصل ایمان است. و گاهی در عبادت که هر دو شرک خفی است. و زمانی ریا در مباحات و یا پنهان داشتن کاستی‌ها است که اشکالی ندارد.

خود آزمائی

- ۱- مفهوم نیت چیست؟
- ۲- حُسن فاعلی و حسن فعلی چه مفهومی دارد؟
- ۳- از مجموعه متون ذکر شده در مورد صدق نیت چه برداشتی دارید؟
- ۴- ریا و سمعه هر کدام به چه معنا است؟ و اقسام ریا را توضیح دهید.

درس ۵

توکل

توکل و اعتماد به خداوند از مهمترین آثار ایمان و صدق نیت است. توکل یعنی اعتماد و اطمینان قلبی انسان به خداوند در همه امور خویش و عدم توجه به هر قدرت غیر از او.

تحقق این حالت در انسان متوقف است بر ایمان و یقین و قوت قلب نسبت به این که هیچ قوت و قدرتی جدا از خداوند در کار عالم و آدم اثرگذار نمی باشد و همه علل و اسباب مقهور قدرت الهی هستند و تحت اراده او عمل می کنند که خود در واقع مرتبه ای از مراتب توحید است.

بنابراین ریشه و اساس (توکل) توحید است و جز با حصول توحید شکل نمی گیرد. از این روست که خداوند اذن انتساب امور به اسباب و علل آن ها و منتسب کردن کارها به فاعلشان را داده و به نوعی علل و فاعلها را مسلط بر حوادث و کارها کرده است. هر چند این سلطه اصیل نبوده و اسباب و علل طبیعی و فاعل های انسانی استقلالی در تأثیرگذاری ندارند و فقط خداوند است که سبب مستقل و برتر از همه اسباب است. بنابراین انسان رشید هنگامی که اراده انجام کاری نمود و ابزار و اسباب عادی آن را نیز فراهم کرد می داند که تنها سبب مستقل در تدبیر امور خداوند است و هیچگونه اصالت و استقلالی برای خود و اسباب و عللی که به کار می گیرد قائل نیست، پس بر خداوند توکل می کند. بنابراین توکل به معنای نفی انتساب استقلالی امور به

انسان یا اسباب و علل طبیعی و ارجاع اصالت و استقلال به خداوند است.^۱
قرآن کریم خطاب به پیامبر عظیم الشان اسلام می‌فرماید:

وَ شَاوِرُهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ
الْمُتَوَكِّلِينَ.^۲

در کارها با آنها مشورت کن. پس هرگاه تصمیم خود را گرفتی به
خدا توکل کن که خدا متوکلان را دوست دارد.
همه پیامبران الهی در برخورد با مشکلات در راه هدایت امت خویش به خدا
توکل می‌کردند.

قرآن از قول حضرت شعیب علیه السلام نقل می‌کند:

وَ مَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَ إِلَيْهِ أُنِيبُ.^۳

اگر انسان بر خدا توکل نداشته باشد، در برخورد با مشکلات، درونی آکنده از
اضطراب، نگرانی و دلهره خواهد داشت.

امام صادق علیه السلام می‌فرماید:

خداوند به داوود علیه السلام وحی کرد:

هر بنده‌ای از بندگانم به جای پناه بردن به دیگری با نیت خالص به
من پناه آورد، از کارش چاره‌جویی می‌کنم، گرچه همه آسمان‌ها و
زمین و هر چه در آنهاست علیه او توطئه کنند.^۴

و امام موسی بن جعفر علیه السلام در شرح آیه ﴿وَ مَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ﴾^۵ - هر
که بر خدا توکل کند او را بس است؛ فرمودند:

توکل بر خدا درجاتی دارد. یکی از آنها آن که در کار خود بر او توکل

۱. المیزان جلد ۱۱ صفحه ۲۱۶.

۲. آل عمران / ۱۵۹

۳. هود / ۸۸

۴. کافی (ترجمه) جلد ۳ صفحه ۱۰۶

۵. طلاق / ۳

کنی و هر چه با تو کند راضی باشی و بدانی که در خیرخواهی تو کوتاهی نکند و بدانی که اختیار با اوست. پس توکل کن به خدا به واگذاری همه امور به وی و به او در آن و غیر آن اعتماد داشته باش.^۱

ذکر چند نکته مهم

۱. توکل بر خدا امری قلبی و درونی است. و فقط لفظ کافی نیست و در این صورت است که موثر واقع می‌شود. یعنی اگر توکل همراه با معرفت و اخلاص باشد، خداوند کارهای ما را به بهترین وجه چاره می‌کند و آن چیزی که حقیقتاً به نفع ما است پیش خواهد آورد.

۲. توکل جانشین تنبلی و ندانم کاری افراد نیست بلکه وقتی معنا دارد که انسان مسئولیت و وظیفه خود را انجام دهد، یعنی فکر و اندیشه خود را به کار گیرد، با دیگران مشورت کند، بهترین راه ممکن را انتخاب نماید در این صورت می‌توان بر خدا توکل کرد و خداوند هم کمک می‌کند.

۳. در توکل به خدا توجه به وسائط و اسباب، از باب اینست که خداوند را مسبب‌الاسباب بدانیم و گرنه توجه به وسائط به تنهایی انسان را از توکل به خدا دور کند. به دکتر مراجعه کردن و خوردن دارو باعث شفا می‌شود. اما با این شرط که اثر دارو و یا تشخیص صحیح پزشک را با توکل به خدا بخواهیم.

امام عصر عجل الله تعالی فرجه در دعای رجبیه از خداوند طلب می‌کنند که:

وَ اَكْفِنَا كَوَافِي قَدْرِكَ وَ اٰمِنُنْ عَلَيْنَا بِحُسْنِ نَظْرِكَ وَ لَا تَكِلْنَا اِلَى غَيْرِكَ وَ لَا تَمْنَعْنَا مِنْ خَيْرِكَ.^۲

خداوندا ما را به تقدیر خود کفایت فرما، و به حسن نظرت به ما منت گذار، و ما را به غیر خود وامگذار و محروم از خیر و احسانت مگردان. با تمام وجود وابستگی و توکل خود را به خدا طلب می‌فرماید.

۱. کافی (ترجمه) جلد ۳ صفحه ۱۱۰

۲. مفاتیح الجنان صفحه ۲۴۷

لازمه موفقیت در کارها و عدم یأس و نومیدی توکل به خداست.

خلاصه

- ۱- توکل از مهم‌ترین آثار ایمان و صدق نیت و به معنای اعتماد و اطمینان قلبی انسان به خداوند در همه امور زندگی است.
- ۲- ریشه و اساس توکل توحید است. و خداوند اذن انتساب امور به اسباب و علل و فاعل‌ها را داده و گرنه علل و اسباب استقلالی در تأثیرگذاری ندارند.
- ۳- خداوند به پیامبر ﷺ در قرآن می‌فرماید: در کارهای آن‌ها با ایشان مشورت کن و هرگاه تصمیم‌گرفتی به خدا توکل کن. همه پیامبران در امر هدایت امت به خدا توکل داشتند.
- ۴- اگر انسان به خدا توکل نکند، در برخورد با مشکلات گرفتار اضطراب و نگرانی و دلهره خواهد شد.
- ۵- در توکل چند نکته اهمیت دارد:
الف: توکل امری قلبی و درونی است و فقط لفظ نیست بلکه باید همراه معرفت و اخلاص باشد.
ب: توکل جانشین تنبلی و ندانم‌کاری افراد نیست. و وقتی معنا دارد که انسان مسئولیت خود را انجام دهد و سپس از خدا کمک بخواهد.
ج: توجه به اسباب از باب این است که خداوند را مسبب الاسباب بدانیم. و گرنه توجه به وسایط به تنهایی انسان را از توکل به خدا دور می‌کند.

خودآزمایی

- ۱- توکل چه مفهومی دارد؟
- ۲- ریشه و اساس توکل چیست؟
- ۳- وجود علل و اسباب در نظام هستی با توکل چه نسبتی دارد؟
- ۴- اگر انسان به خدا توکل نکند دچار چه مشکلاتی خواهد شد.
- ۵- توکل دارای چه شرایطی است؟

درس ۶

خوف و رجاء (بیم و امید)

رجاء و امید، آرامش و آسایش قلب برای به دست آوردن امری دوست داشتنی است که معمولاً برای رسیدن به آن موجبات کار باید فراهم شود، و ضمن تلاش و فعالیت، و فراهم نمودن امکانات؛ امیدوار به نتیجه مورد نظر بود.

امیدوار به خدا و رحمت خدا بودن نتیجه ایمان به او و تسلیم فرمان او بودن و توکل به خداست. و این حالت معنوی در قلب هر انسان مؤمن مطیع خداوند به وجود می آید. زیرا قلبی که با یاد خدا آرامش و اطمینان پیدا می کند امیدوار به رحمت و عنایات او هم خواهد بود.

اما انسانی که وجودش پر از گناه و معصیت است. امید در وجود او مفهومی نخواهد داشت.

پیامبر اسلام ﷺ می فرمایند:

انسان احمق کسی است که نفس وی از هوسهای شیطانیش پیروی کند و در عین حال آرزومند بهشت از خداوند باشد.^۱

و قرآن می فرماید:

آنان که ایمان آوردند و از وطن خود هجرت نموده و در راه خدا جهاد

کردند، اینان امیدوار و منتظر رحمت خدا هستند.^۱

امام صادق علیه السلام فرمودند:

فرد با ایمان مؤمن نیست مگر آن‌که در خوف و رجاء زندگی کند. و در حالت خوف و رجاء نیست مگر کسی که طبق آن‌چه از آن می‌ترسد و بدان امید دارد کار و کوشش نماید.^۲

مقام رجاء و امید، مقام انس با خدا و محبت به او، در عین حال موجب استمرار و دوام کوشش و مواظبت بر طاعت و حسن اخلاق در تمامی احوال می‌گردد. و از اثرات آن لذت بردن از طول عبادت و متنعم شدن به مناجات و مأیوس نشدن از رحمت خداوند در هر حال است.

اما خوف

خوف به معنای ترس و بیم از عظمت حق بر خلاف جبن که ترس ناشی از ضعف نفس است. انسان بُزدل و ترسو را جَبون می‌گوئیم. اما معنای خوف در فارسی همان بیم و هراس است. گاهی گفته‌اند که ترس از خدا ترس از مجازات، و حساب اوست، اما گاهی مقام او و احساس سنگین بودن و وظیفه بندگی در دل‌های افراد با ایمان، خودبخود ایجاد یک نوع حالت بیم و هراس می‌کند. بیمی زائیده ایمان و آگاهی از عظمت خداوند و احساس مسئولیت در برابر او. در معنای نزدیک (خوف) در قرآن عبارات و واژه‌های دیگری هم به کار رفته است:

(خَشِيَت) بیم برای دیدن کوتاهی در برابر لطف و عظمت حق که در مورد دانشمندان می‌فرمایند ﴿أِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ...﴾.

(شَفَقَ وَاشْفَاق) عنایتی آمیخته با خوف، خوف از وقوع مکروه و عمل ناپسندیده، که معمولاً بعد از خشیت مطرح می‌شود. ﴿وَهُمْ مِنْ خَشِيَّتِهِ مُشْفِقُونَ﴾.

(وَجَل) ترسان و خائف. احساس خوف از عظمت خدا که معمولاً در مورد

۱. بقره ۲۱۸

۲. کافی جلد ۲ صفحه ۷۱

انسان‌های متواضع (مُخْبِتِينَ) مطرح می‌شود. گاهی هم وَجَل، بیم از ترک خدمت به محبوب است.

(رَهَب = رَهَبَه) خوف از کوتاهی برابر خدا است. (رَاهِب یا ترسا) کسی که در این مقام از بیم است.

در تمامی این معانی، ترس و بیم و هراس بخاطر مسئولیت‌هایی است که بر دوش انسان است و شاید انسان در برابر عظمت حق و مقام او کوتاهی کرده است و این حالت‌ها بوجود نمی‌آید مگر در سایه معرفت حقیقی به خدا.

از امام معصوم علیه السلام نقل شده:

کسی که شناخت و معرفت بیشتری نسبت به خدا داشته باشد از او بیمناک‌تر است.^۱

در مورد یاران حضرت مهدی (عج) می‌خوانیم: (رُهْبَانٌ بِاللَّيْلِ، لُيُوتُ بِالنَّهَارِ) راهبان و ترسایان شب و شیران روزند. شب‌ها را خواب ندارند و در مناجات و خوف از خدا مانند زنبوران عسل در کندوها زمزمه و مناجات شبانه دارند.^۲

و از صفات امام عصر (عج) (مُهَذَّبُ الْخَائِفِ) است. یعنی انسان پاکیزه‌بیمناک و هراسان از عظمت خدا.^۳

مرز خوف و رجاء

انسانی که به مقام امید و رجاء به خدا می‌رسد، امیدش نسبت به دیگران کم و قطع خواهد شد. اما در عین حال خائف از نتیجه اعمال خود در برابر خداست. روی این جهت ما سفارش شده‌ایم که در برابر خداوند بین حالت خوف (بیم از اعمال و رفتارمان) و رجاء (امید به رحمت خدا) باشیم.

در اخبار و روایات مربوط به حضرت یعقوب علیه السلام آمده است:

۱. بحارالانوار جلد ۷۰ صفحه ۳۹۳.

۲. الملاحم و الفتن صفحه ۵۲ - از امام علی علیه السلام.

۳. زیارت حضرت در روز جمعه.

خداوند به یعقوب می فرمود: (آیا می دانی به چه جهت میان تو و یوسف علیه السلام جدائی انداختیم؟ برای این که تو چنین گفتی، من ترس آن دارم که گرگ ها یوسف را بدرند و شما از او غفلت ورزید. چرا از گرگ ترسیدی ولی به حفظ من امید نداشتی؟ و چرا به غفلت برادرانش نظر کردی ولی به حفظ و پاسداری من از او توجه نکردی؟^۱ و خداوند در قرآن می فرماید:

ای پیامبر بگو، ای بندگانی که بر نفس های خویش زیاده روی نموده اید هرگز از رحمت خدا نومید نشوید، البتّه خدا همه گناهان شما را خواهد بخشید که او بسیار آمرزنده و مهربان است.^۲
امام سجّاد علیه السلام در مناجات الرّاجین (مناجات امیدواران) به خداوند عرضه می دارد:

ای خدائی که هرگاه بنده ای از او سؤال کند عطا خواهد کرد و هرگاه امیدی به او داشته باشد به امیدش می رساند... خدایا آن کیست که به امید عطای تو به درگاهت فرود آمد و محرومش ساختی؟ آیا نیکو است که من از درگاه تو محروم برگردم در صورتی که من مولائی که به لطف و احسان معروف باشد جز تو نمی شناسم. و چگونه به غیر تو امید داشته باشم در صورتی که هر خیر و نیکی به دست تو است. و چگونه آرزومند جز تو باشم در حالی که ملک آفرینش و حکم و فرمان بر خلق مخصوص توست. آیا از تو قطع امید کنم در صورتی که از تو درخواست نکرده از فضل و کرمت به من احسان ها کردی.^۳
در آیه ۱۶ سوره سجده می خوانیم ﴿يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَ طَمَعًا﴾ (نه از غضب و عذاب او ایمن می شوند و نه از رحمتش مأیوس می گردند. خوف و رجاء و بیم و امید را با هم دارند).

توازن این بیم و امید ضامن کمال و پیشروی آنها در راه خداست. چرا که غلبه

۱. محجة البيضاء جلد ۷ صفحه ۲۵۳

۲. زمر ۵۳

۳. مفاتيح الجنان - مناجات خمس عشر

خوف بر امید، انسان را به یاس و سستی می‌کشاند، و غلبه رجاء و طمع انسان را به غرور و غفلت وا می‌دارد. امام صادق علیه السلام می‌فرماید:

سزاوار است بنده مؤمن آن‌چنان از خدا بترسد که گوئی در کنار دوزخ قرار گرفته و مشرف بر آتش است و آن‌چنان به او امیدوار باشد که گوئی اهل بهشت است.^۱

و در راه امید به رحمت خدا با امام عصر عجل الله تعالی فرجه در دعای قنوت حضرت هم‌نوا شویم:

اللَّهُمَّ مَنْ كَانَ أَصْبَحَ وَ تَمَّتْهُ وَ رَجَاؤُهُ غَيْرُكَ فَأَنْتَ ثِقَتِي وَ رَجَائِي
فِي الْأُمُورِ كُلِّهَا يَا أَجُودَ مَنْ سُئِلَ وَ يَا أَرْحَمَ مَنْ اسْتُرْجِمَ أَرْحَمَ ضَعْفِي
وَ قَلَّةَ حِيلَتِي .^۲

خداوندا چه کسی صبح می‌کند در حالی که اطمینان و امید او غیر از تو باشد؟ خدایا تو مورد اطمینان من و امید من در تمام کارهایم هستی، ای بخشنده‌ترین کسی که مورد درخواست هستی و ای مهربان‌ترین کسی که از او درخواست رحمت می‌شود. به ضعف من و کمی چاره‌اندیشی من رحم کن.

خلاصه

۱- رجا و امید آرامش و آسایش قلب برای به دست آوردن امری دوست داشتنی است.

۲- امیدوار به رحمت خدا بودن، نتیجه ایمان به او و تسلیم فرمان او بودن و توکل به خدا است. و انسان غرق گناه، امید در وجود او مفهوم ندارد.

۳- مقام رجا و امید، مقام انس با خدا و محبت به او و در عین حال موجب استمرار و دوام کوشش بر طاعت خدا و حسن اخلاق در تمامی احوال می‌گردد.

۱. تفسیر نمونه جلد ۲ صفحه ۲۵۳.

۲. ربیع الانام صفحه ۱۱۵.

- ۴- خوف به معنای ترس و بیم از عظمت حق، برخلاف جُبْن که ترس ناشی از آگاهی از مقام، و احساس سنگینی و وظیفه‌بندگی در برابر خداوند است.
- ۵- در قرآن واژه‌های دیگری هم به معنای نزدیک به خوف آمده است. از جمله (خَشِيْت) (شَفَق) (وَجَل) (رَهْبَه)
- ۶- در مورد یاران حضرت مهدی عج می خوانیم (راهبان شب و شیران روزند. رُهْبَانُ بِاللَّيْلِ وَ يُوثُ بِالنَّهَارِ)
- ۷- مرز بین خوف و رجا به این معنا است که، انسان امیدوار به رحمت خدا، امیدش از دیگران کم می‌شود. اما در عین حال خائف از نتیجه اعمال خود در برابر عظمت خدا است.
- ۸- در متون اسلامی سفارش شده‌ایم که همیشه در برابر خداوند بین خوف و رجا (بیم و امید) باشیم. همان‌طور که در دعاهای ائمه علیهم‌السلام و امام زمان عج مشاهده می‌کنیم.

خودآزمایی

- ۱- مفهوم رجا چیست؟
- ۲- رجا به خدا نتیجه چیست؟
- ۳- خوف از خدا چه مفهومی دارد؟
- ۴- واژه‌هایی همچون (خشیت. شفق. وجل. رهبه) به چه معنا است؟
- ۵- مقصود از مرز میان خوف و رجا چیست؟

۷ درس

توجه به نماز

یکی از مهم‌ترین و زیباترین ریشه‌های ارزش‌های انسانی و اخلاقی اسلامی، توجه به نماز است. نماز خود مهم‌ترین عامل جلوگیری از انحرافات، زشتی‌ها و منکرات می‌باشد. و اصلی‌ترین سفارش خداوند و همه انبیاء و اولیای الهی است. شناخت معبود، محبت او را در دل ایجاد می‌کند، و این محبت انسان را به پرستش و عبادت و اظهار کوچکی و تواضع در برابر عظمت او و اوست. نماز جلوه‌ای از بندگی انسان در پیشگاه خداوند و مظهر عبودیت و عبادت اوست. در سرشت و فطرت انسان پرستش و نیایش نهادینه شده است. اگر به معبود حقیقی دست یافت که کمال مطلوب همین است و اگر به انحراف و بیراهه دچار شد، به پرستش معبودهای بدلی و باطل می‌پردازد. بت پرستی، خورشید و ماه و گاو پرستی نمونه‌های انحرافی پرستش معبود است. انبیاء آمده‌اند تا فطرت را بیدار و در مسیر حق هدایت کنند. و نماز جلوه زیبا و عظیم آن فطرت فراموش شده انسان است.

ابعاد نماز

در حدّ توان و وسع فکری انسان‌ها، نماز در ابعاد مختلف قابل دقت و بررسی است.

۱ - در بعد طهارت و پاکی

از مقدمات تا مقارنات نماز، از مستحبات تا واجبات و مبطلات آن دعوت به طهارت و پاکی و پاکیزگی است. مسواک زدن، وضو، غسل، پاکی بدن و لباس از آلودگی‌ها، طهارت مکان نمازگزار، تمیز و مرتب و زیبا بودن مسجد و معطر بودن در حال نماز، همه و همه تشویق و ترغیب انسان نمازگزار و جامعه اهل نماز به پاکی و طهارت و بهداشت جسم و روح است. پیامبر اسلام ﷺ می‌فرماید:

در هنگام وضو، یاد خدا باعث پاک شدن تمام پیکره او و پاک کننده گناهان اوست.^۱

اصراری که پیامبر اسلام ﷺ در مورد غسل جمعه قبل از حضور در نماز جمعه داشتند، دلیل بر همین نکته است.

۲ - در بعد اعتقادی و ایمان

نماز پایه و اساس دین است، قرآن کریم می‌فرماید:

کسی که عمل صالح انجام دهد، مرد یا زن در حالی که ایمان داشته باشد، او را حیات طیبه می‌بخشیم.^۲

نماز بزرگترین عبادت و مهمترین سفارش همه انبیاء است: لقمان پسرش را به نماز توصیه می‌کند.^۳ حضرت عیسیٰ عَلَيْهِ السَّلَام در گهواره می‌گوید: خدایم مرا به نماز و زکات توصیه کرده است.^۴ رسول خدا نماز را نور چشم خود می‌داند.^۵ و...

نماز کلید بهشت، اولین سؤال در قیامت، تنها عبادتی که در هیچ حال از عهده انسان ساقط نمی‌شود. نماز اعلام بندگی در برابر خدا و زیر بار نرفتن در مقابل طاغوت‌ها و ستمگران است **إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ - أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ**

۱. محجة البيضاء جلد ۱ صفحه ۲۹۹

۲. نحل ۹۷

۳. لقمان ۱۷

۴. مریم ۳۱

۵. بحارالانوار جلد ۷۷ صفحه ۷۷

هماهنگی با همه ذرات عالم است. چرا که جهان محراب و سیعی است که همه کائنات در آن به تسبیح و عبادت و سجود در برابر او مشغولند. **سُبْحَانَ اللَّهِ، الْحَمْدُ لِلَّهِ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، اللَّهُ أَكْبَرُ.**

مرز میان اسلام و کفر ترک عمدی نماز است. چگونه مدعی مسلمانی است آن که رابطه خود با خدا را بریده و از نماز روی گردان است، رسول خدا فرمود:

مَنْ تَرَكَ الصَّلَاةَ مُتَعَمِّدًا فَقَدْ كَفَرَ...

هر که عمداً نماز را ترک کند کفر ورزیده است.^۱

نماز باریابی به محضر قدس ربوبی است و معراج مؤمن.

۳ - در بعد ولایت

آن چه عمل و عبادت را در مسیر صحیح و خدائی قرار می‌دهد، پیروی از رهبری آسمانی و الهی است، در سایه چنین ولایتی خطّ صحیح عمل و عبادت کارساز شود و در غیر آن صورت یابی خاصیت و اثر می‌شود یا عبادت هم در راستای اهداف دشمنان قرار می‌گیرد.

در حدیثی از امام باقر علیه السلام است که:

مَنْ دَانَ اللَّهُ بِعِبَادَةٍ يُجَاهِدُ فِيهَا نَفْسَهُ وَ لَا إِمَامَ لَهُ مِنَ اللَّهِ فَسَعِيئُهُ غَيْرٌ مَقْبُولٌ...^۲

کسی که ایمان به خدا دارد و عبادت جانفرسا هم انجام می‌دهد ولی امام شایسته‌ای از طرف خدا ندارد تلاشش بی‌فایده و پذیرفته نیست.

در حدیث دیگری می‌خوانیم:

لَمْ يَتَوَلَّنَا لَمْ يَرْفَعْ اللَّهُ لَهُ عَمَلًا.^۳

۱. محجة البيضاء جلد ۱ صفحه ۳۰۱

۲. وسایل الشیعه جلد ۱ صفحه ۹۰

۳. کافی جلد ۱ صفحه ۴۳۰

هر که ولایت ما را نداشته باشد و به ولایت ما گردن ننهد خداوند
عملی از او را بالا نمی‌برد و نمی‌پذیرد.
و در دعای ندبه می‌خوانیم:

وَ اجْعَلْ صَلَاتِنَا بِهِ مَقْبُولَةً.

خدایا نمازمان را به وجود مقدس امام عصر عجل الله تعالی فرجه
مورد قبول قرار ده.

در محتوای قرائت و اذکار نماز هم مسئله ولایت مورد توجه و عنایت قرار گرفته
است؛ لذا امام صراط مستقیم الهی است.^۱ و ما هر روز در آن راه بودن را از خداوند
طلب می‌کنیم.

و پیامبر عظیم الشان اسلام در روز غدیر سوره حمد را ضمن خطبه آن روز قرائت
فرمودند، و سپس به مردم خطاب کردند: (ای مردم، هان به خدا سوگند این سوره
درباره من نازل شده و شامل امامان می‌باشد و به آنان اختصاص دارد).^۲
در تشهد نماز، شهادت به رسالت پیامبر ﷺ و درود و صلوات بر آل اوست، و در
سلام نماز هم همین توجه و عنایت وجود دارد. سراسر نماز توحید است و توجه به
ولایت معصومین علیهم السلام.

۴ - در بعد اخلاقی

مطرح شد که یکی از مهمترین محورهای اخلاقی اسلامی توجه تام به نماز است.
قرآن در مورد نماز می‌فرماید:

إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ.^۳

نماز انسان را از زشتی‌ها و منکرات باز می‌دارد.
سراسر نماز دعوت به صداقت، پاکی، جلوگیری از گناه و دوری از معصیت و ظلم

۱. امام صادق علیه السلام فرمودند: به خدا ما صراط مستقیم هستیم (تفسیر نورالثقلین جلد اول صفحه ۲۱)

۲. پیام نگار (سید حسین حسینی) صفحه ۷۰

۳. عنکبوت ۴۵

است.

آن‌که دزدی کند و نماز بخواند و یا هر کار خیر دیگری انجام دهد از او قابل قبول نیست.

آن‌که حق مردم را بخورد و به مردم ستم نماید و به نماز بایستد، نمازش مردود است.

کسی به دیگری تهمت بزند، غیبت کند، چشم ناپاک به نوامیس مسلمین داشته باشد، نماز او قابل قبول نیست و آن‌کس که شراب بخورد تا ۴۰ روز نماز او مورد قبول واقع نمی‌شود.

جوانی که به نماز توجه دارد و اهل عبادت است، دست به دزدی و خیانت به مردم نمی‌زند. با چشمانی پاک در جامعه حضور می‌یابد، اهل ربا و رشوه و چاپلوسی نخواهد بود. و نسبت به پدر و مادر خود حَقَّشان را مراعات می‌کند.

امام صادق علیه السلام فرمود:

فرزندی که از روی خشم به پدر و مادر خود نگاه کند - هر چند والدین در حق او ظلم کرده باشند - نمازش از سوی خدا پذیرفته نیست.^۱

پس آغاز تا انجام نماز در کلاس ارزش‌های انسانی و فضایل اخلاقی است.

۵ - در بعد اقتصادی (رسیدگی به محرومان)

نیازمندان و فقیران، بندگان خدایند، آن عبادت و بندگی که همراه رسیدگی به وضع بندگان ناتوان و محروم خدا نباشد بی‌ارزش است. در آیات و روایات، موضوع نماز و زکات معمولاً در کنار هم آمده است. یکی ارتباط با خداست، دیگری با خلق خدا. امام رضا علیه السلام می‌فرماید: کسی که نماز بخواند اما زکات ندهد نمازش پذیرفته نیست.^۲ از نظر احکام و رساله‌های عملیه مجتهدان، با لباسی که خمس آن داده نشده نمی‌توان نماز خواند. این نپرداختن حقوق واجب محرومین، اموال انسان را هم

۱. اصول کافی جلد ۲ صفحه ۳۴۹

۲. بحارالانوار جلد ۹۶ صفحه ۱۲

آمیخته به حرام می‌کند و زندگی از مسیر الهی بیرون می‌رود.

۶ - در بعد زندگی مهدوی

جامعه مهدوی، جامعه اقامه نماز و عبودیت حق است، همان جامعه‌ای است که همه اولیای خدا در انتظار آن روز موعود دعا می‌کنند. خداوند می‌فرماید:

الَّذِينَ إِن مَكَانَهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَآمَرُوا
بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ.^۱

کسانی که اگر در زمین به آنان توانائی دهیم، نماز را به پا داشته و زکات پرداخته و امر به معروف و نهی از منکر می‌کنند.

امام باقر علیه السلام در شرح این آیه می‌فرماید:

این آیه برای آل محمد است. مهدی و اصحاب او، خداوند مشرق‌ها و مغرب‌های زمین را به تصرف آن‌ها در آورد. و دین را آشکار سازد.

اولین مشخصه جامعه پس از قیام حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه اقامه نماز است.

در توصیف یاوران مهدی عجل الله تعالی فرجه، علی علیه السلام می‌فرماید:

راهبان و عابدان شب و شبیران روزند.^۲

یاران امام عصر عجل الله تعالی فرجه شب زنده‌دارانی هستند که تمام شب را به عبادت و نماز می‌گذرانند.

امام مهدی عجل الله تعالی فرجه زیارت ناحیه مقدسه خطاب به جد بزرگوارشان امام حسین علیه السلام:

أَشْهَدُ أَنَّكَ قَدْ أَقَمْتَ الصَّلَاةَ وَآتَيْتَ الزَّكَاةَ.^۳

شهادت می‌دهم که تو نماز را بر پا داشتی و زکات دادی.

و از همان حضرت عجل الله تعالی فرجه نقل شده که فرمودند:

۱. حج ۴۱

۲. خصال یاوران مهدی علیه السلام

۳. صحیفه المهدی صفحه ۲۹۴

هیچ چیزی بالاتر و برتر از نماز، بینی شیطان را به خاک نمی‌مالد. پس نماز را به پا دارید و بینی شیطان را به خاک بمالید.^۱ و چه زیباست که در زیارت آل یس خطاب به حضرت عجل الله تعالی فرجه عرضه می‌داریم:

السَّلَامُ عَلَيْكَ حِينَ تُصَلِّي وَ تَقُتُّ السَّلَامُ عَلَيْكَ حِينَ تَرْكَعُ وَ تَسْجُد...^۲

سلام بر تو آن‌گاه که در حال نماز و نیایش و قنوتی. درود و سلام در حال رکوع تو و سجده تو....

پس جامعه شیعه مهدی عجل الله تعالی فرجه جامعه نماز است. خانواده شیعه مهدی عجل الله تعالی فرجه خانواده نماز و نیایش است. نمی‌توان خود را یاور امام عَلَيْهِ السَّلَامُ دانست اما نسبت به نماز بی‌توجه بود.

خلاصه

- ۱- از مهم‌ترین و زیباترین ارزش‌های انسانی و اخلاقی توجه به نماز است.
- ۲- نماز مهم‌ترین عامل جلوگیری از انحرافات و زشتی‌ها و منکرات می‌باشد.
- ۳- نماز ابعاد مختلفی دارد: از جمله:
  - الف- بعد طهارت و پاکی: از مقدمات تا مقارنات نماز، از مستحبات تا واجبات آن دعوت به طهارت و پاکیزگی است.
  - ب- بعد اعتقادی: همه انبیاء سفارش به نماز داشته‌اند. ترک نماز موجب کفر شود.
  - ج- بعد ولایت: نماز بدون پذیرش رهبری و ولایت امام و رهبر معصوم عَلَيْهِ السَّلَامُ قابل قبول نیست.
  - د- بعد اخلاقی: نماز انسان را از زشتی‌ها و منکرات باز می‌دارد.
  - ه- بعد اقتصادی و رسیدگی به محرومان: در قرآن معمولاً اقامه نماز به همراه ادای

۱. کلمة الامام المهدی صفحه ۲۰۲

۲. مفاتیح الجنان صفحه ۳۲۸

زکات آمده است.

و- بعد زندگی مهدوی: اولین مشخصه جامعه مهدوی اقامه نماز است.

خودآزمائی

- ۱- علت اهمیت نماز چیست؟
- ۲- نماز با پاکی چه ارتباطی دارد؟
- ۳- نقش نماز در جلوگیری از منکرات و زشتی‌ها چیست؟
- ۴- رابطه نماز و ولایت چیست؟
- ۵- نماز در بعد اقتصادی و رسیدگی به محرومان چه نقشی دارد؟
- ۶- رابطه جامعه مهدوی با نماز چیست؟

درس ۸

یقین

یقین: به معنای اطمینان کامل از این که قلب آدمی و فهم او نسبت به چیزی، آرامش و سکون کامل پیدا کند.

پیامبر گرامی اسلام ﷺ می فرماید:

بهترین ذخیره و سرمایه‌ای که در قلب افکنده می‌شود یقین و اطمینان خاطر است.^۱

امام صادق علیه السلام می فرماید:

یقین از ایمان برتر و والاتر است و چیزی گرانقدرتر و ارزشمندتر از یقین نیست.^۲

زمینه این مطلب که یقین از ایمان برتر است، در سخن ابراهیم خلیل در قرآن آمده است که از خدا درخواست می‌کند:

پروردگارا به من بنمایان که چگونه مرده را زنده می‌کنی؟ خطاب آمده: آیا به زنده شدن مردگان از ناحیه من ایمان نداری؟ گفت بلی ایمان دارم، اما می‌خواهم اطمینان خاطر پیدا کنم.^۳

---

۱. میزان الحکمة جلد ۱۰ صفحه ۷۷۳

۲. مستدرک الوسائل جلد ۲ صفحه ۲۸۴

۳. بقره ۲۶۰

یقین، بزرگترین عامل مؤثر در بازداشتن مردم از گناه و واداشتن آنان به اطاعت اوامر الهی است. و مخصوصاً یقین به معاد و قیامت باعث سازندگی معنوی و جلوگیری از بسیاری از جرم‌ها و جنایت‌ها و رذیلت‌های اخلاقی در بین انسان‌ها می‌شود.

رسول‌گرامی اسلام ﷺ می‌فرماید:

علامت مؤمن شش چیز است: اول یقین به خدا داشته باشد که او حق است و به او ایمان بیاورد. دوم یقین کند که مرگ حق است و به آن توجه کند. و سوم یقین کند که قیامت حق است و از رسوائی در آن بهراسد. و چهارم یقین کند که بهشت حق است و مشتاق آن باشد. و پنجم یقین کند که آتش جهنم حق است و سعی کند از آن نجات یابد. و ششم یقین پیدا کند که حساب قیامت حق است، قبل از آن به حساب کار خود برسد.^۱

و علی علیه السلام در خطبه صفات متقین می‌فرماید:

متقین آن چنان یقینی دارند که گویا بهشت را می‌بینند و در آن متنعمند، و جهنم را آن چنان می‌بینند که گویا در آن معدّبند.^۲

طرح یک سوال

با این‌که ایمان حالت باور معنوی و قطع قلبی است که در آن تردید وجود ندارد، پس چطور یقین از آن بالاتر است؟ مگر حالت روانی ایمان با یقین چه تفاوتی دارد؟

پاسخ؟

همان‌طور که مطرح شد زمینه این موضوع در سخن حضرت ابراهیم علیه السلام در قرآن آمده است که از خدا درخواست می‌کند:

پروردگارا به من بنمایان که چگونه مرده را زنده می‌کنی؟ خطاب آمد،

۱. میزان الحکمة جلد ۱۰ صفحه ۷۸۲

۲. نهج البلاغه صفات متقین

آیا به زنده شدن مردگان از ناحیه من ایمان نداری؟ گفت بلی ایمان دارم اما می‌خواهم اطمینان خاطر پیدا کنم.^۱
از این جمله حضرت ابراهیم علیه السلام استفاده می‌شود که یقین و اطمینان خاطر هر دو در یک مرحله از روان انسان است و به تعبیر امام رضا علیه السلام:
ابراهیم علیه السلام می‌خواست بر یقین او افزوده شود.^۲

ثمرات یقین

در بحث ثمرات یقین در احادیث و روایات ائمه علیهم السلام مسائل مختلفی مطرح شده است:

۱ - اولین ثمره یقین صبر است

امام علی علیه السلام می‌فرماید:

اسلحه مؤمن صبر در برابر گرفتاری و شکر در برابر آسایش است.

۲ - دومین ثمره یقین اخلاص است

از همان حضرت علیه السلام نقل شده است:

انسان‌های اهل یقین انسان‌های مخلص هستند، و اخلاص عمل از قدرت یقین است.

۳ - ثمره دیگر یقین زهد است

از امام علی علیه السلام:

زهد اساس و پایه یقین است.

۴ - توکل از ثمرات دیگر یقین است

از علی علیه السلام:

توکل انسان از قدرت یقین اوست.

---

۱. بقره / ۲۶۰.

۲. مستدرک جلد ۲ صفحه ۲۸۴.

۵ - رضا از نتایج دیگر یقین است

امام صادق علیه السلام:

رضا به قضائی که زیاد از آن دل خوش ندارند از بالاترین درجات یقین است.

۶ - سبک شمردن مصیبت‌ها یکی دیگر از ثمرات یقین است

امام زین العابدین در یکی از دعاهاى خویش می‌فرماید:
خدایا به من یقینی عطا فرما که به وسیله آن مصیبت‌های دنیا برای من آسان شود.^۱

مراتب یقین

در مراتب و درجات یقین، بعضی از علماء و محققین براساس مضامین آیات و روایات آن را به سه مرتبه و درجه تقسیم کرده‌اند:

۱ - علم الیقین: علمی که با دلایل و شواهد خاص خود برای انسان حاصل شود، مانند این که با دیدن دود به وجود آتش علم پیدا کنیم، قرآن در سوره تکاثر آیه ۵ می‌فرماید: ﴿كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ﴾ در بحث قیامت آن‌ها که منکرند به مرحله علم الیقین خواهند رسید.

۲ - عین الیقین: علمی که با مشاهده حاصل می‌شود و انسان به آن یقین و اطمینان کامل پیدا می‌کند، مانند کسی که آتش را از نزدیک مشاهده می‌کند.
قرآن در همان سوره تکاثر آیه ۶ و ۷ می‌فرماید:

﴿لَتَرُونَ الْجَحِيمَ ثُمَّ لَتَرُونَهَا عَيْنَ الْيَقِينِ﴾

آن‌ها آتش جهنم را می‌بینند و به مرتبه عین الیقین می‌رسند.

۳ - حق الیقین: بالاترین مرتبه یقین که با تمام وجود چیزی را وجدان کند، مانند کسی که وارد آتش شده و با تمام وجودش حرارت آن را وجدان می‌کند. در سوره واقعه آیه ۹۵ می‌فرماید:

۱. روایات این قسمت از صفحه ۷۸۶ تا ۷۸۸ جلد ۱۰ میزان الحکمه.

﴿إِنَّ هَذَا لَهُوَ حَقُّ الْيَقِينِ﴾

رسیدن و چشیدن آتش جهنم یقینی و حتمی است.
مرتب‌ه حق‌الیقین عالی‌ترین مراتب یقین برای انسان مؤمن است.

یقین در آموزه‌های مهدوی

در دعاها و زیارت‌های مربوط به امام عصر عجل الله تعالی فرجه و در سخنان حضرت در مورد یقین نکات زیادی مطرح شده است که به نمونه‌هایی از آن اشاره می‌شود:

الف: در دعای افتتاح که از ناحیه مقدسه به ما رسیده است می‌خوانیم:

وَ أَيْقَنْتُ أَنَّكَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ فِي مَوْضِعِ الْعَفْوِ وَ الرَّحْمَةِ وَ أَشَدُّ
الْمُعَاقِبِينَ فِي مَوْضِعِ النَّكَالِ وَ النَّقِمَةِ...^۱

یقین دارم که تو مهربان‌ترین مهربانان عالم هستی در موضع عفو و بخشش. و سخت‌ترین منتقمی در مقام عقاب و انتقام و...

ب: در زیارت آل یس در فرازهای مختلف امام زمان عجل الله تعالی فرجه را به شهادت طلبیم که خود شهادت می‌دهیم به وحدانیت خدا، رسالت پیامبر صلی الله علیه و آله، ولایت و امامت ائمه علیهم السلام، اعتقاد کامل به رجعت و این که مرگ و سؤال قبر و نشر و صراط و مرصاد و میزان و حساب و بهشت و جهنم و... بر حق هستند و ما به آن‌ها یقین داریم.^۲

ج: در دعاء در غیبت امام زمان عجل الله تعالی فرجه می‌خوانیم:

پروردگارا، یقین ما را به وجود مبارک امام زمان عجل الله تعالی فرجه به واسطه طول مدت غیبتش و انقطاع خبرش از ما سلب مگردان. و ذکر آن حضرت را و انتظار ظهورش و ایمان بوجودش و یقین کامل به ظهورش را هرگز از یاد ما مبر و دعای به آن بزرگوار و درود و سلام بر او را هرگز فراموش مامگردان، تا این که طولانی شدن غیبتش ما را نا امید از قیام او نگرداند و بلکه یقین ما به حضرتش و قیام دولتش مثل

۱. مفاتیح الجنان صفحه ۳۲۱

۲. مفاتیح الجنان صفحه ۹۵۷

یقین ما به قیام رسول تو ﷺ، و آنچه بر او از وحی و تنزیل کتاب آسمانی تو آمد، چنین یقینی هم بوجود امام غایب ثابت و کامل باشد. پس تو ای خدا دل‌های ما را در ایمان به او قوت یقین عطا فرما...^۱

یقین در سه مرتبه: علم الیقین، عین الیقین و حق الیقین، یکی از پایه‌های اساسی رشد فضایل اخلاقی در انسان است. همان طور که در آیات و روایات و در دعاها مطرح شده و همه باید طالب آن باشیم.

خلاصه

- ۱- یقین به معنای اطمینان کامل که باعث آرامش و سکون کامل شود.
- ۲- یقین از ایمان برتر است و چیزی گرانقدرتر از یقین نیست و دلیل آن داستان حضرت ابراهیم است که در آیه ۲۶۰ بقره به آن اشاره شده است.
- ۳- یقین بزرگ‌ترین عامل مؤثر در بازداشتن انسان از گناه و عامل سازندگی معنوی است.
- ۴- رسول خدا ﷺ می‌فرماید: از علامات مؤمن: یقین به خدا، یقین به مرگ، یقین به قیامت، یقین به بهشت، یقین به وجود جهنم، و یقین به حساب قیامت است.
- ۵- ثمرات یقین عبارتند از: صبر، اخلاص، زهد، توکل، رضا، سبک شمردن مصیبت‌ها.
- ۶- مراتب یقین عبارتند از: علم الیقین، عین الیقین، حق الیقین.
- ۷- در آموزه‌های مهدوی هم بحث یقین به شکل‌های مختلفی مطرح شده است: یقین به رحمت خدا، رسالت پیامبر ﷺ، ولایت ائمه، اعتقاد به رجعت و مرگ، و صراط و مرصاد و میزان، و اعتقاد و یقین به وجود مبارک امام عصر عج.

خودآزمایی

- ۱- معنا و مفهوم یقین چیست؟
- ۲- به چه دلیل یقین بالاتر از ایمان است؟
- ۳- از نظر رسول خدا، علامات مؤمن چیست؟
- ۴- ثمرات یقین کدامند؟
- ۵- مراتب یقین را بنویسید.
- ۶- در دعاها و زیارت‌ها و روایات مهدوی، یقین چگونه مطرح می‌شود؟

درس ۹

دعوت به حق و تبعیت از آن

در سوره عصر از مشخصات انسان‌های مؤمن توأصی و سفارش یکدیگر به حق و دعوت همگانی و عمومی به سوی آن است.

حقّ به معنای واقعیّت و مطابقت با واقعیّت است و به معنای امر ثابت... در کتب قاموس‌های قرآنی دوازده معنا و مورد استعمال برای آن ذکر شده است: خدا، قرآن، اسلام، توحید، عدل، صدق، آشکار بودن، واجب بودن و شایستگی و... در آیات قرآن و متون روایی و دعاها و مناجات‌ها، فراوان از حق و باطل سخن به میان آمده است و تعبیرات زیبایی از آن شده است:

از آیه ۱۷ سوره رعد که می‌فرماید:

خداوند از آسمان آبی فرستاد و از هر درّه و رودخانه‌ای به اندازه آن‌ها سیلابی جاری شد. سپس سیل بر روی خود کفی حمل کرد و از آن‌چه برای به دست آوردن زینت آلات یا وسایل زندگی آتش روی آن روشن می‌کنند نیز کف‌هایی مانند آن به وجود می‌آید. خداوند حق و باطل را چنین مثل می‌زند اما کف‌ها به بیرون پرتاب می‌شوند ولی آن‌چه به مردم سود می‌رساند در زمین می‌ماند و خداوند این چنین مثال می‌زند...

از این آیه چند مطلب قابل برداشت است:

- حق همیشه مفید و سودمند است همچون آب زلال که مایه حیات است اما باطل بیهوده و بی‌فایده است.

- باطل همیشه مستکبر بالانشین پر سر و صدا ولی تو خالی است. اما حق متواضع، کم سر و صدا، اهل عمل و پرمحتوا و سنگین وزن است.

- حق همیشه متکی به نفس است، اما باطل از آبروی حق مدد می‌گیرد و سعی می‌کند خود را به لباس او در آورد و از حیثیت او استفاده کند.

- تاریخ بشر مشحون است از مبارزه حق و باطل، و این مبارزه، پیکار موقت و موضعی نیست، و تا قیام امام زمان عجل الله تعالی فرجه به عنوان بالاترین و برترین محور حق در هستی ادامه خواهد یافت و به پیروزی نهائی حق می‌انجامد.
قرآن در مورد دیگر می‌فرماید:

﴿بَلْ تُقَدِّفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ﴾^۱

حق را بر باطل می‌اندازیم و مغز باطل را به وسیله حق متلاشی می‌کنیم پس باطل از بین رفتنی است.

حق همچون طوفان می‌آید و باطل را از درون متلاشی و خرد و خمیر می‌کند.
و در آیه‌ای دیگر:

﴿وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ﴾^۲

و بگو حق آمد و باطل نابود شد که همانا باطل محو شدنی و سزاوار نابودی است.

از امام باقر علیه السلام در مورد این آیه نقل شده که فرمودند:

هرگاه قائم علیه السلام به پا خیزد دولت باطل از بین می‌رود و زایل می‌گردد.^۳

با شناخت حق اگر کسی در مسیر حق نباشد و از آن تبعیت و دفاع نکند در مسیر

۱. انبیاء ۱۸

۲. اسراء ۸۱

۳. سیمای امام مهدی علیه السلام در قرآن

باطل است.

جوان شیعه به عنوان منتظر ظهور حق در تمام دوران انتظار هم دعوت به حق می‌کند و هم تبعیت از آن، و در آرزوی تشکیل دولت کریمه در سایه پیروزی حق و پیروزی امام عصر عجل الله تعالی فرجه است.

در زیارت آل یس، ابراز می‌داریم:

فَالْحَقُّ مَا رَضِيْتُمْوَهُ وَ الْبَاطِلُ مَا سَخَطْتُمْوَهُ.^۱

حق آن است که شما از آن راضی باشید، و باطل آن است که شما بر آن خشم داشته باشید.

امام عصر عجل الله تعالی فرجه در نامه به عثمان بن سعید (در قسمتی از نامه) می‌فرماید:

وَ لِيُعْلَمُوا أَنَّ الْحَقَّ مَعَنَا وَ فِينَا لَا يَقُولُ ذَلِكَ سِوَانَا إِلَّا كَذَّابٌ مُفْتَرٌ.^۲

و باید بدانید که حق با ما و در محور وجود ما است، هیچ کس جز انسان‌هایی دروغگوی افترا زننده آن را جز برای ما قائل نیستند.

و از همان حضرت عجل الله تعالی فرجه در مضمون دو نامه برای شیخ مفید می‌خوانیم:

خداوند توفیقات تو را در یاری حق ادامه دهد و ثواب و پاداشت را به خاطر سخن صدق تو در مورد ما فراوان گرداند.

و در نامه دوم: سلام بر تو ای یاری کننده حق و دعوت کننده به سوی آن با سخن صدق.^۳

مقام معنوی شیخ مفید در شناخت و دفاع از حق به قدری والاست که مورد عنایت خاصه حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه قرار گرفته و حضرت به او درود می‌فرستد و دعا می‌کند.

۱. مفاتیح الجنان صفحه ۹۵۸

۲. کلمة الامام المهدي صفحه ۳۱۴

۳. کلمة الامام المهدي صفحه ۱۸۸ و ۱۹۶

و امام عجل الله تعالی فرجهدر دعای قنوت خویش عرضه می‌دارد:
... خدایا، هدف و نهایت امر نزد ما به نهایت رسید و ما با غضب تو
غضبناک و برای نصرت و یاری حق به هم پیوسته و برای صدور
فرمان تو مشتاق و منتظر تحقق وعده حق تو هستیم و آرزومند وعید
سخت تو در مورد دشمنان توئیم.^۱
پیام سخنان، دعاها، زیارت‌ها؛ دعوت به حق، شناخت حق، یاری حق و تبعیت از
آن است. حقی که مسلماً تمام تحقق آن در قیام الهی حضرت مهدی عجل الله تعالی
فرجه خواهد بود.

دعوت کنندگان به سوی حق

در متون اسلامی، قرآن، روایات، دعاها و زیارات، دعوت کنندگان به سوی حق، و
دعوت کنندگان به سوی خدا با عناوین مختلف مطرح شده‌اند، از جمله:
۱- خداوند عز و جل: دعوت کننده به سوی حق برای حیات و زندگی معنوی انسان:
(آیه ۲۴ سوره انفال و آیه ۱۴ سوره رعد)
۲- رسول خدا ﷺ، دعوت کننده به سوی خدا و به سوی حق است (آیه ۲۴ سوره
انفال و آیه ۱۰۸ سوره یوسف عَلَيْهِ و آیه ۴۵ و ۴۶ سوره احزاب)
۳- پیامبران و اولیا خدا: همه پیامبران الهی داعیان به سوی حق و خدا هستند: (آیه
۵ سوره نوح در مورد حضرت نوح عَلَيْهِ و آیه ۴۱ و ۴۲ سوره مومن (غافر) در مورد
مؤمن آل عمران)
۴- ائمه اطهار عَلَيْهِمُ در طول تاریخ داعیان الی الله و داعیان الی الحق بوده و هستند:
پیامبر ﷺ در مورد حضرت علی عَلَيْهِ می‌فرماید:
إِنَّ عَلِيًّا مَعَ الْحَقِّ وَالْحَقُّ مَعَهُ وَعَلَى لِسَانِهِ.
علی بر حق و حق با علی و در زبان علی عَلَيْهِ است.^۲

۱. ربیع الانام صفحه ۱۱۰

۲. بحار الانوار جلد ۳۸ صفحه ۹۳.

و در حدیث غدیر امام علی علیه السلام این چنین معرفی می شوند:
 اوست آن که به حق هدایت می کند و به آن عمل می نماید.^۱
 در ادامه لوح معروف حضرت زهرا علیها السلام (لوح جابر) در مورد امام باقر علیه السلام
 می فرماید:

دعوت کننده به راه من براساس راه حق.^۲
 و در زیارت امام جواد علیه السلام می خوانیم:
 سلام بر تو ای دعوت کننده به سوی حق و هدایت.^۳
 و در مورد حضرت مهدی (عج): رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله و سلم فرمودند:
 کلمه حق و زبان صدق و راستی و آشکار کننده حق، حجت خدا بر
 بندگانش.

۵- اصحاب و یاران ائمه و علماء شیعه:
 امام علی علیه السلام در مورد یارانش در صفین... :
 آبادگران شب با تلاوت قرآن و اهل دعوت حق.^۴
 و در مورد شیخ مفید سخنان امام مهدی (عج) را ملاحظه فرمودید.
 و در دعای افتتاح می خوانیم (خدایا آن چه را که از حق شناختیم ما را متحمل آن
 کن)

خلاصه

- ۱- حق به معنای واقعیّت و مطابقت با واقعیّت و یک امر ثابت است.
- ۲- در قرآن دوازده معنا برای حق ذکر شده است: خدا، قرآن، اسلام، توحید، عدل، صدق، آشکار بودن و....
- ۳- آیه ۱۷ سوره رعد که حق و باطل را در حرکت سیل و کف بر آن و آب مثال

---

۱. بحارالانوار ۳۷ / ۲۰۸.
 ۲. بحارالانوار جلد ۳۶ صفحه ۲۰۲.
 ۳. بحارالانوار جلد ۹۹ صفحه ۲۳.
 ۴. بحارالانوار جلد ۳۲ صفحه ۴۷۲.

می‌زند چند نکته را روشن می‌کند:

الف: حقّ مانند آب همیشه مفید و سودمند است.

ب: باطل همیشه مغرور اما تو خالی است. ولی حقّ متواضع، کم سرو صدا و سنگین است.

ج: حقّ همیشه متکی به نفس اما باطل از آبروی حقّ مدد می‌گیرد و قیافه حقّ می‌گیرد.

د: مبارزه حق و باطل موقت و موضعی نیست. بلکه تا قیام امام زمان عجل الله تعالی فرجه به عنوان محور حقّ ادامه دارد.

۴- در نامه‌ها و زیارت‌ها و دعا‌های امام عصر عج پر است از دعوت و سفارش به حقّ.

۵- دعوت کنندگان به سوی حق عبارتند از: خداوند، رسول خدا صلى الله عليه وآله وسلم، پیامبران و اوصیای الهی، ائمه اطهار، اصحاب و یاران ائمه عليهم السلام...

خودآزمایی

۱- مفهوم حقّ چیست؟

۲- چند معنای حقّ را در قرآن بنویسید.

۳- مشخصات حقّ و باطل از نظر قرآن؟

۴- در زیارت‌ها و دعاها و نامه‌های امام عصر عج چگونه توجه به حقّ مطرح شده است؟

۵- دعوت کنندگان به سوی حقّ چه کسانی هستند؟

درس ۱۰

برپا داشتن سنت‌ها، و مبارزه با بدعت‌ها

سنت چیست؟ و بدعت کدام است؟ و نقش منتظران در تحقق سنت‌های الهی و مبارزه با بدعت‌ها تا چه اندازه است؟ احیاگر واقعی سنت‌ها و بدعت ستیز حقیقی کیست؟

مجاری تحقق اراده الهی در جهان قوانینی که بر هستی حاکمند و اراده حق در نظام تشریح سنت‌های الهی هستند. سنت‌ها قابل تغییر و تبدیل نیستند.^۱ این سنت‌ها در شکل قوانین تکوینی در نظام آفرینش و در شکل قوانین تشریحی در قرآن و سنت پیامبر ﷺ و ائمه معصومین متجلی هستند.

نقش ما در احیاء سنت‌های تشریحی، عمل به آن‌ها، تبلیغ آن‌ها و دفاع از آن سنت‌ها است.

و بدعت عبارتست از نوآوری در دین، پدید آوردن راه و رسم تازه در دین، رسم و باوری که ریشه در قرآن و سنت پیامبر ﷺ و ائمه علیهم السلام نداشته باشد. پیامبر گرامی ﷺ در مورد سنت‌های حسنه و سنت‌های سیئه (بدعت‌ها) می‌فرماید:

هرکس سنت و روش نیکویی را بنیان نهد اجر آن سنت و اجر هر کس

که به آن عمل کند برای صاحب سنت خواهد بود. و هر کس بدعتی را به وجود آورد (سنت سیئه) گناه آن بدعت و هر کس که به آن عمل کند برای بدعت گزار خواهد بود.^۱

و از همان حضرت علیه السلام نقل شده که فرمودند:

چگونه خواهید بود، آن زمان که در بین شما بدعت‌ها به وجود آید. تا جایی که به همراه با آن بدعت‌ها کودکان بزرگ شوند. و بزرگان پیر گردند و تازه مسلمانان به آن بگردند و تسلیم بدعت‌ها شوند. و آن‌گاه که بدعت‌ها آشکار شوند گویند: سنت است و اگر کسی به سنت عمل کند گویند این بدعت است. پرسیدند: یا رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم در چه شرایطی چنین اتفاق می‌افتد؟ فرمود: آن‌گاه که دنیا را با اعمال آخرت معامله کنید.^۲

در شرایطی که در جامعه بدعت بوجود می‌آید، وظیفه چیست؟
پیامبر گرامی اسلام می‌فرمودند:

آن‌گاه که بدعت‌ها در بین امت من آشکار شود، دانشمند و عالم باید علمش را آشکار سازد و کسی که چنین نکند لعنت خدا بر او باد.^۳

و امام علی علیه السلام می‌فرمایند:

بهترین بندگان خدا نزد او پیشوای عادل است که هدایت شده و به وسیله او دیگران هدایت می‌شوند، زنده کننده سنت معلوم و از بین برنده بدعت ناشناخته است. سنت‌ها مشخصند و برای خود مشخصاتی دارند و بدعت‌ها هم آشکارند و دارای مشخصات روشن. و بدترین مردم پیشوای ستمگری است که گمراه است و گمراه کننده، سنت‌ها را می‌میراند و بدعت‌های ترک شده را زنده می‌کند.^۴

---

۱. مجمع البیان جلد ۱ صفحه ۱۹۲

۲. ارشاد القلوب دیلمی جلد ۱ صفحه ۶۹

۳. کافی جلد ۱ صفحه ۵۴

۴. نهج البلاغه خطبه ۱۶۴

با توجه به این روایات و روایات فراوان دیگر بدعت‌ها مصادیق فراوانی خواهند داشت که مسئولیت ما را در شناخت و مبارزه با آن‌ها صدچندان می‌کند:

از شورای سقیفه تا غارت بیت المال توسط خلفاء، از غصب خلافت علی علیه السلام و کشتن و به شهادت رساندن و مسموم ساختن و به اسارت بردن اهل بیت علیهم السلام. از ایجاد جو تبلیغاتی مسموم بر علیه ائمه علیهم السلام و به وجود آوردن آراء منحط و فرقه‌های منحرف. و از اشاعه فساد و ظلم در جامعه تا مطرح کردن افکار منحرف وارداتی و کفرآمیز همه و همه مصادیق کامل بدعت در جامعه اسلامی هستند.

بدعت ستیزان

قرن‌هاست اولیای خدا با بدعت‌ها مبارزه کرده‌اند، و بزرگترین بدعت ستیز تاریخ (امام مهدی عجل الله تعالی فرجه) است که ریشه بدعت‌ها را به یاری خداوند نابود خواهد کرد.

علی علیه السلام می‌فرمایند:

من زنده کننده سنت و میراننده بدعت‌ها هستم.^۱

- در زیارت امام حسین علیه السلام، از ناحیه مقدسه امام عصر عجل الله تعالی فرجه می‌خوانیم:

شهادت می‌دهم که تو نماز را بر پا داشتی.... سنت‌های نبوی را زنده کردی و فتنه‌ها و بدعت‌ها را خاموش ساختی و دعوت به رشد و کمال کردی و...^۲

- در صلوات ابوالحسن ضراب اصفهانی (در اعمال روز جمعه) در مورد امام عصر عجل الله تعالی فرجه می‌خوانیم:

خدایا آنچه از دین تو محو شده است به وجود او تازه گردان و آنچه از کتاب تو را تغییر داده‌اند به وجودش زنده ساز و آنچه از

۱. بحارالانوار جلد ۴۲ صفحه ۱۸۹

۲. صحیفه المهدی صفحه ۱۹۴

فصل دوم: درس‌های اخلاق مهدوی □ ۱۰۱

حکمت‌های تو را دگرگون کرده‌اند، به وسیله او ظاهر کن تا آن‌که دین تو باز طراوت تازه یابد و خالص از شائبه‌ی اوهام گردد و شک و شبهه در آن راه نیابد، و باطل و بدعت از آن دور گردد. بار خدایا به نور جمال او تاریکی‌های عالم را روشن گردان، و بنای هر بدعت را به قدرت او ویران ساز.^۱

در دعای امام رضا علیه السلام برای امام زمان علیه السلام (در روز جمعه) می‌خوانیم:
و ستمگران اهل کفر و سرکشان و رؤسای آن‌ها را با شمشیر آن حضرت به خاک هلاکت‌انداز و پشت رؤسای ضلالت را به وسیله آن بشکن و کسانی که وضع بدعت شیطانی و محو سنت الهی کنند و باطل را قوی سازند در هم شکن... و سنن و احکام رسولان الهی و پیامبران خدا را که مندرس شده بواسطه او زنده ساز. و آنچه از کاخ و حکم شرع تو را که دشمنان و منافقان ویران ساخته و تغییر و تبدیل داده‌اند، به وجودش از نو بنیاد کن، تا آن‌که به واسطه او شرعی جدید و آئینی کاملاً تازه که با آن هیچ ناراستی و بدعت نباشد برای امت باز آید.^۲

- و در دعاء در غیبت امام زمان علیه السلام می‌خوانیم:
خدایا آن چه از دین تو محو گردیده در دولت حضرتش از نو تجدید ساز و آن چه از احکام و سنتت که اهل بدعت و نفاق تغییر داده‌اند، همه را اصلاح فرما...^۳

امروز بسیاری از ارزش‌های اخلاقی دچار تحریف و بدعت شده است، آن چه وظیفه ما است مبارزه با این بدعت‌ها با پیروی از بزرگترین بدعت ستیز تاریخ (حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه) است.

۱. مفاتیح الجنان صفحه ۹۴

۲. مفاتیح الجنان صفحه ۹۹۳

۳. مفاتیح الجنان صفحه ۱۰۸۶

خلاصه

- ۱- مجاری تحقّق اراده الهی در جهان قوانین هستی اراده حقّ در نظام تکوین و تشریح سنّت‌های الهی هستند.
- ۲- بدعت عبارت است از نوآوری در دین، پدیدآوردن راه و رسم تازه در دین.
- ۳- در مورد سنّت‌ها و بدعت‌ها روایات فراوانی از اهل بیت علیهم‌السلام ذکر شده است. که در این درس به مواردی از آنها اشاره شده است.
- ۴- وظیفه علمای دین در برابر بدعت‌ها، آشکار کردن علم و سنّت واقعی است.
- ۵- بزرگ‌ترین بدعت‌ها در اسلام از شورای سقیفه آغاز شد.
- ۶- برترین بدعت ستیزان تاریخ، ائمّه علیهم‌السلام و امام مهدی عج هستند.

خودآزمایی

- ۱- سنّت یعنی چه؟ و مقصود از سنّت‌های الهی چیست؟
- ۲- مفهوم بدعت کدام است؟
- ۳- در روایات در مورد بدعت‌ها و یا سنّت‌ها روی چه مواردی تأکید شده است؟
- ۴- وظیفه علمای دینی در برابر بدعت‌ها چیست؟
- ۵- بزرگ‌ترین بدعت‌ها در اسلام از کجا آغاز شده است؟
- ۶- برترین بدعت ستیزان تاریخ چه کسانی هستند؟

درس ۱۱

تقوی

از مهمترین ارزش‌ها و فضایل اخلاقی، تقوای الهی است. تقوی، از ریشه (وَقِيَ) -وقایه به معنای حفظ و حراست و نگهبانی است. آفت‌زدایی از ثمرات زندگی، مواظبت بر آسیب‌ها و موانع تا رسیدن به اهداف متعالی زندگی انسان را تقوی نامیده‌اند.

در قرآن و روایات به ویژه در فرازهای مختلف نهج البلاغه تأکید فراوانی بر تقوی شده است.

تقوی، نیروئی است روحی و مقدّس و متعالی که منشأ کشش‌ها و گریزهایی می‌گردد. کشش به سوی ارزش‌های متعالی، و گریز از پستی‌ها و آلودگی‌های مادی و درونی. تقوی حالتی است که به روح انسان شخصیت و قدر می‌دهد. و آدمی را مسلط بر خویشتن و مالک خود می‌نماید.

مراتب و درجات تقوی

تقوی دارای مراتب و درجاتی است همان‌طور که ایمان نیز مراتب و درجاتی دارد:

اولین مرتبه تقوی: انجام واجبات و ترک محرّمات است. انسانی که مراعات این حالت را می‌کند، واجبات الهی را انجام می‌دهد و آن‌چه را که خدا حرام کرده است

ترک می‌نماید اولین درجه تقوی را دارد.

از امام صادق علیه السلام در مورد تقوی سؤال شد. حضرت فرمودند:

تقوی آن است که خداوند در موردی که تو را امر فرموده غایب نبیند

و در موردی که تو را نهی فرموده حاضر نبیند.^۱

مرتبه بالاتر تقوی (وَرَع) نامیده می‌شود: (وَرَع وارد نشدن در موارد شبهه‌ناک است). شخص نه تنها کار حرام انجام نمی‌دهد بلکه در مواردی هم که احتمال افتادن و وارد شدن به حرام را می‌دهد مواظب است.

و عالی‌ترین مراتب تقوی برای اولیا و کسانی است که مصداق واقعی این آیه شریفه

هستند:

ای مردم با ایمان بکوشید که به حقّ تقوی - تقوائی کامل - دست

یابید.^۲

از امام صادق علیه السلام در مورد این آیه سؤال کردند، حضرت فرمودند:

او امر الهی همواره مطاع باشد و هرگز از دستورش تخلف نشود، دل

متقی پیوسته در یاد او باشد و هرگز فراموشش ننماید متنعم به

نعمت‌های او و شکر گزار عطایش باشد و هیچ نعمتی را کفران

ننماید.^۳

صفات متّیین در خطبه معروف (همام) در نهج البلاغه مصداق حقّ تقوی است.

تقوای حضور به این معنا که فرد به طور دائم خود را در محضر خدا ببیند و شأن

خود را برتر از ارتکاب به گناه فرض کند.

از مصادیق بارز این مرحله از تقوا: اهل بیت علیهم السلام هستند که در توصیف آن

حضرات در صلوات ابوالحسن ضراب اصفهانی (در اعمال روز جمعه از ناحیه

مقدسه) می‌خوانیم:

۱. بحارالانوار جلد ۷۰ صفحه ۲۸۵.

۲. آل عمران / ۱۰۲.

۳. تفسیر صافی جلد ۱ صفحه ۹۷.

فصل دوم: درس‌های اخلاق مهدوی □ ۱۰۵

خداوندا بر پیامبر ﷺ و اهل بیت او علیهم‌السلام، امامان هدایتگر و دانشمندان صادق، نیکوکاران با تقوی درود بفرست، آن‌ها پایه‌های دین تو، وارکان توحید، و بیانگر وحی تو هستند.

آثار تقوی

تقوی به مفهوم عام آن که در سراسر زندگی بشر می‌تواند حضور مؤثر داشته باشد، منشا آثاری است که به بعضی از موارد آن اشاره می‌شود:

الف: تقوی مصونیت است

تقوی حفاظ و پناهگاه است نه زنجیر و زندان و محدودیت. بسیاری کسان که میان (مصونیت) و (محدودیت) فرق نمی‌نهند و با نام آزادی و رهائی از قید و بند به خرابی حصار فتوی می‌دهند. قدر مشترک پناهگاه و زندان (مانعیت) است اما پناهگاه مانع خطر هاست و زندان مانع بهره‌برداری از موهبت‌ها و استعدادها. لذا علی علیه‌السلام می‌فرماید:

بندگان خدا: بدانید که تقوا حصار و باروئی است بلند و غیر قابل تسلط و بی‌تقوائی و هرزگی حصار و باروئی است که مانع و حافظ کسان خود نیست. و آن کس را که به آن پناه ببرد حفظ نمی‌کند، همانا با نیروی تقوی نیش گزنده خطا کاری‌ها بریده می‌شود.^۱

ب: تقوی منشا آزادی است

علی علیه‌السلام در برخی کلمات تصریح می‌فرماید که تقوا مایه آزادی هاست. در خطبه ۲۲۸ می‌فرماید:

همانا تقوی کلید درستی و توشه قیامت و آزادی از هر بندگی و نجات از هر تباهی است.

مطلب واضح و روشن است، تقوا به انسان آزادی می‌دهد، یعنی او را از اسارت و

---

۱. نهج البلاغه خطبه ۱۵۷.

بندگی هوی و هوس آزاد می‌کند، رشته طمع و آز و حسد و شهوت و خشم را از گردنش برمی‌دارد و به این ترتیب ریشه بردگی‌های اجتماعی را از بین می‌برد، مردمی که بنده و برده پول و مقام و راحت طلبی نباشند هرگز زیر بار اسارت‌ها و بردگی‌های اجتماعی نمی‌روند.

ج: تقوا عامل روشن بینی است

قرآن می‌فرماید:

اگر تقوای الهی را پیشه کنید خداوند نیروی تشخیص حق از باطل را به شما خواهد داد.^۱

در تقوا سخن از (فرقان) (نیروی باطنی و روشن‌گر) است، به چه دلیل؟ ... گناه عامل سیاهی و تباهی و قساوت قلب و فضایل اخلاقی عامل نورانیت، زیبایی و صفای باطن، لذا اگر از آینه‌زنگارها زده شود، محلّ تجلی نور خواهد بود. علم، دانش، فضیلت، نور است. اما بر قلبی می‌تابد که زنگار و سیاهی در آن نباشد و قلبی جلوه‌گاه نور علم و فضیلت و فرقان خواهد بود، که گرفتار انواع تیرگی‌ها نشود.

د: تقوی عامل خروج از شدائد است

قرآن در آیه دیگری می‌فرماید:

کسی که تقوی الهی داشته باشد، خداوند برای او راه خروج از مهالک و شداید قرار می‌دهد.^۲

در داستان حضرت یوسف علیه السلام، آن زمان که از مراحل جوانی و بردگی و گرفتاری در دام زلیخا و زندان گذشته بود و بعد از چند برخورد با برادران خویش خود را معرفی کرد و فرمود:

هر کس که تقوا و صبر داشته باشد خداوند پاداش نیکوکاران را ضایع نمی‌کند.^۳

---

۱. انفال / ۲۹.

۲. طلاق / ۲.

۳. یوسف / ۹۰.

فصل دوم: درس‌های اخلاق مهدوی □ ۱۰۷

این سخن زیبای یوسف علیه السلام نشان می‌دهد که: نجات از انواع گرفتاری‌ها، خروج از شداید، رسیدن به این عزت و عظمت نتیجه تقوی و پاکدامنی و پرهیزگاری است. تقوایک تعهد متقابل است:

در نهج البلاغه اصرار شده که تقوا نوعی ضمانت و مصونیت در برابر گناه است، اما در عین حال به این نکته توجه داده است که انسان نباید از حراست و نگهداری تقوا غفلت ورزد.

این نگهداری متقابل از نوع نگهداری انسان و جامعه است: انسان نگهدارنده و حافظ جامعه از دزدیده شدن و پاره شدن است و جامعه نگهدارنده انسان از سرما و گرما است - علی علیه السلام در نهج البلاغه می‌فرماید:

خواب خویش را به وسیله تقوا تبدیل به بیداری کنید و وقت خود را با آن به پایان رسانید و احساس آن را در دل خود زنده نمائید و گناهان خود را با آن بشوئید... همانا تقوا را صیانت کنید و خود را در صیانت تقوی قرار دهید.^۱

و سخن آخر:

علی علیه السلام در سخنان زیبای دیگری می‌فرمایند:

قطعاً تقوای الهی قلب شما و بینائی کوری دل‌ها و درمان مرض بدن‌ها و اصلاح فساد سینه و پاکیزگی آلودگی جان‌های شما و روشنی پرده‌های چشمانتان و آسایش ترس دل‌ها، و نور در سیاهی ظلمت‌های زندگی شما است.^۲

و به این جملات زیبا و دلنشین امام مهدی (عج) در نامه به شیخ مفید گوش جان بسپاریم که:

تقوای خداوند را پیشه کنید و ما را کمک کنید که شما را از فتنه‌ای که به شما روی آورده نجات دهیم.^۳

۱. خطبه ۱۸۹.

۲. بحار الانوار جلد ۷۰ صفحه ۲۸۴.

۳. کلمة الامام المهدی صفحه ۱۹۰.

و سراسر متن بیعت امام عصر (عج) با یارانش در زمان قیام حضرت دعوت به تقوی و دوری از گناه و ظلم فساد است. و یاران مهدی (عج) هم عهد با امامشان چنین اند، تمام وجودشان تقوی الهی و تبعیت از فرامین مرادشان و دستورات خداوند است.

خلاصه

۱- تقوی به معنای حفظ و حراست و نگهبانی، آفت زدائی از زندگی، مواظب آسیب‌ها و موانع بودن و... است.

۲- مراتب و درجات تقوی عبارتند از:

الف: اولین مرتبه تقوی انجام واجبات و ترک محرّمات است.

ب: مرتبه بالاتر تقوی (وَرَع) نامیده می‌شود (ورع، پرهیز از موارد شبهه ناک است).

ج: عالی‌ترین مراتب تقوی، تقوای حضور است به این معنا که انسان شأن خود را برتر از توجه به گناه ببیند و خود را در محضر خدا حسّ کند.

۳- آثار تقوی:

الف: تقوی مصونیت است.

ب: تقوی منشأ آزادی است.

ج: تقوی عامل روشن بینی است.

د: تقوی عامل خروج از شدائد است.

ه: تقوی یک تعهد متقابل است.

۴- سفارش مهمّ امام مهدی عج به شیخ مفید، و عهد و پیمان امام عَلَيْهِ السَّلَامُ با یارانش پس از ظهور، توجه به تقوی است.

درس ۱۲

عدالت و مبارزه با ظلم

یکی از ارکان مهم اخلاق اسلامی و یکی از خصوصیات فطری بشر توجه به عدالت و مبارزه با ظلم و ستم است.

عدل به معنای برابری، میانه روی، دادن هر ذی حقی حَقِّش را و ظلم به معنای نابرابری، تجاوز و ستمگری است.

بحث عدالت در اسلام از جنبه‌های مختلف مورد دقت بوده است:

در زمینه اعتقادات: یکی از اصول مهم اعتقادی شیعیان عدل الهی است، خداوند عادل است و به کسی ستم نمی‌کند ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا...﴾^۱
در نظام خلقت: محور تکوین بر عدل استوار است. ﴿بِالْعَدْلِ قَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ﴾^۲

در مسائل فرعی و فقهی: آن کس که گناه کبیره انجام ندهد و اصرار بر صغیره نداشته باشد، عادل است. به این معنا امام جماعت، شاهد در محاکم، فقیه، ولی و قیّم و... باید عادل باشد.

در نظام سیاسی و حکومتی: حاکم جامعه اسلامی، کارگزاران حکومتی، قاضی و حاکم شرع و... همه و همه باید بر اساس عدالت حکم کنند. و باید عادل باشند (وَ إِذَا

۱. یونس ۴۴

۲. عوالی‌الآلی جلد ۴ صفحه ۱۰۲

حَكْمَتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ^۱

در برخورد با غیر مسلمانان: هم باید مراعات عدالت را نمود:

﴿وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَنْ لَا تَعْدِلُوا...﴾^۲

دشمنی با قومی شما را به آن جا نکشانند که دست از عدالت بردارید.

یکی از اهداف مهم رسالت انبیاء تشویق قیام مردم به قسط و عدل است:

﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ

النَّاسُ بِالْقِسْطِ...﴾^۳

ما رسولانمان را با دلایلی روشن فرستادیم و با آن‌ها کتاب و میزان

نازل کردیم تا مردم قیام به عدالت کنند...

مردم باید قیام به قسط کنند، گرچه بر علیه خود آن‌ها باشد:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ

أَنْفُسِكُمْ أَوْ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبِينَ...﴾^۴

ای کسانی که ایمان آورده‌اید قیام به قسط کننده و شاهدان برای

خدا باشید، گرچه بر علیه شما یا پدر و مادر یا نزدیکان شما باشد.

در سخنان و فرمایشات علی علیه السلام، تعبیرات سنگین و ارزشمندی در مورد عدالت

مطرح شده که به چند روایت کوتاه از کتاب غرر الحکم و دُرر الکلم بسنده می‌کنیم:

الف - الْعَدْلُ حَيَاةٌ، الْجَوْرُ مَمَحَاةٌ.

عدالت حیات و زندگی و ستم نابود کننده آن است.^۵

ب - الْعَدْلُ فَضِيلَةُ الْإِنْسَانِ.

۱. نساء ۵۸

۲. مائده ۸

۳. حدید ۲۵

۴. نساء ۱۳۵

۵. غرر (ترجمه انصاری) جلد ۱ صفحه ۱۳

عدالت ارزش و فضیلت انسان است.^۱

ج - الْعَدْلُ حَيَاةُ الْأَحْكَامِ.

عدالت موجب احیاء همه قوانین الهی است.^۲

د - الْعَدْلُ قَوَامُ الْبَرِيَّةِ، الظُّلْمُ بَوَارُ الرَّعِيَّةِ.

عدالت موجب پایداری مخلوقات و ستم موجب هلاکت مردم خواهد شد.^۳

ه - إِنَّ الْعَدْلَ مِيزَانُ اللَّهِ سُبْحَانَهُ الَّذِي وَضَعَهُ فِي الْخَلْقِ وَ نَصَبَهُ لِاقَامَةِ الْحَقِّ فَلَا تُخَالِفُهُ فِي مِيزَانِهِ وَ لَا تُعَارِضُهُ فِي سُلْطَانِهِ.

بدرستی که عدالت میزان خداوند سبحان است که در بین خلق نهاده و آن را برای برپا داشتن حق نسب فرموده است. پس با خداوند در میزانش مخالفت نکنید و با قدرت او مقابله به مثل ننمائید.^۴

و - مَنْ ظَلَمَ الْعِبَادَ كَانَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ حَصْمَهُ، مَنْ عَدَلَ الْعِبَادَ نَشَرَ اللَّهُ عَلَيْهِ الرَّحْمَةَ.

کسی که به بندگان ستم کند خداوند سبحان دشمن او خواهد بود. و آن کس که یا بندگان به عدالت رفتار کند خداوند لطف و رحمتش را بر او می‌گستراند.^۵

در مقابل عدالت، ظلم و جور، در سه جلوه مطرح شده است:

ظلم به خود (گناه و معصیت)، ظلم به دیگران (تجاوز به حقوق دیگران)، ظلم به خدا (شرک به او).

فریاد انسان‌های آزاده در طول تاریخ و یکی از هدف‌های مهم و اساسی مبارزات

۱. همان، صفحه ۱۳

۲. غررالحکم جلد ۱ صفحه ۱۷

۳. همان، صفحه ۲۸

۴. همان، صفحه ۲۲۲

۵. همان، جلد ۲ صفحه ۶۷۰

اولیاء الهی و همچنین از محورهای قیام جهانی امام مهدی عجل الله تعالی فرجه، مبارزه با ستم و ستمگران و اجراء و استقرار عدالت در جهان بوده و خواهد بود؟ سیری در سخنان و ادعیه و زیارت‌های حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه موضوع را روشنتر می‌کند:

الف- در بخشی از صلوات ابوالحسن ضراب اصفهانی می‌خوانیم:

اللَّهُمَّ... وَ اقْصِمِ بِهٖ كُلَّ جَبَّارٍ وَ... وَ اَهْلِكَ بِعَدْلِهِ كُلَّ جَائِرٍ.

خدایا... به وسیله حضرت هر ستمگری را در هم بشکن و... با عدالت حضرت ستم هر ستمگری را نابود ساز.^۱

ب- در دعای عدیله در توصیف حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه چنین آمده است:

... وَ بِهٖ يَمْلَأُ اللهُ الْأَرْضَ قِسْطًا وَ عَدْلًا بَعْدَ مَا مُلِئَتْ ظُلْمًا وَ جَوْرًا...^۲

به وسیله او خداوند زمین را از عدل و داد پر می‌کند بعد از این که از ظلم و ستم پر شده باشد.

ج- در دعای قنوت امام جواد علیه السلام برای حضرت علی علیه السلام عرض می‌کند:

خداوندا دوستانت را در برابر دشمنان ظالم و تجاوزگر و عهد شکن و خارج شده از دین یاری کن. آن‌ها که بندگان را گمراه کردند و در پی تحریف کتابت بودند و احکام تو را تبدیل و حَقَّت را انکار نمودند.^۳

د- امام عصر عجل الله تعالی فرجه در زیارت ناحیه مقدسه به جد بزرگوارش خطاب می‌فرمایند:

أَشْهَدُ أَنَّكَ... لِلطُّغْيَانِ قَامِعًا وَ لِلطُّغَاةِ مُقَارِعًا... تَبْسُطُ الْعُدْلَ وَ تَنْشُرُهُ.^۴

۱. مفاتیح الجنان صفحه ۹۴

۲. مفاتیح الجنان صفحه ۱۵۵

۳. ربیع الانام صفحه ۹۴

۴. صحیفة المهدی صفحه ۲۹۵ و ۲۹۶

شهادت می‌دهم که تو... نابود کننده طغیان‌گری و در هم کوبنده طغیان‌گران بودی،... عدالت را گسترش دادی و منتشر کردی.
- در دعای حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه از خدا درخواست می‌کنیم:

اللَّهُمَّ ارزُقْنَا... وَ اكْفُفْ أَيْدِينَا عَنِ الظُّلْمِ وَ السَّرِقَةِ... وَ تَفَضَّلْ... وَ عَلَيَّ
الْأَمْرَاءِ بِالْعَدْلِ وَ الشَّفَقَةِ.^۱

خدایا روزی ما کن... و دست‌های ما را از ظلم و سرقت دور کن... و ببخش... و بر پادشاهان عدالت و مهربانی را.
و- امام مهدی عجل الله تعالی فرجه در نامه‌ای به سید ابوالحسن اصفهانی از مراجع بزرگ شیعه می‌فرمایند:

خود را برای مردم ارزان کن، جلسه حضورت را در دهلیز خانه خود قرار ده و به حوائج مردم برس، ما تو را یاری خواهیم کرد.^۲
ز- حضرت عجل الله تعالی فرجه در بخشی از بیعت خود با یاران خاصش در زمان ظهور از آن‌ها می‌خواهد:

... مسلمانی را ناسزا نگویند، انسان در حال احرامی را نکشند، هتک حرمت محترمی را نکنند. به خانه‌ای هجوم نبرند، هیچ کس رابه نا حق کتک نزنند... راه را بر کسی نبندند، و ترس و وحشت در جاده‌ها ایجاد نکنند... مال یتیم را نخورند و...^۳

پس:

یاری مردم، برآورده ساختن حوائج آن‌ها، عدم تجاوز به حرمت و حقوق انسان‌ها، اجرای عدالت و رفع ظلم در جامعه در سایه عنایات و توجهات خود حضرت عجل الله تعالی فرجه وظیفه خطیر و بسیار سنگینی خواهد بود.

۱. مفاتیح الجنان صفحه ۲۱۴

۲. کلمة الامام المهدی صفحه ۵۶۴

۳. منتخب الاثر صفحه ۴۶۹

خلاصه

- ۱- عدالت و مبارزه با ظلم، از ارکان مهم اخلاق اسلامی و از خصوصیات فطری بشری است.
- ۲- عدالت در اسلام از جنبه‌های مختلف مورد دقت است:
در زمینه اعتقادات، در مسائل فرعی و فقهی، در نظام سیاسی و حکومتی، در برخورد با غیر مسلمانان.
- ۳- یکی از اهداف مهم رسالت انبیاء تشویق مردم به قیام به قسط است.
- ۴- روایات فراوانی در اهمیت عدل و مبارزه با ظلم از زبان علی عَلِيٍّ و ائمه وَأَئِمَّةٍ مطرح شده است.
- ۵- ظلم در سه جلوه مطرح شده است: ظلم به خود (گناه)، ظلم به دیگران (تجاوز)، ظلم به خدا (شرک).
- ۶- از محورهای اصلی قیام جهانی حضرت مهدی عجل استقار عدالت و نابودی ظلم و ستم است.

خود آزمائی

- ۱- مفهوم عدالت و ظلم چیست؟
- ۲- جنبه‌های مختلف عدالت در اسلام را بنویسید.
- ۳- از اهداف مهم رسالت انبیاء چیست؟
- ۴- سه محور ظلم را بنویسید.
- ۵- اهمیت برقراری عدالت و مبارزه با ظلم در نظام جهانی امام مهدی عجل را بیان کنید.

درس ۱۳

امر به معروف و نهی از منکر

یکی از مسائل مهم اخلاقی اجتماعی و ارزش‌های جمعی حسّ مسئولیت همگانی است. به جهت این‌که از نظر دینی همه انسان‌ها در برابر هم مسئولند. این روحیه در تعبیرات مذهبی به عنوان وظیفه امر به معروف و نهی از منکر معروف شده است. و به قدری با عظمت و مهم است که علی علیه السلام می‌فرماید:

أما همه اعمال نیک و جهاد در راه خدا در برابر امر به معروف و نهی از منکر، چون قطره آبی است در برابر دریای پهناور.^۱

و آن‌جا که پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله و سلم جامعه را به کشتی تشبیه می‌فرماید که با عده‌ای سرنشین رو به مقصدی در حرکت است. در این کشتی همه مسئولند، و همه نگران سرنوشت یکدیگر، کسی نمی‌تواند به بهانه‌ای که این قسمت از کشتی محل نشستن من و یا اطاق من است آن را ناقص و یا سوراخ کند و یا هر کسی حق این را نمی‌تواند داشته باشد که کشتی را به هر سو که می‌خواهد هدایت کند لذا همه مسئولند، و مراقب.

مردم در روابط اجتماعی، و مسئولیت‌های جامعه نمی‌توانند نسبت به عملکردهای خطرناک و خلاف افراد بی تفاوت باشند، چون بی تفاوتی باعث در هم

ریختن نظام اجتماعی و سقوط آن‌ها خواهد بود.

قرآن می‌فرماید:

باید از شما گروهی پدید آیند که دعوت به خیر و نیکی کنند. امر به

معروف و نهی از منکر نمایند، آنان گروه رستگارانند.^۱

امر به معروف و نهی از منکر، فضولی و دخالت در زندگی مردم نیست، حسّ تکلیف و مسئولیت جمعی و عدم بی‌تفاوتی نسبت به سرنوشت جامعه و مردم است.

حضرت علی علیه السلام در وصیت خویش فرمودند:

امر به معروف و نهی از منکر را ترک نکنید که افراد شرور و بدکار

جامعه بر شما مسلط می‌شوند و آن‌گاه هرچه دعا کنید به اجابت

نرسد.^۲

امام باقر علیه السلام می‌فرماید:

امر به معروف و نهی از منکر فریضة بزرگ الهی است که همه

واجبات با آن برپا می‌شود و به وسیله آن امنیت برقرار می‌گردد.

کسب و کار مردم حلال و حقوق مردم تأمین می‌شود و در سایه آن

آبادانی می‌آید و از دشمنان انتقام گرفته می‌شود، و کارها روبه راه

می‌گردد.^۳

آری، اگر امر به معروف و نهی از منکر در حدّیک تذکّر سطحی باقی نماند و در

مراتب بالاتر آن مورد توجه قرار گیرد و مردم مانند چشم بینا و نظاره‌گر حتی در برابر

مسئولین خود باشند، افراد شرور بر آن‌ها مسلط نخواهند شد و کارها روبه راه

می‌گردد.

مراتب امر به معروف و نهی از منکر

در آموزه‌های دینی برای عمل به این فریضة الهی شرایط و مراتبی را مطرح کرده‌اند

۱. آل عمران آیه ۱۰۴

۲. نهج البلاغه نامه ۴۷

۳. وسایل الشیعه جلد ۱۱ صفحه ۳۹۵

که بنا بر وضعیت موجود اجتماعی، و آمادگی‌های فردی قابل دقت و پیگیری است: اولاً: در بیشتر آیات مربوط به این موضوع ابتدا دعوت مردم به خیر و نیکی قبل از امر به معروف و نهی از منکر مطرح شده، و مفهوم آن اینست که زمینه‌های معروف در جامعه باید آماده شود و زمینه‌های منکر از بین برود. و سپس به این فریضه مهم پرداخته شود.

ثانیاً: در مراتب امر به معروف و نهی از منکر از مراتب قلبی، زبانی، اعضاء و جوارح، و بالاتر از آن سخن به میان آمده است.

در یکی از سخنان علی علیه السلام می‌خوانیم:

گروهی از مردم با دست و زبان و قلب به مبارزه با منکرات بر می‌خیزد، آن‌ها تمام خصلت‌های نیک را بطور کامل در خود جمع کرده‌اند، گروهی دیگر تنها با زبان و قلب به مبارزه بر می‌خیزند اما با دست نه، این‌ها به دو خصلت نیک، تمسک جسته‌اند و یکی را از دست داده‌اند. گروهی دیگر تنها با قلبشان مبارزه می‌کنند و اما مبارزه با دست و زبان را ترک کرده‌اند. این گروه بهترین خصلت‌ها را از این سه ترک کرده و تنها یکی را گرفته‌اند و گروهی دیگر نه با زبان و نه با قلب و نه با دست با منکرات مبارزه نمی‌کنند، اینها در حقیقت مردگان زنده نمایند.

بدانید تمام اعمال نیک و حتی جهاد در راه خدادر برابر امر به معروف و نهی از منکر همچون قطره‌ای است در مقابل یک دریای پهناور. و بدانید با امر به معروف و نهی از منکر نه مرگ کسی را نزدیک می‌کنند و نه از روزی کسی می‌کاهند، و اما از همه اینها مهمتر سخنی است که برای دفاع از عدالت در برابر پیشوای ستمگری گفته می‌شود.^۱

و این بالاترین مرتبه امر به معروف و نهی از منکر در قیام حضرت امام حسین علیه السلام متجلی بود.

دعوت عملی

مهمترین راه دعوت به خیر و نیکی و امر به معروف و نهی از منکر دعوت عملی است، چنان که امام صادق علیه السلام می فرماید:

دعوت کننده مردم باشید اما نه با زبان بلکه با پارسایی و تلاش، نماز و نیکی، که این رفتارها خود دعوت کننده هستند.^۱

این نظارت همگانی و دعوت عملی در تمام زندگی و اهداف معصومین علیهم السلام و در قیام جهانی حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه متجلی است، به عنوان نمونه به چند مورد از متون اسلامی اشاره می شود:

الف- در زیارت وارث امام حسین علیه السلام، و زیارت ناحیه مقدسه در مورد امام حسین علیه السلام می خوانیم:

أَشْهَدُ أَنَّكَ قَدْ أَقَمْتَ الصَّلَاةَ وَ آتَيْتَ الزَّكَاةَ وَ أَمَرْتَ بِالْمَعْرُوفِ وَ نَهَيْتَ عَنِ الْمُنْكَرِ.^۲

ب- امام حسین علیه السلام در وصیت خویش به محمد حنفیه این چنین علت قیام خویش را بیان می فرماید:

انگیزه نهضت و انقلاب من، هوی و هوس و تمایلات شخصی نیست، هدف من فساد و ستمگری نیست، بلکه هدف من اصلاح اوضاع نابسامان امت جدّم پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم است، هدف من امر به معروف و نهی از منکر است و...^۳

ج- امام مهدی عجل الله تعالی فرجه ضمن بیعت خویش با یارانش در زمان قیام، روی این نکات تکیه می فرماید:

... از وظائف آنهاست که امر به معروف و نهی از منکر نمایند... و به مردم ستم نکنند.^۴

۱. کافی جلد ۳ صفحه ۱۲۸

۲. مفاتیح الجنان و صحیفه المهدی صفحه ۲۹۴

۳. بحار الانوار جلد ۴۴ صفحه ۳۲۹

۴. منتخب الاثر صفحه ۴۶۹

د- در زیارت آل یس خطاب به امام زمان علیه السلام می‌خوانیم:

فَالْحَقُّ مَا رَضَيْتُمُوهُ وَ الْبَاطِلُ مَا سَخَطْتُمُوهُ وَ الْمَعْرُوفُ مَا أَمَرْتُمْ بِهِ وَ
الْمُنْكَرُ مَا نَهَيْتُمْ عَنْهُ.^۱

حق آن است که شما از آن راضی باشید، و باطل چیزی است که شما از آن خشمگین هستید. معروف آن است که شما به آن فرمان می‌دهید، و منکر آن است که شما از آن نهی می‌کنید.

آری، امروز مهم‌ترین و بالاترین معروف، ولایت و معرفت امام زمان عجل الله تعالی فرجه و اهل بیت علیهم السلام است، و بزرگترین منکر دشمنان آن‌ها هستند و وظیفه شیعه پاسداری و دفاع از حریم ولایت اهل بیت علیهم السلام و ایجاد محبت در بین مردم نسبت به آن‌ها است.

شرایط امر به معروف و نهی از منکر

- ۱- امر و ناهی، خود درک صحیحی از معروف و منکر داشته باشد.
- ۲- امر به معروف و نهی از منکر کننده باید خیرخواه مردم، با رحمت و رفاقت نسبت به آن‌ها باشد و خود را برتر از دیگران نداند.
- ۳- باید موقعیت اجتماعی، شرایط روحی و سنی و فرهنگی و... افراد را بداند.
- ۴- احتمال بدهد که امر و نهی تأثیر دارد. در غیر این صورت واجب نیست.
- ۵- انجام دهنده منکر و ترک کننده معروف، اصرار بر کار خود داشته باشد ولی اگر اصرار نداشت امر و نهی لازم نیست.
- ۶- نمی‌توان فردی را به جرم یک بار اشتباه یا خلاف به طور مستمر نصیحت و یا نهی از منکر کرد.
- ۷- حفظ آبرو و حیثیت مردم در امر و نهی از اهم وظایف است.
- ۸- واجب بودن معروف و حرام بودن منکر در حق فاعل ثابت باشد. و در ترک واجب عذری نداشته باشد. مانند زمان عسر و حرج و اضطرار.

- ۹- امر و نهی، مفسده و ضرر جسمی و روحی و یا حیثیتی و... نداشته باشد. مگر در موارد حساس و خطرناک.
- ۱۰- در تمام مراتب و شرایط امر به معروف و نهی از منکر، باید جدای از همه وابستگی‌ها، فقط برای رضای خدا این وظیفه عملی شود.
- درجات و مراتب امر به معروف و نهی از منکر:
- با همه معروف‌ها و منکرها نمی‌توان در یک رتبه و درجه برخورد کرد. با آموزه‌های دینی این امر در چند مرتبه قابل اجرا است:
- ۱- پائین‌ترین مرتبه: انکار قلبی و انزجار روحی از منکر و سرور و خوشحالی از معروف است.
- ۲- مرتبه دوم: ترک معاشرت و مراوده و دوری و اعراض از مرتکب منکر.
- ۳- مرتبه سوم: تبلیغ و تشویق معروف با حسن خلق و کلام نیکو.
- ۴- اگر این سه مرحله مؤثر نبود. در مرتبه چهارم، جلوگیری از جرم باید با قاطعیت و برخورد قانونی انجام شود.
- ۵- برخورد فیزیکی، اجرای حدود شرعی و قانونی، مربوط به مسئولین اجرائی و قضائی جامعه است.
- ۶- بالاترین مرتبه امر به معروف و نهی از منکر، فریاد دادخواهی و سخن عدل است در برابر حاکمان ظالم و سلطان ستمگر.

خلاصه

- ۱- یکی از مسائل مهم اخلاق اجتماعی اسلام حس مسئولیت همگانی تحت عنوان امر به معروف و نهی از منکر است.
- ۲- در ضرورت امر به معروف و نهی از منکر رسول خدا جامعه را به کشتی تشبیه می‌کند. که اگر کسی محل استقرار خود در کشتی را سوراخ کند دیگران نمی‌توانند بی تفاوت باشند.
- ۳- از نظر علی علیه السلام همه اعمال نیک و جهاد در راه خدا در برابر امر به معروف و

- نهی از منکر، همچون قطره‌ای است در برابر دریای پهنای پناه‌ور.
- ۴- مهم‌ترین راه دعوت به خیر و نیکی دعوت عملی است نه زبانی.
- ۵- همه ائمه علیهم‌السلام در جهت احیای امر به معروف و نهی از منکر تلاش کرده‌اند.
- ۶- بالاترین معروف، اهل بیت علیهم‌السلام هستند. و بدترین منکر، دشمنان آنان.
- ۷- شرایط و مراتب امر به معروف و نهی از منکر در درس به طور خلاصه مطرح شده، و برای آگاهی کامل‌تر می‌توان به رساله‌های عملیه مراجع مراجعه کرد.

خودآزمایی

- ۱- مفهوم امر به معروف و نهی از منکر چیست؟
- ۲- دلیل تشبیه جامعه به کشتی در بیان رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم چیست؟
- ۳- از نظر علی علیه‌السلام همه اعمال نیک و جهاد در راه خدا در برابر امر به معروف و نهی از منکر مانند چیست؟
- ۴- مهم‌ترین راه دعوت به خیر و نیکی چیست؟
- ۵- مهم‌ترین معروف و بدترین منکر چیست؟
- ۶- شرایط امر به معروف و نهی از منکر را بنویسید.
- ۷- مراتب امر به معروف و نهی از منکر کدامند؟

درس ۱۴

صبر

صبر عبارت است از ثبات نفس و اطمینان و مضطرب نگشتن در بلا یا و مصائب و مقاومت کردن در برابر حوادث و شداید بدون پریشانی خاطر تا رسیدن به آنچه که هدف انسان و خواست واقعی و قلبی اوست.

در متون اسلامی صبری یکی از مهمترین اصول و پایه های اخلاق است به طوری که رسول گرامی اسلام ﷺ می فرمایند:

«صبر نصف ایمان است.»^۱

قرآن در باب صبر تعبیرات زیبایی را به کار برده است که به عنوان نمونه به چند مورد اشاره می شود:

- خداوند صابران را به طور کامل و بدون حساب پاداش خواهد داد.^۲
- آنان پاداش خویش را دوبار دریافت می کنند زیرا که بردباری پیشه ساختند.^۳
- و حتماً کسانی را که صبر پیشه ساختند به نحوی بهتر از آنچه عمل می کردند پاداش خواهیم داد.^۴

---

۱. محجة البیضاء جلد ۷ صفحه ۱۰۶

۲. زمر ۱۰

۳. قصص ۵۴

۴. نحل ۹۶

فصل دوم: درس‌های اخلاق مهدوی □ ۱۲۳

خداوند در قرآن در شأن و منزلت صابران، صفاتی را آورده است که برای غیر آن‌ها به کار نبرده است:

● درود و رحمت پروردگارش بر آن‌ها که هدایت یافته‌اند.^۱

در روایات و سنت پیامبر ﷺ و ائمه علیهم‌السلام نیز در مورد صبر بسیار سفارش شده، و پراهمیت جلوه داده شده است:
رسول خدا ﷺ می‌فرماید:

کمترین چیزی که به شما داده شده است، یقین و اراده صبر است.
اگر کسی از این دو صفت (یقین و صبر) بهره‌مند شود، و شب زنده داری و روزه مستحبی را از دست بدهد، اهمیّت ندارد.^۲

از امام صادق علیهما السلام نقل شده که فرمودند:

هرکس از مؤمنین که مبتلا به بلائی گردد و بر آن صبر نماید، پاداش هزار شهید برای او خواهد بود.^۳

اقسام صبر

در مورد صبر و اقسام آن نظریات مختلفی مطرح شده و هرکسی با دید خاصی صبر را تعریف و آن را به شکل‌های مختلف تقسیم کرده است. اما بهترین تقسیم بندی که در مورد صبر مطرح شده حدیث معروف رسول خدا است.
پیامبر گرامی اسلام در مورد صبر می‌فرماید:

صبر بر سه نوع است: صبر در زمان مصیبت، صبر بر طاعت، و صبر در مقابل گناه، پس کسی که بر مصیبتی شکیبائی ورزد تا از درد و رنج آن به قوت و نیروی بردباری بیرون آید، خداوند برای او پاداشی برابر سیصد درجه می‌نویسد که فاصله میان هر درجه تا درجه دیگر، فاصله زمین تا آسمان است. و آن کس که بر طاعات و زحمت انجام

۱. بقره ۱۵۷

۲. محجة البیضاء جلد ۷ صفحه ۱۰۷

۳. کافی جلد ۲ صفحه ۹۲

آن‌ها صبر نماید خداوند برای او پاداشی برابر ششصد درجه می‌نویسد که فاصله میان هر درجه تا درجه دیگر، فاصله میان طبقات زمین تا عرش است. و آن کس که نفس خویش را در برابر گناه ثابت و استوار نگه دارد و بر آن صبر نماید خداوند برای او پاداشی برابر نهصد درجه می‌نویسد، که فاصله میان هر درجه تا درجه دیگر، مانند فاصله میان طبقات زمین تا انتهای عرش است.^۱

دوران غیبت کبری امام عصر عجل الله تعالی فرجه برای شیعیان دوران صبر عظیم و صبر جمیل است. گرفتاری‌ها و ظلم و ستم به شیعه از یک سو و فساد و تباهی جهانی از دیگر سو، و طاقت فرسا بودن حفظ دینداری از جانب دیگر، هر سه صبر را برای انسان شیعه در این دوران امتحان عظیم می‌طلبند.

آن چنان‌که امام حسین علیه السلام می‌فرمودند:

همانا کسی که در دوران غیبت امام زمان (عج) بر اذیت‌ها و انکارها بردبار و شکیبیا و صابر باشد مانند کسی است که با شمشیر در حضور رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به جهاد می‌پردازد.^۲

روی همین اصل در دعاء در زمان غیبت امام زمان علیه السلام از خداوند می‌خواهیم: خدایا ما را در دوران سخت انتظار، توان صبر و مقاومت عطا کن...^۳ امام عصر ارواحنا فداه در زیارت ناحیه مقدسه، از خداوند در برابر تمام مصیبت‌ها و مشکلات صبر جمیل و اجر جزیل را طلب می‌فرمایند.^۴ و باز هم در دعای حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه:

از خداوند می‌خواهیم که: (خداوندا به فقرا و مستمندان صبر و قناعت عطا فرما).^۵

۱. کافی جلد ۲ صفحه ۹۱

۲. کمال الدین صفحه ۳۱۷.

۳. مفاتیح الجنان صفحه ۱۰۸۳

۴. صحیفه المهدی صفحه ۳۱۲

۵. مفاتیح الجنان صفحه ۲۱۴

بیائیم ما هم در این دوران طولانی و پراز محنت و رنج و گرفتاری غیبت، از خداوند صبر در اطاعت، صبر در برابر معصیت و صبر در برابر مشکلات را طلب کنیم.

خلاصه

- ۱- صبر، یعنی ثبات نفس و اطمینان، و مضطرب نشدن در گرفتاری‌ها و مصیبت‌ها.
- ۲- در قرآن و روایات بحث‌های ارزشمندی در مورد صبر و اجر صابران و ثمره صبر مطرح شده است.
- ۳- از نظر رسول خدا ﷺ صبر بر سه قسم است: صبر در مصیبت، صبر در اطاعت و صبر در معصیت.
- ۴- دوران غیبت کبری برای شیعیان، دوران صبر عظیم و صبر جمیل است. و در سفارشات امام زمان عیج و دعاها به این امر تأکید شده است.

خودآزمایی

- ۱- مفهوم صبر را بنویسید.
- ۲- خلاصه‌ای از نظر قرآن و روایات در باب صبر بنویسید.
- ۳- اقسام صبر را توضیح دهید.
- ۴- صبر در دوران غیبت چه ویژگی‌هایی دارد

درس ۱۵

زهد

زهد عبارتست از روی گردان شدن از دنیا و ارادت قلبی نداشتن به آن و به اندازه ضرورت زندگی از آن بهره بردن.

زهد با داشتن مال و ثروت و خانه و زندگی و امثال آن منافاتی ندارد. مگر آن که انسان قلباً آن‌ها را دوست بدارد و بدان‌ها عشق ورزد و آن‌ها باعث سرگرمی او شده و او را از یاد خدا باز دارند.

امیر المؤمنین علیه السلام فرمودند:

تمام زهد در قرآن در دو کلمه جمع شده است. خداوند سبحان فرمود: «تا شما بر آن چه از دستتان می‌رود دلتنگ نشوید و بدان چه به شما می‌رسد دلشاد نگردید».^۱

پس آن کس که هر چه را از دست می‌دهد حسرت نخورد و به خاطر آن چه که به دست می‌آورد خیلی خشنودنگردد، مقام زهد را به دست آورده است. زهد، نداشتن نیست، بهره‌برداری صحیح از زندگی دنیاست و عدم وابستگی به آن. از همان حضرت علیه السلام روایت شده است که:

زهد در دنیا عبارتست از کوتاه بودن آرزو و سپاسگزاری بر هر

۱. حدید ۲۳

۲. نهج البلاغه حکمت ۴۳۹

نعمت و پرهیز از تمامی آنچه را که خداوند عزوجل حرام کرده است.^۱

امام صادق علیه السلام فرمودند:

زهد در دنیا آن نیست که مال خود را تباه سازد و یا حلال را بر خود حرام نماید. بلکه زهد آنست که اعتماد تو در دنیا بر آنچه نزد خودت است بیش از آنچه در نزد خدا است نباشد.^۲

قرآن خطاب به پیامبر صلی الله علیه و آله که خطاب به ما هم هست می‌فرماید:

و ای پیامبر صلی الله علیه و آله، هرگز دو چشم خود را به متاع ناچیزی که به قومی در جلوه حیات دنیا عطا کردیم تا آنان را بیازماییم خیره مکن زیرا که رزق پروردگار تو بهتر و پاینده‌تر است.^۳

اگر بر این باور باشیم که رازق اصلی و مالک حقیقی جهان اوست و آنچه که در اختیار ما گذاشته امانت الهی و موجب آزمایش ماست که وابستگی‌ها را نسبت به دنیا کمتر و مقام زهدمان بالاتر خواهد بود. و این زهد نتایج مادی و معنوی زیبایی برای ما خواهد داشت.

رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله فرمودند:

آن‌کس که در دنیا زهد بورزد، خداوند حکمت را در قلب وی ثابت بدارد و زبان او به حکمت سخن خواهد گفت و دردهای دنیا و درمان آن را به او می‌شناساند و او را سالم و پاک از دنیا به سوی دارالسلام (بهشت) می‌برد.^۴

لازمه محبت به امام عصر عجل الله تعالی فرجه و لازمه اخلاق و زندگی مهدوی عجل الله تعالی فرجه زهد در دنیا است. در دعای حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه از خداوند می‌خواهیم:

---

۱. کافی جلد ۵ (فروع) صفحه ۷۱

۲. کافی جلد ۵ صفحه ۷۰

۳. طه ۱۳۱

۴. کافی جلد ۲ صفحه ۱۲۸

... وَ تَفَضَّلْ عَلَىٰ عُلَمَاءِنَا بِالزُّهْدِ وَ النَّصِيحَةِ...

خدایا به دانشمندان ما مقام زهد و خیر خواهی را عطا کن.^۱
 و در سیره زندگی و حکومتی امام مهدی عجل الله تعالی فرجه بعد از ظهور و در
 برخورد با کارگزاران حکومتش هم آنچه مورد توجه است زهد و تقوی است:
 امام عجل الله تعالی فرجه در بیعت با یاران خویش از آن‌ها پیمان می‌گیرد که:
 ... طلا و نقره و گندم و جو، و مواد غذایی مردم را نخیره نکنند...
 لباس‌های نرم و لطیف (خز و حریر) نپوشند، با خود طلا حمل
 نکنند... به زندگی اندک راضی باشند، همیشه خوشبو و معطر باشند.
 لباس خشن بپوشند، خاکی زندگی کنند. و خود نیز چنین تعهدی به
 آن‌ها می‌دهد.^۲
 زندگی عموم مردم در زمان پس از ظهور بسیار زندگی خوب و مرفه‌ی خواهد بود.
 اما آن‌ها که از نزدیکان و کارگزاران حضرت هستند باید خود را به زندگی زاهدانه
 عادت دهند تا مردم در راحتی و آسایش باشند.

دو پرسش

پرسش اول: این است که: همه می‌دانیم اسلام با رهبانیت و زهدگرایی به مخالفت
 برخاسته و آن را بدعتی از راهبان شمرده است. پیغمبر اسلام ﷺ صریحاً
 فرموده‌اند: «لَا رُهْبَانِيَّةَ فِي الْإِسْلَامِ» به علاوه تعلیمات جامع و همه جانبه اسلامی در
 مسائل اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، اخلاقی، براساس محترم شمردن زندگی و روی
 آوردن به آن است، نه پشت کردن به آن.
 گذشته از همه این‌ها، رهبانیت و اعراض از زندگی با بینش و فلسفه خوش بینانه
 اسلام درباره هستی و خلقت ناسازگار است.
 پرسش دوم: گذشته از این‌که زهدگرایی همان رهبانیت است که با اصول و مبانی

۱. مفاتیح الجنان صفحه ۲۱۴

۲. منتخب الاثر صفحه ۴۶۹

اسلامی اسلامی ناسازگار است چه مبنا و فلسفه‌ای می‌تواند داشته باشد؟ چرا بشر محکوم به زهد شده است؟ چرا بشر باید به این دنیا بیاید و دریا دریا نعمت‌های الهی را ببیند و بدون آن که کف پایش تر شود از کنار آن بگذرد؟

پاسخ

حقیقت اینست که زهد اسلامی غیر از رهبانیت است، رهبانیت بریدن از مردم و رو آوردن به عبادت است. براساس این اندیشه که کار دنیا و آخرت از یکدیگر جدا است. دو نوع کاریگانه از هم است، از دو کار یکی را باید انتخاب کرد. یا باید به عبادت و ریاضت پرداخت تا در آن جهان به کار آید و یا باید متوجه زندگی و معاش بود تا در این جهان به کار آید.

اما زهد اسلامی در عین این که مستلزم انتخاب زندگی ساده و بی‌تکلف است، و براساس پرهیز از تنعم و تجمل و لذت‌گرایی است. در متن زندگی و در بطن روابط اجتماعی قرار دارد و عین جامعه‌گرایی است برای خوب از عهده‌مسئولیت‌ها برآمدن است.

فلسفه زهد در اسلام آن چیزی نیست که رهبانیت را به وجود آورده است. در اسلام مسئله جدا بودن حساب این جهان و آن جهان مطرح نیست، ارتباط دو جهان با یکدیگر از قبیل ارتباط ظاهر و باطن شیئی واحد است.

در زهد اسلامی کسی را از بهره‌وری صحیح از نعمت‌های الهی باز نمی‌دارند. قرآن در آیه ۳۲ اعراف می‌فرماید:

ای پیامبر بگو زیورهای را که خداوند برای بندگانش پدید آورده و نیز روزی‌های پاکیزه را چه کسی حرام گردانیده؟ بگو این نعمت‌ها در زندگی دنیا برای کسانی است که ایمان آورده‌اند و روز قیامت خاص آنان می‌باشد...

زندگی زاهدانه به این معنا است که گرفتار اسراف و تبذیر و حرامخواری نشویم. می‌توان زندگی خوب و آرام داشت و ثروتمند بود، اما با همین شرایط، به هدف والای زندگی که عبودیت و اطاعت خدا است دست یافت. و به تعبیر قرآن به تجارتي بدون

ورشکستگی و کسادی در دنیا و آخرت رسید.

پایه‌های زهد اسلامی

چنان‌که از نصوص اسلامی بر می‌آید: زهد اسلامی بر چند پایه اساسی استوار است:

۱- بهره‌گیری‌های مادی از جهان و تمتعات طبیعی و جسمانی تنها عامل تعیین‌کننده خوشی و بهجت و سعادت انسان نیست، برای انسان به حکم سرشت خاص، یک سلسله ارزش‌های معنوی مطرح است که با فقدان آن‌ها تمتعات مادی قادر به تامین بهجت و سعادت نیست.

۲- تمتعات مادی و نیازهای طبیعی لازمه طبیعی وجود انسانند و بوسیله همین نعمت‌ها و غرایز طبیعی زندگی می‌کند، اما این‌ها وسیله و سگوی پرش انسان هستند نه محل استقرار و لذت بردن.

در جمله زیبائی از امام علی علیه السلام در نهج البلاغه آمده: (الدُّنْيَا مَتَجِرٌ أَوْ لِيَاءُ اللَّهِ) دنیا محل تجارت دوستان خداست. تجارت‌خانه را می‌توان زیبا ساخت، تزیین کرد، نورپردازی کرد، اما به هدف بهره و سودی که از قبال آن بدست می‌آید، نه خود تجارت‌خانه. دنیا مقدمه رسیدن به آخرت، و آخرت ثمره تلاش‌های دنیا است.

۳- سرنوشت سعادت فرد از سعادت جامعه جدا نیست، انسان از آن جهت که انسان است یک سلسله وابستگی‌های عاطفی، و احساس مسئولیت‌های انسانی در باره جامعه دارد که نمی‌تواند فارغ از آسایش دیگران آرامش داشته باشد.

۴- روح در عین نوعی اتحاد و یگانگی با بدن در مقابل بدن اصالت دارد، کانونی است، در برابر کانون جسم. منبع مستقلی است برای لذات و آلام. روح نیز به نوبه خود بلکه بیش از بدن، نیازمند به تغذیه و تهذیب و تقویت و تکمیل است، روح از بدن و سلامت آن و نیرومندی آن بی‌نیاز نیست، اما بدون شک غرقه شدن در تنعمات مادی، مجال و فرصتی برای بهره‌برداری از کانون روح باقی نمی‌گذارد.

خلاصه

۱- زهد یعنی روی گردان شدن از دنیا و ارادت قلبی نداشتن به آن و به اندازه ضرورت زندگی از آن بهره بردن.

۲- امیرمؤمنان علیه السلام می‌فرمایند: در قرآن زهد در دو کلمه جمع شده است: تا شما بر آنچه از دستتان می‌رود دلتنگ نشوید و بدان چه به شما می‌رسد دلشاد نگردید.

۳- روایات فراوانی در مورد زهد مطرح شده که به طور کلی زهد به معنای فقر و نداری و عدم تلاش برای دنیا نیست، بلکه به معنای وابسته به آن نشدن می‌باشد.

۴- امام زمان علیه السلام در دعای مخصوص می‌فرمایند: خداوندا به علمای ما زهد و خیرخواهی عطا کن و با یاران خود براساس زندگی زاهدانه پیمان می‌بندد.

۵- می‌پرسند: با این که در اسلام رهبانیت نیست، چگونه از زهد دفاع می‌شود؟ پاسخ این است که زهد غیر از رهبانیت است. رهبانیت بریدن از مردم، اما زهد اسلامی، در عین حالی که پرهیز از تجمل و رفاه طلبی است اما در بطن روابط اجتماعی قرار دارد.

۶- می‌گویند چرا بشر باید در کنار این همه نعمت در دنیا زاهد باشد؟ و پاسخ این است که بشر محکوم به فقر و عدم بهره‌وری از دنیا نیست. زهد در آن جا مطرح می‌شود که دنیا و توجه به آن انسان را از هدف اصلی زندگی و قرب الهی باز دارد.

۷- پایه‌های زهد اسلامی عبارتند از:
الف- تنها عامل تعیین‌کننده خوشی تمتعات مادی نیست بلکه باید به یک سلسله ارزش‌های معنوی هم توجه کرد.

ب- تمتعات مادی و نیازهای طبیعی و غرایز و سیله و سگوی پرش انسان هستند.
ج- انسان دارای ابعاد مختلف است و سعادت هر انسانی جدای از سعادت جامعه نیست.

د- روح در عین اتحاد و یگانگی با بدن در مقابل بدن اصالت داد.

خودآزمائی

- ۱- زهد یعنی چه؟
- ۲- مضمون یک روایت را در مورد زهد بنویسید.
- ۳- چرا در اسلام با این که رهبانیت رد شده زهد پذیرفته شده است؟
- ۴- چرا بشر محکوم به زندگی زاهدانه است؟
- ۵- پایه های زهد اسلامی کدامند؟

درس ۱۶

حیا

حیاء از ریشه (ح ی و) یا (ح ی ی) به معنای شرم داشتن و آزر و خجالت است که در مقابل آن وقاحت و بی‌شرمی قرار دارد. و منظور از آن خودداری از انجام کارهای زشت به سبب ترس از سرزنش شدن است.

در فرهنگ عالمان اخلاق، حیا نوعی انفعال و انقباض نفسانی است که موجب خودداری از امور ناپسند در انسان می‌گردد و منشأ آن ترس از سرزنش دیگران است. مطالعه درباره مفهوم حیا در آیات و روایات نشان می‌دهد که منشأ پیدایش این حالت، درک حضور در محضر ناظری آگاه، محترم و گرانمایه است.

حیا در قرآن

حیا به مفهوم شرم داشتن چهار مرتبه و با الفاظی از مصدر (استحیاء) سه بار به کار رفته. به صورت فعل منفی (لا یستحیی) در آیه ۲۶ بقره (خدای را از این که پشه‌ای یا فراتر از آن مثل زند شرم نیاید) و آیه ۵۳ احزاب (... ولی خداوند شرم نمی‌کند...) که در هر دو مورد به خدا نسبت داده شده است. و به صورت فعل مثبت در آیه ۵۳ احزاب که فاعل آن رسول خدا است. آمده است. این مفهوم یک بار هم به صورت مصدر (استحیاء) در آیه ۲۵ قصص آمده و به دختر حضرت شعیب نسبت داده شده است. مفسران در نسبت دادن فعل حیا به خداوند گفته‌اند: شرم نکردن خداوند در آیه

۲۶ بقره به معنای نترسیدن و منصرف نشدن خداوند از انجام دادن امری است، که برخلاف نظر بندگان فی نفسه زشت نیست.

و در آیه ۵۳ احزاب به معنای منصرف نشدن خداوند از بیان حق است. در آیه ۲۵ قصص نیز (استحیاء) به صورت بروز و ظهور عفت و شدت حیا در رفتار دختر شعیب معنا شده است.

در صدر آیه ۵۳ احزاب هم حیای پیامبر ﷺ از اعتراض به کسانی که با رعایت نکردن ادب موجب آزار ایشان شده بودند به سکوت ایشان در برابر بی ادبی آنان و برخاسته از حلم ایشان تفسیر شده است.

ارزش حیا در کلام معصومین علیهم السلام

حیا به صفتی که مایه تمایز انسان و حیوان و جامع خصال شایسته انسانی است و در حدیث مورد توجه جدی قرار گرفته است:

رسول خدا ﷺ حیا را زینت آدمی شمرده و فرموده است:

بی شرمی با هیچ چیز همراه نشد مگر این که آن را زشت گردانید و حیا با هیچ چیز همراه نگشت مگر آن که آن را آراست.^۱

امام علی ابن ابیطالب علیه السلام می فرمایند:

هر که پوشش شرم گزیند کسی عیب او نبیند.^۲

و در بیانی دیگر می فرمایند:

حیا پیشه کن که حیا نشانه نجابت است.^۳

امام صادق علیه السلام جایگاه حیا را در رأس مکارم اخلاقی دانسته و می فرماید:

مکارم اخلاق یکی وابسته به دیگری نیست. خداوند آن‌ها را به هر که خود خواهد دهد، ممکن است در مرد باشد و در فرزندش نباشد، در بنده باشد و در مولای او نباشد. آن‌ها عبارتند از: راست گوئی،

۱. امالی شیخ صدوق / ۱۶۷.

۲. نهج البلاغه ج ۲۲۳.

۳. غررالحکم ج ۶۰۸۲.

فصل دوم: درس‌های اخلاق مهدوی □ ۱۳۵

صداقت با مردم، بخشیدن به مسکین، جبران کردن خوبی‌ها، امانت داری، صلۀ رحم، دوستی و مهربانی با همسایه و یار، مهمان نوازی و در رأس همه، حیا.^۱

امام علی علیه السلام در باب نقش کلیدی حیا فرمودند:

حیا وسیله رسیدن به هر زیبایی و نیکی است.^۲

و به تعبیر امام صادق علیه السلام:

ایمان ندارد کسی که حیا ندارد.^۳

و از سیره رسول خدا گزارش شده که: هرگاه با مردم صحبت می‌کرد عرق شرم بر پیشانی داشت و هیچ‌گاه به آنان خیره نمی‌شد.^۴
و از همان حضرت نقل شده که فرمودند:

خداوند بهشت را بر هر فحش دهنده بد دهان که حیای او کم است و برای او مهم نیست که چه می‌گوید و چه چیزی درباره او گفته می‌شود حرام نموده است.^۵

بسیاری از ارزش‌های اخلاقی در جامعه در سایه حیا تحقق پیدا می‌کند که اگر این ویژگی اخلاقی نباشد پرده‌ری‌ها و بی‌حیایی تمام ارزش‌های انسانی را نابود می‌کند.

انواع حیا

در تعبیرات اسلامی حیا را به شکل‌ها و عناوین مختلف تقسیم کرده‌اند: گاهی شرمساری، ماهیتی منفی می‌یابد و آن در صورتی است که منشأ آن حماقت، جهالت و ضعف نفس باشد.

پیامبر گرامی صلی الله علیه و آله و سلم در یک تقسیم بندی از حیا می‌فرماید:

۱. کافی ۲ / ۵۵.

۲. تحف العقول / ۸۴.

۳. کافی ۲ / ۱۰۶.

۴. کافی ۵ / ۵۶۵.

۵. کافی ۲ / ۳۲۳.

حیاء دو نوع است، حیاء عقل و حیاء حماقت، حیاء عقل نشانه علم و حیاء حماقت همان جهل انسان است.^۱

حیای حمق در اخلاق اسلامی به شدت مورد نکوهش قرار گرفته و فضیلت اخلاقی به شمار نیامده است، بلکه مانع رشد و تعالی انسان و موجب عقب ماندگی او در زمینه‌های مختلف می‌گردد.

در پرسش و تحقیق از مسائل علمی و شرعی و انجام واجبات و ترک محرّمات حیاء مفهومی ندارد. اما در انجام کارهای زشت و پیروی از شهوات، حیاء یک اصل اساسی است.

در روایات دیگری از آن حضرت علیه السلام، حیاء به شکل دیگری تقسیم شده است:

حیاء پنج نوع است: حیاء در مقابل گناه، حیاء در مقابل کوتاهی عمل، حیاء کرامت و بزرگواری، حیاء محبت و حیا در برابر هیبت و عظمت، و برای هر کدام از این حیاءها اهلی و برای اهل آن مرتبه و مقام جداگانه‌ای است.^۲

موانع حیا

در روایات اموری به عنوان موانع حیا و یا به عبارت دیگر، علل بی‌حیائی و کمی حیا معرفی شده‌اند، که مهم‌ترین آن‌ها به شرح زیر است:

۱- از میان برداشتن حریم‌ها

امام کاظم علیه السلام به یاران خود توصیه می‌فرمودند:

پرده شرم و آزر را از میان خود و برادرت بر مدار و مقداری از آن باقی گذار زیرا برداشتن آن، برداشتن حیا است.^۳

۱. کافی جلد ۲ صفحه ۱۰۶

۲.

۳. کافی ۲ / ۶۸۲.

۲ - ابراز نیاز در برابر مردم

امام صادق علیه السلام فرمودند:

دست نیاز به سوی مردم درازکردن عزّت را سلب می‌کند و حیا را می‌برد.^۱

۳ - زیاد سخن گفتن

امام علی علیه السلام می‌فرمودند:

هر که پرگفت راه خطا بسیار پوید، و آن‌که بسیار خطا کرد شرم او اندک شود و آن‌که شرم او اندک شود پارسائیش کم گردد و آن‌که پارسائیش اندک گردد دلش بمیرد.^۲

۴ - شراب خواری

به امام رضا علیه السلام منسوب است که در شرح علّت تحریم شراب فرمودند:

خداوند تعالی شراب را حرام فرمود زیرا شراب تباهی می‌آورد، عقل‌ها را در شناخت حقایق باطل می‌کند، و شرم و حیا را از چهره فرد می‌زداید.^۳

آثار حیا

در احادیث، آثار فراوانی، اعمّ از دنیوی و اخروی، فردی و اجتماعی، و نفسانی و رفتاری برای حیا بیان شده است که برخی از آن‌ها به شرح زیر است:

۱ - محبّت خداوند

رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمودند:

خداوند انسان باشرم و حیا و پاکدامن را دوست دارد و از بی‌شرمی گدای سمج نفرت دارد.^۴

---

۱. کافی ۲ / ۱۴۸.

۲. نهج البلاغه ح ۳۴۹.

۳. فقه الرضا ۲۸۲.

۴. امالی شیخ طوسی ۳۹.

۲ - عفت و پاکدامنی

امام علی بن ابی طالب علیه السلام می فرمایند:
ثمره حیا، عفت و پاکدامنی است.^۱

۳ - پاک شدن گناهان

امام سجّاد علیه السلام در این باره فرمودند:

چهار چیز است که هرکس را باشد اسلامش کامل و گنااهش پاک گردد و پروردگارش را ملاقات کند در حالی که خداوند عزوجل از او خشنود است. هرکس به آنچه به نفع مردم بر خویشتن قرار داده برای خدا انجام دهد. و زبانش با مردم راست باشد، و از هرچه نزد خدا و نزد مردم زشت است شرم کند، و با خانواده خود خوش رفتار باشد.^۲

۴ - آثار دیگر شرم و حیا

نرمش، مهربانی، در نظر داشتن خدا در آشکار و نهان، سلامت، دوری کردن از بدی در آشکار و پنهان، خوش روئی، گذشت و بخشندگی، پیروزی و خوشنامی در میان مردم و... از آثار مثبت شرم و حیا از دیدگاه روایات است.

حیاء، شرم و پاکدامنی در دوران جوانی و بویژه برای دختران و زنان، باعث عزتمندی و کرامت آنها خواهد بود. شهوات و غرائز بر انسان با حیا غلبه نخواهند کرد و جسم خود را در برابر دید دیگران و چشم‌های ناپاک قرار نخواهد داد. و در محضر خدا گناه نمی‌کند.

جوان با حیا، آراسته است، اما آراستگی او به گونه‌ای است که جسم او وسیله جلب توجه دیگران قرار نگیرد. او خود را بزرگتر از آن می‌یابد که دیگران او را به عنوان یک ابزار حقیر و کوچک نگاه کنند.

۱. غررالحکم ۱۹۹.

۲. خصال شیخ صدوق ۱ / ۲۲۲.

فصل دوم: درس‌های اخلاق مهدوی □ ۱۳۹

او چشم‌های خود را هم از حرام حفظ می‌کند. زیرا همه مشکلات روحی و روانی دوران جوانی از چشم شروع می‌شود. چشمی که آرزوی دیدار زیباترین یوسف دنیا (امام مهدی عجل الله تعالی فرجه) را دارد، آن را در برابری ارزش‌ترین مسائل دنیا به معامله نمی‌گزارد و خرج نمی‌کند.

امام مهدی عجل الله تعالی فرجه‌در عای منسوب به خود آن حضرت، می‌فرماید:

خداوندا چشمان ما را از زشتی و خیانت حفظ کن.

و در ادامه همان دعا:

خدایا به زنان ما حیاء و عفت و پاکدامنی عطا بفرما.^۱

پی‌آمدهای وقاحت و بی‌شرمی:

امام صادق علیه السلام به شاگرد خود مفضل می‌فرماید:

ای مفضل اگر حیا نبود، انسان هیچ‌گاه مهمانی را نمی‌پذیرفت، به وعده وفا نمی‌کرد، نیازهای مردم را برآورده نمی‌ساخت، از نیکی‌ها برحذر بود و بدی‌ها را مرتکب می‌شد، بسیاری از امور لازم و واجب را انجام نمی‌داد، حقوق والدین را رعایت نمی‌کرد. هیچ صلهٔ رحمی نمی‌نمود و هیچ امانتی را پس نمی‌داد و از فحشا برحذر نبود.^۲

مواردی که در آن‌ها حیا مورد ندارد:

گفتار حق، تحصیل علم، پرسش‌های علمی، تحصیل درآمد حلال، خدمت به مهمان، احترام به دیگران، اعتراف به ندانستن، درخواست از خداوند و ائمه علیهم السلام، بخشش حتی به اندازهٔ کم و خدمت به خانواده...

خلاصه

۱- حیا به معنای شرم داشتن و آزر م است که در مقابل آن وقاحت و بی‌شرمی است.

۲- حیا در قرآن از مصدر (استحیا) (یستحیی) در مورد خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و در

۱. دعای حضرت مهدی علیه السلام - مفاتیح الجنان صفحه ۲۱۴

۲. بحارالانوار ۲ / ۸۱.

داستان دختر شعیب عَلَيْهِ السَّلَامُ آمده است.

۳- روایات گوناگونی در باب حیا و ارزش آن از پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و ائمه عَلَيْهِمُ السَّلَامُ نقل شده است.

۴- انواع حیا عبارتند از: حیای عقل و حیای حمق. حیا در مقابل گناه، حیا در کوتاهی عمل، کرامت و بزرگواری، محبت و حیا در برابر هیبت و عظمت.
۵- از موانع حیا: از بین رفتن حریم‌ها، ابراز نیاز در برابر مردم، زیاد حرف زدن، شرابخواری و... است.

۶- از جمله آثار حیا عبارتند از: محبت به خداوند، عفت و پاکدامنی، پاک شدن گناهان، نرمش، مهربانی، سلامت و...

۷- پیآمدهای وقاحت و بی‌شرمی: عدم وفای به عهد، عدم پذیرش مهمان، برآورده نکردن نیازهای مردم، عدم صلۀ رحم و خیانت در امانت و...

۸- مواردی مانند: پرسش در مباحث علمی و گفتار حق و تحصیل درآمد حلال و درخواست از خداوند و اهل بیت عَلَيْهِمُ السَّلَامُ و... حیا موردی ندارد.

خود آزمائی

۱- معنای حیا را بنویسید.

۲- حیا در قرآن به چه صورت مطرح شده است؟

۳- مضمون دو روایت را در باب حیا بنویسید.

۴- انواع حیا را بنویسید.

۵- موانع حیا را بنویسید.

۶- آثار حیا را بنویسید.

۷- پیآمدهای وقاحت کدامند؟

۸- در چه مواردی نیاز به حیا نیست؟

درس ۱۷

عفت و پاکدامنی

یکی از ثمرات حیا و یکی از فضائلی که در قرآن و روایات مورد توجه قرار گرفته (عفت و پاکدامنی) است.

معنای عفت

عفت در لغت، حاصل شدن حالتی برای نفس و جان آدمی است که به وسیله آن از غلبه و تسلط شهوت جلوگیری می‌شود. و اصل آن بسنده کردن در گرفتن چیز اندک است و طلب عفت و پاکدامنی و باز ایستادن از حرام استعفاف نام دارد.

عفت در اصطلاح اخلاق، یعنی قوه شهوت در خوردن و آمیزش جنسی مطیع عقل باشد، و از چیزی که عقل و شرع نهی کرده اجتناب نماید و این حد از اعتدال در شرع ستوده شده است.

جلوه‌های گوناگون عفت

البته وقتی می‌گوئیم شهوت، فقط شهوت جنسی مراد نیست، بلکه مفهوم عام آن مراد است. مثل شهوت مال، مقام، خوردن، سخن گفتن و... عفت در همه این‌ها کنترل‌کننده است.

در دعاها می خوانیم:

خداوندا عفت در شکم و در شهوت به من روزی کن.

و امام صادق علیه السلام می فرماید:

شیعه علی علیه السلام کسی است که عفت شکم و شهوت داشته باشد.^۱

در مورد شکم نیز حدّ وسط مطلوب است و نباید برخی از روایاتی که در مدح و فضیلت گرسنگی آمده ما را به اشتباه بیندازد.

حضرت رسول صلی الله علیه و آله فرمودند:

خوشا به حال کسی که برای خدا تشنگی یا گرسنگی کشد.^۲

شارع مقدّس باید در مقابل طبع سرکش چنین سخن بگوید و این از اسرار و حکمت شریعت است که هر وقت طبع انسان جانب افراط را طلب کند، شرع مبالغه و افراط در منع از آن را امر می کند تا فرد به حال اعتدال برگردد.

بنابراین افراط در گرسنگی ممدوح نیست چون غرض از خلقت انسان بندگی خدا است و آن موقوف است به قوّت و نشاط طبع. شکی نیست که گرسنگی بسیار قوّت را از بین می برد. پس مراد اندک خوردن است به حدّی که آدمی سنگینی غذا را نفهمد. عفت در مورد کلام و قلم: کلام و قلم نیز از حدّ وسط عفت بی نصیب نیستند و از جمله واجبات اخلاقی، عفت کلام و قلم است.

در مقابل عفت

عفت از مهم ترین فضائل انسانی محسوب می شود. برخی برای معرفّی آن، از مفهوم ضدّ آن (هتّاکی = پرده دری) استفاده می کنند. به همین علّت در بسیاری از موارد، عفت را به معنای پرهیزگاری در خصوص مسائل جنسی استعمال کرده اند. در حقیقت عفت، حدّ اعتدال شرّه و خمودی است.

(شرّه) فرورفتن انسان در شهوات است و (خمودی) یعنی بی حرکتی در جهت لذّات مشروع که بدن به آن ها و از سر ضرورت بدنی احتیاج دارد. پا کدامن کسی است که

۱. کافی ۲ / ۲۳۳.

۲. میزان الحکمه ۲ / ۱۶۸۹.

اعمالش مطابق شریعت، عقل و جوانمردی باشد.

مصادیق آیات عفت

در چند آیه از قرآن اشاره به عفت و پاکدامنی شده است. از جمله:

در سوره نور آیه ۳۳ می‌فرماید:

و کسانی که امکانی برای ازدواج نمی‌یابند باید پاکدامنی پیشه کنند

تا خداوند از فضل خود آنان را بی‌نیاز گرداند.

و یا در مورد عفت در مسائل مالی و معیشتی می‌فرماید:

این صدقات برای نیازمندی است که در راه خدا فرومانده‌اند و

نمی‌توانند برای تأمین هزینه زندگی در زمین سفر کنند. از شدت

عفت و خویش‌تنداری، فرد بی‌اطلاع آن‌ها را توانگر می‌پندارد.^۱

و یا در آیه ۶۰ سوره نور می‌فرماید:

و بر زنان کارافتاده‌ای که دیگر امید زناشوئی ندارند گناهی نیست که

پوشش خود را کنار نهند به شرطی که زینتی را آشکار نکنند و عفت

ورزیدن برای آن‌ها بهتر است. و خدا شنوای دانا است.

ارزش عفت براساس روایات

در روایات اهل بیت علیهم‌السلام به مقوله عفت، آثار و ارزش آن توجه فراوان شده است.

در این جا به نمونه‌ای از روایات اشاره می‌شود:

- علی علیه‌السلام می‌فرماید:

بالاترین نشانه مروّت و مردانگی حیا است که ثمره و میوه حیا، عفت

و پاکدامنی است.

کسی که عفت بورزد گناهانش کم می‌شود. و نزد خدا مقامی بزرگ

می‌یابد.^۲

۱. بقره / ۲۷۳.

۲. غررالحکم / ۲۸۵.

- و از همان حضرت در توصیف انسان با عفت نقل شده که:
 مجاهد شهید در راه خدا، اجر و پاداش او بیشتر از کسی نیست که در تنگنای غرایز
 قرار بگیرد اما عفت و پاکدامنی خود را حفظ کند. انسان عقیف و پاکدامن می رود تا
 فرشته ای از فرشتگان باشد.^۱

- و در بیاناتی دیگر از علی علیه السلام آمده است:
 چهار خصلت باعث بزرگی انسان می شود. عفت، ادب، جود و
 بخشش و عقل.^۲

عفت، اصل مردانگی است... عفت باعث ضعف شهوات خواهد شد... عفت، اخلاق
 آزادگان و طبیعت نیکان است... عفت، رأس همه کارهای خیر است و...^۳

- رسول خدا صلی الله علیه و آله در مورد عشق و عفت می فرمایند:
 کسی که عاشق شود و عشقش را کتمان کند و عفت بورزد، خداوند او
 را می بخشد و وارد بهشت می نماید.^۴

- امام باقر علیه السلام می فرمایند:
 هیچ عبادتی برتر از عفت شکم و شهوت نیست.^۵

و به بخشی از مناجات حضرت موسی علیه السلام با خدا اشاره می فرمایند:
 ای موسی علیه السلام عفت بورز که در نتیجه، خانواده تو اهل عفت باشند.^۶

- و امام صادق علیه السلام در بیانات پندآموزی می فرمایند:
 و کسی که عفت شکم و شهوت داشته باشد در بهشت مانند
 فرشته ای شاد و دانا و پسندیده است.^۷

۱. شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید ۲۰ / ۲۳۳.

۲. الاختصاص / ۲۴۴.

۳. عیون الحکم و المواعظ از ۳۳ تا ۶۷.

۴. منهاج التّجّاح ۲ / ۸۷.

۵. مرآة العقول ۲۰ / ۴۰۵.

۶. دعائم الاسلام ۲ / ۴۴۹.

۷. امالی صدوق / ۵۵۲.

کسی که صاحب جمال و زیبایی و مال فراوان باشد و در عین حال در زیباییش عفت و در مالش بذل و بخشش داشته باشد وارد بهشت خواهد شد.^۱

نسبت به زنان مردم عفت داشته باشید تا زنان شما باعفت باشند.^۲

راه پیشگیری از بی‌عفتی

پاک بودن محیط تربیتی خانواده، علم و آگاهی بر پی آمدهای رذایل اخلاقی. حجاب و ترک خودآرائی در انظار عمومی، عدم اختلاط زن و مرد، اشباع صحیح امیال و خواسته‌های جنسی، برنامه‌ریزی دقیق برای زندگی و فرصت نداشتن برای کشیده شدن به آلودگی‌های شهوانی عوامل پیشگیری از بی‌عفتی می‌باشند. و باز توجه کنیم به دعای امام زمان عج که از خداوند طلب می‌فرمایند: خداوندا به زنان ما حیا و عفت و پاکدامنی عطا فرما.

خلاصه

- ۱- عفت در لغت، حاصل شدن حالتی برای نفس است که از غلبه شهوات جلوگیری کند.
- ۲- عفت در اصطلاح اخلاق، یعنی قوه شهوت در خوردن و آمیزش جنسی و... مطیع عقل باشد.
- ۳- جلوه‌های گوناگون عفت عبارتند از: عفت جنسی، عفت در مال و مقام، عفت در خوردن و آشامیدن، عفت در کلام و...
- ۴- ضد عفت عبارت است از هتاکی و پرده‌داری، و در حقیقت، عفت حد اعتدال شره و خمودی است.
- ۵- در قرآن و روایات به اهمیت عفت. و ثمرات فردی و اجتماعی و مصادیق آن توجه شده است.

۱. مشکاة الانوار / ۱۷۱.

۲. مرآة العقول / ۲۰ / ۴۰۴.

- ۶- راه پیشگیری از بی‌عفتی، عبارت است از پاک بودن محیط خانواده، علم و آگاهی، حجاب، عدم اختلاط زن و مرد و اشباع صحیح خواسته‌های جنسی.
- ۷- و امام زمان «عج» برای حیا و عفت زنان دعا می‌فرمایند.

خودآزمایی

- ۱- معنا و مفهوم عفت چیست؟
- ۲- جلوه‌های گوناگون عفت کدامند؟
- ۳- در مقابل عفت و ضد آن چیست؟
- ۴- به یک آیه و چند روایت در مورد عفت اشاره بفرمائید.
- ۵- راه پیشگیری از بی‌عفتی چیست؟
- ۶- امام زمان «عج» در دعای خویش در مورد عفت چه درخواستی دارند؟

درس ۱۸

دعا و نیایش

یکی از وسایل مهم ارتباط بندگان با خدا که خود عامل مهم سازندگی انسان و توجه پیدا کردن به ارزش‌های اخلاقی است، دعا و نیایش است. دعا درخواست از خداوند سبحان و ایجاد ارتباط با او است. در دعا انسان با خدا راز و نیاز کرده و از او درخواست کمک و مساعدت برای کسب فیض و سعادت‌مندی کند.

دکتر الکسیس کارل دانشمند مسیحی می‌گوید:

نیایش اصولاً کشش روح به سوی کانون غیرمادی جهان است. به طور معمول، نیایش عبارت است از تضرع و ناله مضطربانه و طلب یاری و استعانت. و گاهی یک حالت کشف و شهود روشن و آرام درونی و مستمر و دورتر از اقلیم همه محسوسات است. به عبارت دیگر می‌توان گفت که نیایش پرواز روح به سوی خدا است...^۱

اهمیت دعا

از جمله عوامل مؤثر در تهذیب نفس، صفای باطن و رسیدن به کمال و قرب حق، دعا و نیایش به درگاه خداوند سبحان است. دعا را قرآن صاعد می‌گویند که موجب

---

۱. نیایش الکسیس کارل ۴۱.

پرواز روح به سوی ملکوت و فضای معطر معنوی و عبودیت حق می‌شود. لذا در فرهنگ اسلامی مورد تأکید و سفارش فراوان قرار گرفته است:

بگو اگر دعای شما نباشد، پروردگارم هیچ اعتنائی به شما نمی‌کند.^۱
و در آیه ۶۰ غافر می‌فرماید:

و پروردگارتان فرمود: مرا بخوانید تا پاسخ شما را بدهم، آن‌ها که از پرستش من سرکشی می‌کنند زود است که باخواری به جهنم درآیند.

پیامبر خاتم صلی الله علیه و آله می‌فرماید:

دعا سلاح مؤمن، ستون دین، و نور آسمان‌ها و زمین است.^۲
و در جای دیگر می‌فرماید:

برترین عبادت‌ها، دعا است، هرگاه خداوند به بنده‌ای اذن و توفیق دعا دهد، در رحمت را به روی او بگشاید، بی‌گمان هیچ کس با دعا کردن هلاک نمی‌شود.^۳

امام علی علیه السلام در وصیتی به امام حسن علیه السلام می‌فرماید:

بدان که کسی که ملکوت و خزائن دنیا و آخرت در دست او است به تو اجازه داده است تا او را بخوانی و اجابت دعای تو را ضمانت کرده و به تو فرمان داده که از او بخواهی که به تو عطا کند و او مهربان و بخشنده است. میان تو و خویش حجابی ننهاد و تو را به آوردن واسطه و میانجی وادار نکرده است... سپس کلید خزائن و گنجینه‌هایش را که همان دعا و خواستن از او است در اختیار تو نهاده است، پس هرگاه تو بخواهی با دعا کردن، در همان گنجینه‌های او را می‌گشائی.^۴

۱. فرقان / ۷۷.

۲. کافی ۲ / ۴۶۲.

۳. میزان الحکمه ۴ / ۱۶۴۶.

۴. بحار الانوار ۷۴ / ۲۰۵.

آثار دعا و نیایش

دعا و نیایش در زندگی و سرنوشت انسان آثار ارزشمندی داشته و در معارف دینی از اهمیت ویژه برخوردار است. با توجه به آیات و روایات به چند مورد از آثار دعا اشاره می‌شود:

۱ - آشنائی با معارف الهی

اولین اثر ارزشمند دعا، آشنائی با معارف عمیق الهی است. ائمه معصوم در آداب دعا و نیایش به ما آموزش داده‌اند که هنگام دعا، ابتدا اسما و صفات الهی، قدرت و عظمت او را یاد آور شده و بر محمد و آل محمد علیهم‌السلام درود بفرستید و بر ضعف و ناتوانی و گناه و کوتاهی خود اعتراف نمائید، آن‌گاه حاجات خود را از پروردگار جهانیان بخواهید.

امام صادق علیه‌السلام در بیان آیه **﴿فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلِيُؤْمِنُوا بِي﴾** می‌فرماید:

مردم بدانند که خداوند قادر است هرآن چه را بخواهند به آن‌ها خواهد داد.^۱

و در سوره انفال آیه ۲ می‌خوانیم:

مؤمنان کسانی هستند که هرگاه نام خدا برده می‌شود دل‌هایشان ترسان می‌گردد. و هنگامی که آیات او بر آن‌ها خوانده می‌شود ایمانشان افزون‌تر می‌گردد.

۲ - آرامش درونی

هر انسانی در زندگی دچار گرفتاری و مشکلات شده و اضطراب و نگرانی می‌شود. که گاهی نجات و رهایی از آن خارج از توان انسان است. بهترین راه برای نجات از اضطراب، دعا و نیایش با خدا است. خدائی که بر هر کاری توانا بوده و از رگ گردن به بنده‌اش نزدیک‌تر است^۲ و اگر انسان چیزی از او بخواهد به او خواهد داد.^۳

۱. مستدرک الوسائل ۵ / ۱۹۰.

۲. ق ۱۶.

بنابراین دعا چراغ امید را در دل انسان روشن می‌نماید. جامعه و مردمی که دعا و نیایش را فراموش کنند با عکس العمل‌های نامطلوب روانی و اجتماعی مواجه خواهند شد. و به تعبیری یکی از روانشناسان: فقدان نیایش در میان ملت‌ی برابر با سقوط آن ملت است، اجتماعی که احتیاج به نیایش را در خود کشته است، معمولاً از فساد و زوال مصون نخواهد بود. البته نباید فراموش کرد که تنها صبح نیایش کردن و بقیه‌ی روز را همچون یک وحشی به سربردن بیهوده است. باید نیایش را پیوسته انجام داد و در همه حال با توجه بود تا اثر عمیق خود را در انسان از دست ندهد. نیایش در همین حال که آرامش را پدید می‌آورد، در فعالیت‌های مغزی انسان یک نوع شگفتگی و انبساط باطنی و گاهی روح قهرمانی و دلاوری را تحریک می‌کند...^۴

۳ - نجات ورهائی از مشکلات

در سوره‌ی انبیاء، خداوند به داستان حضرت یونس عَلَيْهِ السَّلَامُ اشاره نموده می‌فرماید: ﴿وَدَالْتُونُ﴾ «یونس عَلَيْهِ السَّلَامُ» آن هنگامی که خشمگین از میان قوم خود رفت و چنین پنداشت که ما بر او تنگ نخواهیم گرفت، اما موقعی که در کام نهنگ فرورفت در آن ظلمت‌ها فریاد زد: خداوندا، جز تو معبودی نیست، منزهی تو، من از ستم‌کاران بودم. ما دعای او را به اجابت رساندیم و از آن اندوه نجاتش بخشیدیم و همین گونه مؤمنان را نجات می‌دهیم^۵

از این آیه استفاده می‌شود که در تنگناها و مشکلات مهم‌ترین راه نجات دعا و نیایش است.

۳. بقره ۱۸۶

۴. نیایش - دکتر الکسیس کارل.

۵. انبیاء / ۸۷ و ۸۸.

۴ - تحصیل نعمت‌های الهی

انسان‌های مؤمن می‌توانند با دعا و نیایش درهای نعمت‌های الهی را به روی خود گشوده و با استفاده از آن موقّیّت‌های فراوانی را به دست آورند. لذا در سوره نساء آیه ۳۲ می‌خوانیم:

برتری‌هایی را که خداوند نسبت به بعضی از شما بر بعضی دیگر قرار داده، آرزو نکنید. مردان نصیبی از آنچه به دست می‌آورند دارند و زنان نصیبی و نباید حقوق هیچ کس پایمال شود و از فضل و رحمت خدا بخواهید و خداوند بر هر چیزی دانا است

پیامبر اکرم ﷺ می‌فرمایند:

برای هر حاجتی که دارید حتّی اگر بند کفش باشد، دست خواهش به سوی خداوند عزّوجلّ دراز کنید، زیرا تا او آن را آسان نگرداند آسان نشود.^۱

باید توجّه داشت که دعا و نیایش به این نیست که انسان به دنبال اسباب و عوامل هر چیزی نرود، بلکه باید فضل و رحمت خدا را در لابلای اسبابی که او مقرّر داشته است جستجو کرد.

۵ - منزلت نزد پروردگار

از جمله آثار دعا به دست آوردن ارزش و کسب منزلت نزد پروردگار عالم است. امام صادق علیه السلام می‌فرمایند:

نزد خدای متعال مقام و منزلتی است که کسی به آن مقام نمی‌رسد مگر به درخواست و دعا.

و در عبارتی دیگر می‌فرمایند:

نزد خداوند مقامی است که جز با دعا و تقاضا نمی‌توان به آن رسید و اگر بنده‌ای دهان خود را از دعا فروبندد و چیزی تقاضا نکند چیزی

به او داده نخواهد شد. پس از خدا بخواه تا به تو عطا شود، چرا که هر دری را که بکوئید و اصرار کنید سرانجام گشوده خواهد شد. و امام باقر علیه السلام می فرمایند:

به راستی خدای عزوجل از میان بندگان مؤمن خود آن بنده را دوست دارد که بسیار اهل دعا و نیایش باشد. بر شما باد که هنگام سحر تا طلوع خورشید را برای دعا انتخاب کنید زیرا در این ساعات درهای آسمان گشوده می شود و روزی بندگان تقسیم می گردد و خواسته های بزرگ به اجابت می رسد.^۱

۶ - شفای درد و بیماری

کم نیستند انسان ها و خانواده هایی که خود یا عزیزانشان به امراض و بیماری های لاعلاج مواجه شده اند، در چنین مواقعی که دکتر، مریض را جواب کرده و مریض تمام راه ها را بسته می بیند، معمولاً به سمت خدا، دعا و نیایش روی می آورند. بسیاری از بیماران از این طریق به نتیجه رسیده و جواب گرفته اند.

امام صادق علیه السلام می فرمایند:

دعا کنید که دعا شفا بخش دردها است.^۲

و امام کاظم علیه السلام نیز به این حقیقت اشاره نموده اند:

هر دردی دعائی دارد پس اگر دعا به بیمار الهام شد، اجازه شفا بخش داده شده است.^۳

۷ - دفع بلاها

انسان موجودی ضعیف، ناتوان و آسیب پذیر و در عین حال سطحی نگر است تا زمانی که سختی و مشکلاتی گریبانش را نگرفته باشد متوجه ضعف و ناتوانی خود نبوده، مغرور و متکبر، دنیا را به کام خود می بیند. و هنگامی که سرش به سنگ خورد و

۱. کافی ۲ / ۴۷۰.

۲. کافی ۲ / ۴۷۰.

۳. مستدرک الوسایل ۵ / ۱۸۱.

با مانع مواجه می‌شود به خود می‌آید و دست به دعا بر می‌دارد. در آموزه‌های دینی به انسان‌ها آموخته‌اند که غرور و خودخواهی را کنار گذاشته، قبل از آن که سختی‌ها، مشکلات و بلاها دام‌نگیرش شود، با دعا و نیایش و توجه به خدا بلاها را از خود دور سازد.

امام علی علیه السلام می‌فرماید:

امواج بلا را با دعا دفع کنید.^۱

و در حدیث دیگری از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم:

قبل از آن که بلا بر شما نازل شود دعا کنید که خداوند به واسطه دعا

بلا را دفع می‌کند.^۲

۸ - بعد اجتماعی دعا

از امتیازات مناجات‌ها و دعا‌های ائمه معصوم علیهم السلام به ویژه دعا‌های امام سجّاد علیه السلام بعد اجتماعی است که در دیگر مکتب‌ها و عرفان‌ها به این بعد پرداخته نشده است. این دعاها درس‌های گوناگون سیاسی و اجتماعی را در زمان تقیّه به پیروانشان آموخته‌اند.

طرح یک سؤال

با این‌که روح دین، مغز عبادت و نشانه خضوع در برابر حق، دعا است اما عده‌ای غافل از این حقیقت می‌گویند: آیا دعا عامل تخدیر فکری جامعه نیست؟ آیا دعا فضولی در کار خدا نیست؟ بهر ترتیب خدا هر چه مصلحت بداند عمل می‌کند. آیا دعا منافات با مقام رضا و تسلیم ندارد؟

پاسخ

آن‌ها که چنین ایرادهایی دارند، مسلماً از آثار تربیتی، اجتماعی و روانی و معنوی

۱. مستدرک الوسائل ۷ / ۱۷۹.

۲. مستدرک الوسائل ۵ / ۱۸۱.

دعا غافلند. دعا چراغ امید را در دل انسان روشن می‌کند. و مردمی که دعا و نیایش را فراموش کنند به عکس العمل‌های نامطلوب روانی و اجتماعی مواجه خواهند شد. آنان که برای دعا اثر تخیلی قائلند، معنای دعا را نفهمیده‌اند، زیرا معنای دعا این نیست که از علل طبیعی دست بکشیم و به جای آن دست به دعا برداریم. بلکه باید در عین استفاده از امکانات به این نکته توجه کنیم که مسبب الاسباب، محول الاحوال خداست، و از او توفیق تلاش بیشتر بخواهیم و به او تکیه کنیم. و با این ترتیب دعا خلاف تسلیم و رضا نیست بلکه درخواست کسب قابلیت برای تحصیل سهم بیشتر از عنایات بی‌پایان خداوند است.

شرایط اجابت دعا

در شرایط اجابت دعا مسائل گوناگونی، مانند پاکی روح و قلب، طلب مغفرت، حمد و ستایش خداوند، صلوات و درود بر پیامبر ﷺ و اهل بیت علیهم السلام، پاک بودن اموال انسان و عدم وجود حق الناس به گردن دعاکننده، حسن مسئولیت اجتماعی امر به معروف و نهی از منکر، مطرح شده است؛ اما در حدیث زیبایی از علی ع در پاسخ کسی که از عدم استجاب دعايش شکایت داشت، هشت مورد را به عنوان مشکل اساسی عدم استجاب دعا مطرح فرموده‌اند که به طور خلاصه عبارتند از:

قلب‌های شما به هشت خصلت خیانت می‌کند:

اول: خدا را شناخته‌اید اما حق او را ادا نکرده‌اید.

دوم: به فرستاده او ایمان آورده‌اید و با سنتش مخالفت کرده‌اید.

سوم: کتاب او را خوانده‌اید و به آن عمل نکرده‌اید.

چهارم: می‌گوئید از کیفر خدا می‌ترسید، اما همواره کارهایی می‌کنید که شما را به آن نزدیک می‌کند.

پنجم: می‌گوئید به پاداش الهی علاقه دارید، اما کارهایی می‌کنید که شما را از آن دور می‌سازد.

ششم: نعمت خدا را می‌خورید و شاکر نعمت نیستید.

هفتم: ادّعی دشمنی با شیطان دارید اما عملاً با او مخالفت نمی‌کنید.
هشتم: عیوب مردم را نصب العین خود ساخته و عیوب خود را پشت سر
افکنده‌اید.

پس چگونه انتظار دارید دعایتان به اجابت برسد؟ در حالی که خود خلف وعده
کرده و درهای استجاب دعا را بسته‌اید.^۱

چه بخواهیم؟

معمولاً در دعای ما مسائل مادی، رفع گرفتاری‌های مادی، فردی و اجتماعی، و
درخواست‌های محدود مطرح می‌شود اما سیری در دعاها منسوب به حضرت
مهدی عجل الله تعالی فرجه به ما می‌آموزد که چگونه دعا کنیم و از خداوند چه
بخواهیم، به عنوان نمونه:

- درخواست معرفت خدا، پیامبر ﷺ و حجّت خدا، و حفظ از ضلالت و
گمراهی.

- ثبات در دین، در حزب و انصار مهدی عجل الله تعالی فرجه بودن.^۲
- توفیق اطاعت حق، دوری از معصیت، صدق نیت و ...
- هدایت و استقامت در راه آن، علم و معرفت، جلوگیری از حرام و شبهه.
- زهد و خیر خواهی علماء، کوشش و تلاش دانشجویان، پندپذیری مردم.
- شفاء مریضان، رحمت بر رفتگان، خلاصی اسراء، یاری رزمندگان.
- وقار و آرامش پیران، توبه و انابه جوانان، حیاء و عفت زنان، عدالت حاکمان...^۳
- برکت در عمر، امنیّت جامعه، حسن ایمان.^۴
- آرزوی رجعت در زمان ظهور امام عصر عجل الله تعالی فرجه، یاری حضرت،

۱. برداشتی از حدیث سفینه البحار جلد ۱ صفحه ۴۴۸ و ۴۴۹

۲. دعا در غیبت امام زمان (عجل الله علیه و آله) - مفاتیح الجنان صفحه ۱۰۸۲

۳. دعای حضرت مهدی (عجل الله علیه و آله) - مفاتیح الجنان صفحه ۲۱۴

۴. دعای رجبیه - مفاتیح الجنان صفحه ۲۴۷

شهادت در راه او.^۱

- جلوگیری از تفرقه مؤمنان، کثرت یاران، پرداخته شدن قرض‌ها، آسانی کارها به برکت امام عصر عجل الله تعالی فرجه.^۲

- قبولی نماز، آمرزش گناهان، وسعت روزی، و... بخاطر حضرت عجل الله تعالی فرجه.^۳

- نفرین بر دشمنان اهل بیت علیهم‌السلام و دشمنان امام زمان عجل الله تعالی فرجه و درخواست انتقام و هلاکت آن‌ها و دعاء برای تأیید امام عصر عجل الله تعالی فرجه و یارانش بر علیه دشمنان.^۴

- دعا برای تعجیل در فرج امام زمان عجل الله تعالی فرجه و آرزوی یاری حضرت در زمان ظهور؛ که حضرت خود در نامه به اسحاق بن یعقوب فرمودند: فراوان برای تعجیل در فرج دعا کنید. که فرج و گشایش کارها در دعای شماست.

و مسلماً خود حضرت هم دعا خواهند فرمود و دعا‌های فراوان ائمه هم دلیل بر این امر است.

بیانیم ما هم این چنین دعا کنیم و مخصوصاً دعا برای فرج حضرت عجل الله تعالی فرجه، و با هم همنوا شویم:

اللَّهُمَّ إِنَّا نَرْغَبُ إِلَيْكَ فِي دَوْلَةِ كَرِيمَةٍ...

اللَّهُمَّ أَرِنِي الطَّلْعَةَ الرَّشِيدَةَ وَالْغُرَّةَ الْحَمِيدَةَ

خلاصه

۱- دعا درخواست از خداوند و ایجاد ارتباط با او است و کشش و پرواز روح است به سوی خداوند.

۱. دعای عهد - مفاتیح الجنان صفحه ۹۶۷

۲. دعایی افتتاح - مفاتیح الجنان صفحه ۳۲۷

۳. دعای ندبه - مفاتیح الجنان صفحه ۹۶۸

۴. دعای قنوت امام جواد علیه‌السلام - ربيع الانام صفحه ۹۴ و ۹۵

- ۲- از نظر قرآن و روایات دعا اهمیت فراوان دارد. از جمله: اگر دعا نبود خدا به ما اعتنائی نمی‌کرد. دعا سلاح مؤمن و ستون دین است، بالاترین عبادت دعا است، در گنجینه‌های الهی به وسیله دعا باز می‌شود. و...
- ۳- آثار دعا و نیایش عبارتند از: آشنائی با معارف الهی، آرامش درونی، نجات و رهایی از مشکلات، تحصیل نعمت‌های الهی، منزلت نزد پروردگار، شفای درد و بیماری، دفع بلاها، بعد اجتماعی دعا.
- ۴- طرح یک سؤال: آیا دعا فضولی در کار خدا و مخالف رضا و تسلیم نیست؟ و پاسخ آن: غفلت افراد از آثار تربیتی و اجتماعی و روانی دعا، باعث چنین شبهاتی شود.
- ۵- شرایط اجابت دعا: پاکی روح و قلب، طلب مغفرت، حمد و ستایش خداوند، صلوات و درود بر پیامبر و اهل بیت علیهم‌السلام. پاک بودن اموال و معیشت دعاکننده.
- ۶- چه بخواهیم؟: در دعا‌های منسوب به حضرت مهدی عج. موارد مهمی به عنوان دعاها و درخواست‌های حضرت مطرح شده است.

خودآزمایی

- ۱- دعا چه معنا و مفهومی دارد؟
- ۲- اهمیت دعا را از نظر قرآن و روایات بنویسید.
- ۳- آثار دعا و نیایش را نام ببرید.
- ۴- آیا دعا فضولی در کار خدا و مخالف تسلیم و رضا نیست؟
- ۵- شرایط اجابت دعا را بنویسید.
- ۶- در دعا‌های منسوب به امام مهدی عج چه چیزهایی به عنوان درخواست مطرح می‌شود؟

درس ۱۹

قدرت جسمی

تندرستی، صحّت، نشاط و سلامتی نعمت بزرگ الهی است، که چه در راه تأمین زندگی مادی و چه در اجرای امور معنوی، و اخلاقی می تواند بسیار ارزنده و کارساز باشد. شجاعت و قدرت جسمی و روحی اولیاء خدا، چیزی نیست که قابل انکار باشد، زندگی علی علیه السلام و یارانش، قیام امام حسین علیه السلام و اصحاب خاصش، دلاوری های امام حسن علیه السلام در جنگ های زمان علی علیه السلام، زبانزد دوست و دشمن است.

قرآن در داستان طالوت و درگیری او با جالوت، دلیل انتخاب او به فرماندهی بنی اسرائیل چنین بیان می فرماید:

﴿إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَ زَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ﴾^۱

خداوند او را به فرماندهی بر شما برگزید چون از نظر دانش و قدرت و شجاعت برتری داشت.

و در جریان حضرت موسی علیه السلام موقعی که دختران شعیب علیه السلام برای پدر داستان را نقل می کنند از قول آنها می فرماید:

﴿إِنَّ خَيْرَ مَنْ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ﴾

این فرد بهترین کسی است که به خدمت گرفته‌ای چون قوی و امین است.^۱

و فقهاء در بحث سبق و رمایه و شرط بندی بر آن از آیه ﴿وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ﴾: (آن چه که از قدرت و نیروهای رزمی آماده می‌توانید بر علیه دشمن تهیه کنید)^۲ استفاده کرده‌اند.

این آیات نشان دهنده آن است که اسلام، انسان ضعیف و ناتوان و ترسو پرورش نمی‌دهد. انسان‌هایی می‌خواهد، قوی، بانشاط، پرنرزی.

سبیری در روایات

الف - علی علیه السلام در دعای کمیل از خداوند متعال درخواست می‌کند که:

قُوَّ عَلَيَّ خِدْمَتِكَ جَوَارِحِي.

خدایا در راه خدمت‌گزاری خودت همه اعضاء و جوارح مرا قوی گردان.^۳

ب - امام حسن علیه السلام می‌فرماید که پیامبر صلی الله علیه و آله بعد از نمازها چنین دعا می‌فرمودند:

خداوندا به من وسعت در روزی و صحت و سلامتی در جسم، و قدرت بدنی عطا کن که در راه اطاعت و عبادت تو به کار ببرم.^۴

ج - امام باقر علیه السلام می‌فرماید:

سلامتی در راه دین و صحت بدن بهتر از مال و ثروت است، و مال هم زینت دنیا و حسنه است.^۵

د - امام سجاد علیه السلام در دعای ۲۵ صحیفه سجّادیه، در دعا برای فرزندان از

۱. قصص ۲۶

۲. انفال ۶۰

۳. دعای کمیل - مفاتیح الجنان

۴. فلاح السائل صفحه ۱۳۸

۵. بحارالانوار جلد ۶۵ صفحه ۲۱۳

خدا می خواهد:

خدایا بخاطر من ضعیف، آن‌ها را قدرت و قوت عنایت فرما و بدن‌هایشان را صحیح و سالم نگهدار، و همچنین دین و اخلاقشان را اصلاح کن و در جان و اعضاء بدنشان عافیت و صحت عطا فرما.^۱

هـ- امام صادق علیه السلام در دعا برای امام زمان عجل الله تعالی فرجه می فرماید:
خدایا قدرت و پشت‌گرمی حضرت علیه السلام را قوی و شدید گردان، و قدرتش را زیاد کن...^۲

و- امام صادق علیه السلام در تمنای حضرت لوط در میان قومش بر اساس آیه ۸۰ سوره هود که قرآن از سخنان لوط نقل می‌کند:

﴿لَوْ كَانَ لِي قُوَّةٌ أَوْ آوَى إِلَيَّ رُكْنٌ شَدِيدٌ...﴾

ای کاش قوتی می‌داشتم و یا به یک پایه و اساس قوی پناه می‌بردم.
توضیح می‌فرمایند که:

این سخن حضرت لوط چیزی نبود جز تمنای نیرو و قدرت حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه و صلابت و استواری اصحاب امام عجل الله تعالی فرجه که آن‌ها همان پایه و اساس قوی هستند. زیرا به هر مردی از آن‌ها قدرت چهل مرد داده شده است. و قلب هر کدام از آن‌ها از پاره‌های آهن محکمتر و پر صلابت‌تر است. اگر به کوه‌ها حمله کنند آن را در هم می‌کوبند. شمشیرهایشان از حرکت باز نمی‌ایستند تا خداوند عزوجل راضی شود.^۳

و همانطور که در وصف یاران مهدی عجل الله تعالی فرجه آمده است. راهبان شب و شیران روزند، و آن زمان که بر مرکب‌هایشان سوار می‌شوند مانند عقاب‌های تیز پروازند....

۱. صحیفه سجادیّه دعای ۲۵

۲. مستدرک الوسائل جلد ۵ صفحه ۷۴

۳. منتخب الاثر صفحه ۴۸۶

آری یاران مهدی عجل الله تعالی فرجه چنین‌اند، قوی، پرنشاط و پویا و پرتحرک، و در عین حال تمام قدرت و پویائی و نشاطشان را نثار رهبر فرزانه خود می‌کنند و در خدمت او خواهند بود.

خلاصه

- ۱- تندرستی، صحت، نشاط و سلامتی، نعمت بزرگ الهی است.
- ۲- شجاعت و قدرت جسمی و روحی اولیای خدا، قابل انکار نیست.
- ۳- قرآن یکی از دلایل گزینش طالوت، و همچنین حضرت موسی علیه السلام را در برخورد با حضرت شعیب علیه السلام، قدرت و قوت جسمی مطرح فرموده‌اند.
- ۴- در روایات مختلف اهل بیت علیهم السلام، نسبت به قدرت و شجاعت، اهمیّت فراوان داده شده است.
- ۵- از مشخصات یاران حضرت مهدی عج، شجاعت، قوت، قدرت و صلابت جسمی و روحی آنها است.

خودآزمائی

- ۱- اهمیّت سلامت و قدرت جسمی از نظر دینی تا چه اندازه است؟
- ۲- دلیل انتخاب طالوت و یا انتخاب حضرت موسی علیه السلام در ارتباط با شعیب علیه السلام چه بود؟
- ۳- با ذکر چند روایت نظر اسلام را در مورد قدرت و شجاعت بنویسید.
- ۴- مشخصات یاران حضرت مهدی علیه السلام را در مورد شجاعت و قدرت آنها بنویسید.

درس ۲۰

تواضع و فروتنی

یکی دیگر از ارزش‌های مهم انسانی، و فضایل اخلاقی تواضع و فروتنی است. انسان‌ها به طور فطری از افراد متکبر و مغرور متنفرند و انسان‌های متواضع و فروتن را دوست دارند. زیرا غرور و نخوت و تکبر، تحمیل خود به دیگران و تحقیر آن‌هاست، اما تواضع پذیرش دیگران و تکریم آن‌هاست.

معنای تواضع

تواضع در اصل از واژه (وضع) که به معنای فرو نهادن است گرفته شده است و مفهوم آن از نظر اخلاقی این است که انسان باید خود را در برابر خدا و خلق پائین‌تر از موقعیت خود قرار دهد. و ضد آن تکبر و خودبزرگ‌بینی و فخر فروشی است که از صفات رذیله محسوب می‌شود.

انقسام تواضع

باید توجه داشت که به طور کلی تواضع بر دو قسم است:

۱- تواضع در برابر خدا که شامل تواضع در برابر حق و قانون خدا و تواضع در برابر پیامبران و اولیای خدا می‌شود. که عالی‌ترین درجه تواضع است. تواضع در برابر خدا جزء ایمان عمیق و اعتقاد صحیح و معرفت و راهیابی به مقام قرب الهی است، نشانه آن نهایت تسلیم در برابر فرمان‌های خدا و اطاعت از او و کمال خشوع و خضوع در برابر

عظمت او می‌باشد.

۲- تواضع در برابر دیگران قسم دیگر تواضع است که از ارزش‌های والای اخلاقی بوده و دارای آثار درخشان در زندگی است. علامه نراقی در تعریف این‌گونه تواضع چنین می‌نویسد:

تواضع عبارت است از شکسته نفسی که نگذارد آدمی خود را بالاتر از دیگری ببیند و لازمه آن کردار و گفتار چندی است که دلالت بر تعظیم دیگران و اکرام ایشان می‌کند.^۱

تواضع در قرآن و روایات

در قرآن و روایات هم در زمینه تواضع تعبیرهای زیبایی به کار رفته که به مواردی از آن اشاره می‌کنیم:

الف - قرآن می‌فرماید:

﴿وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَ لَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا﴾^۲

در زمین متکبرانه و مغرور راه مرو، زیرا تو نه می‌توانی زمین را بشکافی و نه در بلندی به کوه‌ها برسی.

کنایه از این‌که متواضع باش و اینقدر باتکبر و نخوت با مردم برخورد نکن.

ب - و در سفارش‌های لقمان به فرزندش می‌فرماید:

﴿وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ﴾^۳

پسرم، با بی‌اعتنائی از مردم روی مگردان و مغرورانه بر زمین راه مرو که خداوند هیچ متکبر مغروری را دوست ندارد.

---

۱. معراج السعاده / ۳۰۰.

۲. اسراء ۳۷.

۳. لقمان ۱۸.

ج - در ادامه یکی دیگر از آیات می فرماید:

﴿... فَالْهُكْمُ إِلَهُ وَاحِدٌ فَلَهُ أَسْلِمُوا وَبَشِّرِ الْمُخْبِتِينَ﴾^۱

خدای شما معبود واحدی است در برابر فرمان او تسلیم شوید، و بشارت ده متواضعان را.

امام موسی بن جعفر علیه السلام در مورد این آیه می فرماید:

آیه اختصاصاً در مورد ما اهل بیت علیهم السلام نازل شده است. یعنی اهل

بیت علیهم السلام مصداق کامل متواضعان در برابر خداوند و مردم هستند.

اِخْبَات - زمین صاف و وسیع که انسان به راحتی در آن گام برمی دارد و بعداً این ماده به معنای اطمینان و خضوع آمده، چرا که راه رفتن در چنین زمینی توأم با اطمینان است، و چنین زمینی زیر پای رهروان خاضع و تسلیم است.

د - در زیارت امین الله می خوانیم:

اللَّهُمَّ إِنَّ قُلُوبَ الْمُخْبِتِينَ إِلَيْكَ وَالْهَيْبَةُ...^۲

خداوند قلب‌های انسان‌های متواضع در برابر تو واله و شیدا هستند.

- علی علیه السلام در صفات متقین می فرماید:

وَمَشِيهِمُ التَّوَّاضِعُ^۳

روش زندگی و مشی آن‌ها تواضع و فروتنی است.

و - امام صادق علیه السلام می فرماید:

تواضع و فروتنی رفعت و مقام صاحبش را بالا می برد. پس متواضع

باشید خدا به شما رفعت می دهد.^۴

ز - علی علیه السلام فرموده اند:

کسی که در برابر دانش آموزان تواضع کند و در برابر علماء کوچکی

۱. حج ۳۴

۲. مفاتیح الجنان

۳. نهج البلاغه خطبه ۱۹۳

۴. کافی جلد ۲ صفحه ۱۲۱

فصل دوم: درس‌های اخلاق مهدوی □ ۱۶۵

نماید با علم خود آقائی می‌یابد. پس علم، انسان پائین را بالا می‌برد. و رها کردن علم انسان والا را پست می‌نماید، اساس دانش تواضع و فروتنی است.^۱

ح - و پیامبر اسلام ﷺ فرموده‌اند:

سه نکته است که خداوند جز خیر و خوبی به آن نمی‌افزاید. تواضع را خداوند جز رفعت نمی‌افزاید و کوچکی نفس را جز عزت نمی‌افزاید. و عفت را جز بی‌نیازی نمی‌افزاید.^۲

ط - امام صادق علیه السلام فرمودند:

از نشانه‌های تواضع آن است که شخص در نشستن در پائین مجلس راضی باشد و این‌که با هر شخص ملاقات می‌کند سلام کند و جدل را رها کند گرچه حق با او باشد. و دوست نداشته باشد که بر تقوی ستایش شود.^۳

ی - و در مورد سیره پیامبر ﷺ می‌خوانیم:

هرگز اجازه نمی‌داد به هنگامی که سوار بود افرادی پیاده در رکاب او پیاده راه بروند، بلکه می‌فرمود: شما به فلان مکان بروید و من هم می‌آیم و در آن جا به هم می‌رسیم، حرکت کردن پیاده در کنار سواره سبب غرور سوار و ذلت پیاده شود.

ثروت فراوان، قدرت، زیبایی ظاهری، علم و... معمولاً عوامل تکبر و غرور هستند و به همین علت حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه در دعای منسوب به حضرت از خداوند طلب می‌کند:

وَ عَلَيَّ الْأَغْنِيَاءِ بِالتَّوَّاضُعِ وَ السَّعَةِ^۴

۱. بحارالانوار جلد ۷۵ صفحه ۶

۲. بحارالانوار جلد ۷۲ صفحه ۱۲۳

۳. کافی جلد ۲ صفحه ۱۲۲

۴. دعای امام زمان علیه السلام - مفاتیح الجنان صفحه ۲۱۴

خداوندا به ثروتمندان تواضع و فروتنی و وسعت بخشیدن در وضعیّت فقرا عطا فرما.
از خداوند بخواهیم که به پیروی از معصومین علیهم السلام به ما روحیّه تواضع و فروتنی عطا کند.

فرق بین تواضع و ذلّت پذیری و تملّق

باید توجه داشت که تواضع و فروتنی باعث ذلّت و خواری و یا تملّق و چاپلوسی که از صفات نکوهیده است نگردد. تواضع این نیست که انسان در برابر مردم خود را خوار و بی مقدار کند. اسلام اجازه نمی دهد که کسی به نام تواضع خود را تحقیر کند و کرامت انسانی خود را پایمال نماید.
فیض کاشانی می نویسد:

تواضع مانند سایر صفات اخلاقی دارای دو طرف افراط و تفریط است و حدّ وسط تواضع، حدّ بین افراط (تکبر) و تفریط (پذیرش ذلّت و پستی) است.^۱

خلاصه

- ۱- تواضع به معنای پذیرش دیگران و تکریم آنهاست و از ریشهٔ وضع که به معنای فرو نهادن است گرفته شده است.
- ۲- تواضع این است که انسان خود را در برابر خدا و خلق پائین تر از موقعیّت خود قرار دهد و ضدّ آن تکبر است.
- ۳- تواضع به دو قسم تقسیم می شود:
الف: تواضع در برابر خدا، دین، پیامبران و ائمّه.
ب: تواضع در برابر دیگران و شکسته نفسی در برابر افراد.
- ۴- در قرآن و روایات بحث های گوناگونی به بیان مختلف از جمله تواضع و اخبات

۱. کحل البصر ۱۰۰ و ۱۰۱.

و... مطرح و از غرور و نخوت انتقاد شده است.

۵- بین تواضع و ذلت پذیری فرق است. خود را حقیر و کوچک شمردن در برابر متکبران ذلت است.

خودآزمایی

- ۱- معنا و مفهوم تواضع را بنویسید.
- ۲- اقسام تواضع کدامند توضیح دهید.
- ۳- از آیات قرآن و روایات. دو مورد را در بحث تواضع بنویسید.
- ۴- فرق بین تواضع و ذلت پذیری چیست؟

درس ۲۱

حفظ زبان

شاید بتوان ادعا کرد که یکی از مهمترین ارکان فضایل و رذایل اخلاقی و یکی از مهمترین نمودهای آن توجه به زبان و عملکرد و کاربرد آن است. زبان مظهر بسیاری از زیبایی‌ها و زشتی‌ها و بیانگر اسرار وجودی انسان است. بسیاری از بدبختی‌ها و یا خوشبختی‌های فرد و یا جامعه ناشی از عملکرد زبان است. چه خوشبختی و تیره‌بختی دنیوی و مادی و چه اخروی و معنوی. در متون اسلامی از جهات گوناگون به این مسئله مهم توجه شده است که به عنوان نمونه می‌توان به نکات ذیل توجه کرد:

الف - از دیدگاه روایات، شخصیت هر فردی پشت زبان او نهفته شده است. امام علی بن ابیطالب علیه السلام می‌فرمودند:

سخن بگویند تا شناخته شوید زیرا هر انسانی زیر زبان خود پنهان است.^۱

از همان حضرت نقل شده که فرمودند:

در مورد چیزی که راهش را نمی‌شناسی و حقیقت آن را آگاهی نداری سخن مگو، زیرا سخن تو دلالت بر عقل تو می‌کند و عبادت تو خبر از معرفت و شناخت تو می‌دهد.^۲

---

۱. نهج البلاغه حکمت ۳۹۲

۲. میزان الحکمة جلد ۸ صفحه ۴۹۱

ب - خصلت‌هایی در انسان وجود دارد که از طریق زبان آشکار می‌شود:
علی عَلَيْهِ السَّلَام می‌فرماید:

در انسان ده صفت وجود دارد که توسط زبانش آشکار می‌شود. شاهدهی است که خبر از درون می‌دهد. حاکمی است که حق و باطل را مشخص می‌کند، سخنگویی است که پاسخ می‌دهد، شفیع‌ی و واسطه‌ای است که به وسیله او نیازها درک شود. توصیف‌کننده‌ای است که به واسطه او اشیاء شناخته می‌شوند. فرماندهی است که به نیکی فرمان می‌دهد. پند دهنده‌ای است که از بدی نهی می‌کند، عزت بخشی است که به وسیله او ناراحتی‌ها آرام می‌یابد. حاضری است که در او کینه‌ها از بین می‌رود. و سخنگویی است که گوش‌ها از آن لذت می‌برند.^۱

و رسول گرامی اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ می‌فرمودند:

زیبائی مرد بخاطر فصاحت زبان اوست.^۲

ج - زبان کلید هر خوبی و بدی است.

امام باقر عَلَيْهِ السَّلَام می‌فرماید:

این زبان کلید هر خیر و شرّی است. سزاوار است انسان مؤمن مهر بر زبان خویش نهد، آن چنان که بر طلا و نقره خویش سرپوش می‌نهد.^۳

رسول گرامی اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ می‌فرمایند:

ایمان هیچ بنده‌ای راستی و استقامت نمی‌یابد مگر این‌که قلبش چنین باشد و قلب او استواری نمی‌یابد مگر این‌که زبانش استوار و مستقیم باشد.^۴

د - سلامت انسان در حفظ و نگهداری زبان اوست.

۱. کافی جلد ۸ صفحه ۲۰ (روضه)

۲. میزان الحکمة جلد ۸ صفحه ۴۹۲

۳. تحف العقول صفحه ۲۱۸

۴. بحارالانوار جلد ۷۱ صفحه ۲۸۷

علی علیه السلام می فرمایند:

کسی که زبان خود را حفظ کند، خداوند زشتی‌های او را می‌پوشاند.^۱
و رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله و سلم فرمودند:

هیچ کس از گناهان سالم نمی‌ماند مگر این‌که زبان خویش را حفظ کند.^۲

و از همان حضرت نقل شده که:

هیچ بنده‌ای حقیقت ایمان را نمی‌شناسد مگر این‌که زبان خویش را کنترل و حفظ کند.^۳

- زبان دارای لغزش‌ها و فتنه‌ها است؛ باید مواظب آن بود.

علی علیه السلام می فرمایند:

لغزش زبان ضربه او بدتر از جراحت نیزه است.^۴

و از همان حضرت نقل شده که:

سر خویش را از لغزش‌های زبان حفظ کن، و او را در تحت زمام و رهبری حفظ، احتیاط و تقوی و عقل درآور.^۵

و از همان حضرت در روایتی دیگر آمده است که:

بدان که زبان مانند سگ هار است اگر او را رها کنی به تو حمله می‌کند.^۶

و - زبان گرفتار آفت‌هایی است که باعث عذاب‌های سخت او خواهد شد:

رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله و سلم می فرمایند:

بیشترین آفت‌ها و اشتباهات فرزند آدم در زبان اوست.^۷

---

۱. بحارالانوار جلد ۷۱ صفحه ۲۸۳

۲. بحارالانوار جلد ۷۸ صفحه ۱۷۸

۳. بحارالانوار جلد ۷۱ صفحه ۲۹۸

۴. میزان الحکمة جلد ۸ صفحه ۴۹۶

۵. میزان الحکمة جلد ۸ صفحه ۴۹۶

۶. بحارالانوار جلد ۷۱ صفحه ۲۸۷

۷. محجة البيضاء جلد ۵ صفحه ۱۹۴

بسیاری از گناهان انسان متأسفانه از زبان او سرچشمه می‌گیرند. بهتان، تهمت، دشنام، تحقیر مردم، دروغ، غیبت، مسخره کردن مردم، مدح و ذم بیجا، سخن چینی، دشمنی، قسم‌های دروغ، نفاق و دورویی، لغو و... از گناهایی هستند که انسان و جامعه را به فساد و بدبختی می‌کشانند و از نظر روایات و متون اسلامی زبان را گرفتار سخت‌ترین عذاب‌ها می‌کنند:

از رسول گرامی اسلام نقل شده که فرمودند:

خداوند زبان را به عذابی گرفتار می‌کند که هیچ کدام از اعضاء انسان به آن عذاب گرفتار نشده‌اند، زبان سؤال می‌کند که خدایا، چرا به عذابی گرفتار کردی که هیچکدام از اعضاء دیگر را عذاب نمودی؟ به زبان گفته می‌شود: تو سخنی را گفتی که تمام مشرق و مغرب زمین را پر کرد و با آن سخنت خون‌هایی به ناحق ریخته شد، مال‌های مردم غارت شد و به ناموس مردم خیانت شد.^۱

پس اگر زبان چنین حسّاس است، که در عین زیبایی بسیار خطرناک است، بیائیم هم مواظب آن باشیم و هم همنوا با دعا‌های زیبای منسوب به امام زمان عجل الله تعالی فرجه طالب خیر و برکت و زیبایی زبان باشیم. در دعای امام زمان عجل الله تعالی فرجه می‌خوانیم:

وَ سَدِّدُ أَلْسِنَتِنَا بِالصَّوَابِ وَ الْحِكْمَةِ.

خدایا زبان ما را به صدق و صواب و سخن حکمت آمیزگویا ساز.^۲

و در زیارت آل یس این چنین از خداوند درخواست می‌کنیم:

... وَ أَمَلًا... وَ لِسَانِي نُورَ الصِّدْقِ.

خدایا زبانم را پر از نور صدق و راستی کن.^۳

الهی آمین

۱. اصول کافی جلد ۲ صفحه ۱۱۵

۲. مفاتیح الجنان صفحه ۲۱۴

۳. صحیفة المهدی صفحه ۵۸

خلاصه

- ۱- از مهم‌ترین ارکان فضائل و رذائل اخلاقی، توجه به زبان و عملکرد آن است.
- ۲- در متون اسلامی از جهات گوناگون به مسئله زبان پرداخته شده است:
  - الف: شخصیت هر فردی پشت زبان او نهفته است.
  - ب: خصلت‌هایی در انسان وجود دارد که از طریق زبان آشکار می‌شود.
  - ج: زبان کلید هر خوبی و بدی است.
  - د: سلامت انسان در حفظ و نگهداری زبان او است.
  - ه: زبان دارای لغزش‌ها و فتنه‌ها است، باید مواظب آن بود.
  - و: زبان گرفتار آفت‌هایی است که باعث عذاب‌های سخت آن خواهد شد.
- ۳- در دعای امام زمان علیه السلام از خدا می‌خواهیم، زبان ما را به صدق و راستی و حکمت گویا کند.

خودآزمایی

- ۱- چگونه زبان و عملکرد آن یکی از مهم‌ترین ارکان فضائل و رذائل اخلاقی است؟
- ۲- در متون اسلامی به چه جهاتی از مسائل مربوط به زبان پرداخته شده است؟
- ۳- در مورد هر کدام از جهات یک روایت یا آیه بنویسید.
- ۴- در دعای امام زمان عج در مورد زبان از خدا چه می‌طلبیم؟

درس ۲۲

پرهیز از لغو

یکی از مشخصات و فضایل انسان مؤمن از نظر قرآن اعراض و رویگردانی از لغو است.

و بندگان ویژه و ممتاز خداوند کسانی هستند که زمانی با لغو و بیهودگی برخورد می‌کنند بزرگوارانه از کنار آن می‌گذرند.^۱

مقصود از لغو چیست؟

لغو به معنای کارهای بی‌هدف و بدون نتیجه مفید است و بر حسب اختلاف اموری که فایده عاید آن‌ها می‌شود مختلف می‌گردد. چه بسا فعلی که نسبت به امری لغو و نسبت به امری دیگر مفید باشد. در حقیقت هر گفتار و عملی که فایده قابل ملاحظه‌ای نداشته باشد.

پس کارهای لغو در نظر دین آن اعمال مباح و حلالی است که صاحبش در آخرت و یا در دنیا از آن سودی نبرد سرانجام آن منتهی به سود آخرت نگردد. مانند خوردن و آشامیدن به انگیزه شهوت در غذا که لغو است، چون غرض از خوردن و نوشیدن نیرو گرفتن برای اطاعت و عبادت خداست. حتی بعضی شعائر به ظاهر مذهبی اما بدون سند دینی و یا آن‌چه که در دنیای امروز گرفتاری فراوان جوانان ماست. بازی‌های

---

۱. مؤمنون / ۳، فرقان / ۷۲.

رایانه‌ای، اعتیاد به فضای مجازی، ورزش‌های مختلف، سرگرمی‌های گوناگون مباح در عین حالی که ممکن است نفس عمل، کار حرام نباشد اما چون هدف دنیایی منطقی و یا آخرتی بر آن مترتب نیست شامل عمل (لغو) می‌شود. بنابراین اگر فعل هیچ سودی برای آخرت نداشته باشد و سود دنیایی‌اش هم سرانجام منتهی به آخرت نشود، چنین فعلی لغو است. خدای عزوجل در وصف مؤمنان فرموده است که به کلی لغو را ترک می‌کنند، بلکه فرموده از آن اعراض می‌کنند و اعراض غیر از ترک به تمام معنا است. اعراض وقتی است که محرک و انگیزه‌ای آدمی را به سوی اشتغال به فعلی بخواند و آدمی از آن اعراض نموده به کارهای دیگر بپردازد و اعتنایی به آن کار نکند. لازم‌هاش آن است که نفس آدمی خود و سرمایه‌ی عمر خود را بزرگتر و گران‌بها تر از آن بداند که به کارهای پست اشتغال ورزد. و بخواهد که همواره از کارهای منافی با شرف و آبرو چشم پوشیده، به کارهای بزرگ و مقاصد عظیم بپردازد. و به تعبیر دیگر تمام لحظات حیات و زندگی‌اش را در راه اهداف متعالی مدیریت کند.^۱

و اگر می‌بینیم بعضی از مفسران لغو را به باطل تفسیر کردند و بعضی به معنای همه‌ی معاصی و بعضی به معنای دروغ و بعضی به معنای دشنام، یا مقابله دشنام به دشنام و بعضی به معنای غنا و لهو و لعب. و بالاخره بعضی به معنای شرک تفسیر کرده‌اند همه این‌ها مصداق‌های آن مفهوم جامع و کلی است. البته لغو تنها شامل سخنان و افعال بیهوده نمی‌شوند بلکه افعال بیهوده و بی‌پایه‌ای که انسان را از یاد خدا غافل و از تفکر در آن چه مفید و سازنده است به خود مشغول می‌دارد همه در مفهوم لغو جمع است.^۲

عوامل و زمینه‌های لغو

۱ - فراموشی یاد خدا و روز جزا

یکی از عواملی که موجب روی آوردن به کارهای لغو و بیهوده می‌گردد فراموشی یاد خدا و روز جزا است. قرآن می‌فرماید:

۱. تفسیرالمیزان جلد ۱۵ صفحه ۹ و ۸.

۲. تفسیر نمونه ذیل آیه ۳ مؤمنون.

همان‌ها که دین و آئین خود را سرگرمی و بازیچه گرفتند و زندگی دنیا آن‌ها را مغرور ساخت، امروز ما آن‌ها را فراموش می‌کنیم همان گونه که لقای چنین روزی را فراموش کردند.^۱

علّت رویگردانی از دین و روی آوری به امور بیهوده، فراموشی یاد خدا و روز جزا است.

۲ - لذّت جوئی دنیوی

لذّت جوئی از عوامل مهم در گرایش به لغویات است. چراکه انسان برای رسیدن به لذّت زودگذر عنان خود را به دست هوای نفس سپرده و نفس او را از پرداختن به اهداف انسانی و الهی دور می‌سازد.

قرآن در مورد لذّت جوئی که در لغویات غرق شده‌اند، پیامبر ﷺ را مورد خطاب قرار داده و می‌فرماید:

بگذار آن‌ها بخورند و بهره گیرند و آرزوها آنان را غافل سازد ولی به زودی خواهند فهمید.^۲

۳ - همنشینی با بدان

از دیگر عوامل گرایش به لغویات همنشینی با افراد ناسالم است، چراکه این افراد حقّ را باطل و باطل را به صورت حق جلوه داده و عمل زشت و لغو را در نظرها زیبا و پرفایده می‌نمایانند. قرآن می‌فرماید:

ما برای آن‌ها همنشینانی زشت سیرت قرار دادیم که زشتی‌ها را از پیش رو و پشت سر آن‌ها در نظرشان جلوه دادند. کافران گفتند: گوش به این قرآن ندهید و به هنگام تلاوت آن جنجال کنید. شاید پیروز شوید.^۳

---

۱. اعراف / ۵۱.

۲. حجر / ۳.

۳. فصلت / ۲۵.

اشاره به این امر است که همنشین ناصالح زشتی‌ها را برای دوستان خود تبیین نموده و آن‌ها را امر به لغوگوئی و جنجال می‌کند تا صدای حق به گوش مردم نرسد.

روایات در مورد لغو

علی علیه السلام می‌فرماید:

هر سخنی که در آن یاد و توجه به خدا نباشد لغو است.^۱

۲- رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم می‌فرماید:

برترین مردم از نظر قدر و منزلت کسی است که آن‌چه را که او را به هدف نمی‌رساند ترک کند.^۲

۳- امام صادق علیه السلام می‌فرماید:

بپرهیزید از این‌که به کاری وارد شوید که مورد هدف شما نیست که در آن صورت خوار خواهید شد.^۳

۴- پیامبر عظیم الشان صلی الله علیه و آله و سلم در ضمن مناجاتی از خداوند طلب می‌کنند:

خدایا تا زمانی که مرا باقی می‌گذاری در ترک گناهان به من رحم کن،
به من رحم کن که خود را در کاری که مقصد من نیست به زحمت
بیندازم.^۴

۵- علی علیه السلام می‌فرماید:

چه بسا لغوی که موجب شرّ می‌شود.^۵

۶- و از دعاهای زیبای امام زمان (عج) حجّت بن الحسن العسکری علیهما السلام به ما
آموخته‌اند که:

-
۱. بحارالانوار جلد ۷۸ صفحه ۹۲.
  ۲. بحارالانوار جلد ۷۱ صفحه ۲۷۶.
  ۳. بحارالانوار جلد ۷۸ صفحه ۲۰۴.
  ۴. بحارالانوار جلد ۹۹ صفحه ۲۹۴.
  ۵. غررالحکم.

...وَ اسدُّ اَسْمَاعِنَا عَنِ اللُّغُوِّ وَ الغَيْبَةِ.

خدایا گوش‌هایمان را از سخنان لغو و غیبت حفظ کن.^۱
و چه نیکوست اگر بر اساس رهنمودهای امامان علیهم‌السلام و رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و امام زمان (عج) ارواحنا فداه زندگی و حیات ما از لغو بیهودگی مبرا و برکنار باشد.

خلاصه

- ۱- لغو به معنای کارهای بی‌هدف و بدون نتیجه مفید است و بر حسب اختلاف اموری که فایده عاید آن‌ها می‌شود مختلف می‌گردد.
- ۲- کارهای لغو از نظر دین اعمال مباح و حلالی است که صاحبش در دنیا و یا آخرت از آن سودی نبرد.
- ۳- بعضی از مفسران لغو را به باطل یا همه‌معاصی و یا دروغ و دشنام و غنا و لهو و لعب و شرک تفسیر کرده‌اند. این‌ها مصادیق کلی لغو هستند.
- ۴- عوامل و زمینه‌های لغو عبارتند از: فراموشی یاد خدا و روز جزا. لذت جوئی دنیوی. همنشینی با بدان.
- ۵- روایات مختلفی در مورد لغو و پرهیز از آن، از ائمه علیهم‌السلام مطرح شده است که در این بخش به شش مورد اشاره شده است.

خودآزمایی

- ۱- معنا و مفهوم لغو چیست؟
- ۲- نظر بعضی از مفسران در مورد لغو چیست؟
- ۳- عوامل و زمینه‌های لغو کدامند؟
- ۴- ذکر دو روایت در مورد لغو
- ۵- دعای امام زمان عج در مورد پرهیز از لغو چگونه است؟

درس ۲۳

غیبت

از رذایل اخلاقی که هم ثمرات و آثار منفی دنیوی فراوانی دارد و هم مشکلات و عذاب‌ها آخرتی خصیصهٔ زشت غیبت است که متأسفانه جامعه ما به شدت گرفتار آن است.

قرآن غیبت را در حدّ خوردن گوشت مردهٔ انسان می‌داند.^۱

غیبت چه مفهومی دارد؟

غیبت به معنای بدگوئی پشت سر دیگری، سخن از بدی کسی در غیاب او، بدون رضایت او، که اگر در او این بدی باشد غیبت است و اگر در وی نباشد بهتان و تهمت است.

یکی از مهم‌ترین سرمایه‌ و جود انسان حیثیت و آبرو و شخصیت او است و هر چه آن را به خطر اندازد مانند آن است که جان او را به خطر انداخته باشد لذا ترور شخصیت از ترور شخص خطرناک‌تر است.

غیبت عامل آبروریزی افراد، بدبینی، بی‌اعتمادی در جامعه، و در نتیجه نابود شدن پایه‌های تعاون و همکاری و پیوندهای اجتماعی است. و گاه سرچشمه نزاع‌های خونین و قتل و کشتار.

---

۱. سوره حجرات آیه ۱۲.

فصل دوم: درس‌های اخلاق مهدوی □ ۱۷۹

همان طور که مطرح شد غیبت فاش کردن عیوب افراد است در غیاب آن‌ها، خواه این عیب جسمانی باشد یا اخلاقی، در اعمال او باشد یا در سخنش، حتی در مورد لباس، همسر، و خانه...

اگر صفات ظاهر و آشکار کسی مطرح شود غیبت نیست مگر این که قصد تمسخر و استهزاء در آن باشد که آن گناه دیگری و حرام است.

و اگر انسان دچار غیبت کسی شد چون حَقَّ النَّاسِ است باید با هر وضعیتی از شخص غیبت شونده حلائیّت بطلبد و جبران حیثیت اجتماعی او را بکند.

روایات در باب غیبت

در مورد غیبت، روایات فراوانی در اسلام مطرح شده است که فقط چند مورد از آن اشاره می‌شود.

الف: امام صادق علیه السلام فرمودند:

غیبت کننده اگر توبه کند آخرین کسی است که وارد بهشت می‌شود و اگر توبه نکند اولین کسی است که به دوزخ برده می‌شود.^۱

ب: پیامبر گرامی اسلام فرمودند:

هر کس زن یا مردی را غیبت کند تا چهل روز نماز و روزه‌اش پذیرفته نمی‌شود.^۲

ج: پیامبر اسلام فرمودند:

در قیامت هنگامی که نامه اعمال انسان به دست او داده می‌شود عده‌ای گویند، چرا کارهای خوب ما در آن ثبت نشده است؟ به آن‌ها گفته می‌شود خداوند نه چیزی را کم و نه چیزی را فراموش می‌کند بلکه کارهای خوب شما بخاطر غیبتی که کرده‌اید از بین رفته است. در مقابل افراد دیگری کارهای نیک فراوانی در نامه اعمال خود می‌بینند و گمان می‌کنند که این پرونده از آنان نیست به آن‌ها

۱. مستدرک جلد ۹ صفحه ۱۱۷.

۲. بحار الانوار جلد ۷۲ صفحه ۲۵۸.

می‌گویند به واسطه غیبت شدن، نیکی‌های کسی که شما را غیبت کرده برای شما ثبت شده است.^۱

د: امام صادق علیه السلام فرمودند:

کسی که به منظور عیب جوئی و آبروریزی مؤمنی سخنی نقل کند تا او را از نظر مردم بیندازد خداوند او را از ولایت خودش بیرون کرده به سوی ولایت شیطان فرستد و اما شیطان هم او را نمی‌پذیرد.^۲

طرح دو سوال

الف: به چه دلیل غیبت کردن مانند خوردن گوشت مرده برادر است؟ پاسخ: کندن و جدا کردن گوشت مرده قابل جبران نیست لذا از بین بردن حیثیت و آبروی مؤمن به سختی قابل جبران است و یا امکان ندارد. در عین حال تصور خوردن گوشت انسان مرده بسیار ناراحت کننده است به همان ترتیب از بین بردن آبروی انسان باید ناراحت کننده باشد.

ب: چرا بخاطر یک لحظه غیبت کردن، عبادت چند ساله انسان محو می‌شود؟ آیا این نوع کیفر عادلانه است؟

پاسخ: همان گونه که غیبت کننده در یک لحظه آبروی مؤمنی را که سالها بدست آمده از بین می‌برد خداوند هم عباداتی را که او سالها بدست آورده از بین می‌برد. بنابراین محو عبادات چند ساله، یک کیفر عادلانه است.

شنیدن غیبت

وظیفه شنونده، گوش ندادن به غیبت و دفاع از مؤمن است. در حدیث می‌خوانیم (کسی که غیبت را بشنود و سکوت کند شریک جرم گوینده است) پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم فرمودند:

۱. بحار الانوار جلد ۷۲ صفحه ۲۵۸.

۲. وسائل الشیعه جلد ۸ صفحه ۶۰۸.

کسی که غیبت را بشنود و آن را رد کند خداوند هزار باب شر را در دنیا و آخرت بر او می‌بندد ولی اگر ساکت بود و گوش داد گناه گوینده نیز برای او ثبت می‌شود و اگر بتواند غیبت شده را یاری کند ولی یاری نکرد، در دو دنیا خوار و ذلیل می‌شود.^۱

در آیه ۳۶ اسراء می‌خوانیم:

هر یک از گوش و چشم و دل انسان در قیامت مورد بازخواست قرار می‌گیرند.

بنابراین ما حق شنیدن هر سخنی را نداریم.

و باز هم گوش فرا دهیم به دعای عصر (عج)

...وَأَسَدُّ أَسْمَاعَنَا عَنِ اللَّغْوِ وَالْغَيْبِ...

جلسه غیبت را باید به هر شکل ممکن تغییر داد و بحث آن را عوض کرد و یا باید آن جا را ترک نمود.

موارد جواز غیبت

در مجموع روایات، در مواردی غیبت کردن جایز است که به بعضی از آن‌ها اشاره می‌کنیم.

۱- در مقام مشورت در کارهای مهم (در شرکت‌ها، مسائل اقتصادی، اجتماعی و...)

۲- برای رد سخن و عقیده باطل اشخاصی که دارای اعتقادات باطل هستند.

۳- برای گواهی دادن نزد قاضی (به عنوان شاهد) باید حقیقت را گفت.

۴- برای اظهار مظلومیّت، مظلومی که فریادش به جایی نمی‌رسد، بیان ظلم ظالم مانعی ندارد.

۵- کسی که بدون حیا و آشکارا گناه می‌کند، غیبت او مانعی ندارد.

۶- برای ردّ ادّعاهای پوچ افراد، غیبت مانعی ندارد (ادّعای اجتهاد، دکترا، رابطه با

امام علیه السلام و امثال این ادعاها را در حالی که بدانیم دروغ است. و باید با شدت با آن مبارزه کرد.

خلاصه

- ۱- غیبت به معنای بدگوئی پشت سر دیگری بدون رضایت او.
- ۲- غیبت عامل آبروریزی، بدبینی، بی اعتمادی و هتک حیثیت مردم می شود.
- ۳- غیبت ضایع کردن حق الناس است و باید تحت هر شرایطی این حق جبران شود. و از شخص غیبت شده حلائیت طلبید.
- ۴- روایات فراوانی در باب غیبت و آثار منفی آن از معصومین علیهم السلام نقل شده که در این جا به چند روایت اکتفا شده است.
- ۵- به چه دلیل، غیبت کردن، مانند خوردن گوشت مرده است؟ پاسخ این است که: چون کندن و جدا کردن گوشت مرده قابل جبران نیست از بین بردن حیثیت و آبروی مؤمن هم قابل جبران نیست.
- ۶- چرا به خاطر یک لحظه غیبت کردن عبادت چند ساله انسان محو می شود؟ پاسخ این است که: همان گونه که غیبت کننده در چند لحظه آبروی مؤمنی را که سالها به دست آمده از بین می برد.
- ۷- شنیدن غیبت هم اگر به قصد تأیید یا سکوت باشد حرام است.
- ۸- موارد جواز غیبت، شش مورد است: مشورت، رد عقیده باطل، گواهی نزد قاضی، اظهار مظلومیت، گناه کار علنی، رد ادعاهای پوچ افراد

خود آزمائی

- ۱- غیبت چه مفهومی دارد؟
- ۲- آثار غیبت کدامند؟
- ۳- دو روایت را در باب غیبت بنویسید.
- ۴- در دعای امام زمان عج، تعبیر حضرت در مورد غیبت چیست؟
- ۵- به چه دلیل غیبت کردن مانند خوردن گوشت مردار است؟

فصل دوم: درس‌های اخلاق مهدوی □ ۱۸۳

۶- چرا به خاطر غیبت عبادات چند ساله حبیط و نابود می‌شود؟

۷- حکم شنیدن غیبت چیست؟

۸- موارد جواز غیبت را بنویسید.

درس ۲۴

تقیّه

تقیّه از ریشه وَقَى به معنای حفظ و نگهداری، و در اصطلاح قرآن و روایات روشی برای حفظ جان و مال و دین در برابر دشمن است. تقیّه یا کتمان عقیده باطنی، بر خلاف آن چه بعضی می‌پندارند به معنای ضعف و ترس و محافظه کاری نیست. بلکه غالباً به عنوان یک وسیله مؤثر برای حفظ دین و مبارزه با دشمن است بدون این که خود انسان ضربه‌ای بخورد.

مؤمن آل فرعون تقیّه می‌کرد اما برای خدمت به آئین موسی عَلَيْهِ السَّلَامُ و دفاع از حیات او در لحظات سخت و بحرانی. شخص پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در آغاز قیامش در مدّت چند سال دعوت پنهانی داشت و از همین روش استفاده کرد. ابوطالب عموی پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شاید تا آخر عمرش روش تقیّه را از دست نداد، تا بتواند جان پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را از شرّ دشمن حفظ کند.

عَمَّار یاسر بعد از به شهادت رسیدن پدر و مادرش از همین وسیله برای نجات خود و دین خود استفاده کرد.^۱

اصولاً تقیّه یک بحث کاملاً معقول و منطقی است. مخصوصاً در زمانی که جمعیت مؤمنان در منطقه‌ای در اقلیت باشند و در چنگال اکثریتی بی‌منطق و بی‌رحم

گرفتار شوند هیچ عقلی اجازه نمی‌دهد که با اظهار ایمان و وابستگی پیامبر ﷺ و ائمه جز در مورد ضرورت نیروهای فعال خود را به هدر دهند. آنچه که بعضی از جاهلان و ناآگاهان پنداشته‌اند که تقیه مخصوص مذهب شیعه است یا تقیه نشانه ضعف و زبونی است کاملاً بی‌اساس و دور از منطق است. تقیه در تمام مکتب‌ها بدون استثناء وجود دارد.

انواع تقیه

می‌گویند سخن شیعه در مورد تقیه مخالف تمام اعتقادات انبیاء و پیامبر ﷺ است که قرآن می‌فرماید:

﴿وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ﴾

جز از خدا از هیچ کس نمی‌ترسند.

در پاسخ باید گفت، تقیه انواعی دارد تنها، یک نوع از آن (تقیه خوفی) است که طبق آیه فوق در مورد دعوت انبیا و ابلاغ رسالت منتفی است.

ولی تقیه اقسام دیگری نیز دارد از جمله (تقیه تجیبی و تقیه پوششی) است. منظور از تقیه تجیبی آن است که گاه انسان برای جلب محبت طرف مقابل عقیده خود را مکتوم می‌دارد تا بتواند نظر او را برای همکاری در اهداف مشترک جلب کند. و منظور از تقیه پوششی آن است که گاه برای رسیدن به هدف باید نقشه‌ها و مقدمات را کتمان کند چرا که اگر برملا گردد و دشمنان از آن آگاه شوند ممکن است آن را خنثی کنند.

زندگی انبیا مخصوصاً پیامبر اسلام ﷺ پر است از این گونه تقیه‌ها، زیرا می‌دانیم در بسیاری از مواقع هنگامی که حرکت به سوی میدان نبرد می‌کرد مقصد خود را مخفی می‌داشت، نقشه‌های جنگی او کاملاً در خفا کشیده می‌شد و استتار که نوعی از تقیه است در تمام مراحل اجرا می‌گشت.

بهر حال تقیه معنای وسیع دارد که همان (پوشاندن واقعیت‌ها برای پرهیز و اجتناب از به خطر افتادن هدف‌ها است) و این چیزی است که در میان همه عقلای جهان وجود دارد و رهبران الهی هم برای رسیدن به هدف‌های مقدّسشان در پاره‌ای از

مراحل آن را انجام می دهند.

چنان که در داستان حضرت ابراهیم علیه السلام می خوانیم که او مقصدش را از ماندن در شهر در آن روز که بت پرستان برای مراسم عید به خاج از شهر می رفتند مکتوم داشت تا از یک فرصت مناسب برای در هم کوبیدن بت ها استفاده کند.

و نیز مؤمن آل فرعون برای این که بتواند در مواقع حساس به موسی علیه السلام کمک کند و او را از قتل نجات دهد ایمان خود را مکتوم می داشت. به همین جهت قرآن از او به عظمت یاد کرده است. به هر حال تنها تقیه خوفی است که بر پیامبران مجاز نیست نه انواع دیگر تقیه.^۱

در روایات اسلامی تأکید فراوانی در مورد تقیه شده است. که این روایات هم مفهوم واقعی تقیه را روشن می کند و هم وظیفه ما را در قبال دشمنان اسلام:

الف - امام صادق علیه السلام در سفارشی به یاران خود می فرمایند:

در مورد دین خودتان تقوای الهی پیشه کنید، و آن را با تقیه در پوشش قرار دهید. زیرا کسی که تقیه را مراعات نمی کند ایمان ندارد، شما گروه شیعه در بین مردم مانند زنبوران عسل در بین پرندگان هستید؛ اگر پرنده می دانست چه در شکم زنبور عسل است، هیچ کدام از زنبورها را باقی نمی گذاشت.^۲

ب - از همان حضرت نقل شده که فرمودند:

تقوای الهی را داشته باشید و از دین خود با پرهیزکاری نگهداری و با تقیه آن را تقویت نمایید.^۳

ج - و در روایات دیگری از امام صادق علیه السلام آمده است که:

تقیه سپر مؤمن است و کسی که تقیه را مراعات نمی کند ایمان ندارد.^۴

۱. تفسیر نمونه جلد ۱۷ صفحه ۳۳۳.

۲. اصول کافی جلد ۲ ۲۱۸.

۳. امالی شیخ مفید صفحه ۵۹.

۴. بحارالانوار جلد ۷۵ صفحه ۳۹۴.

تعبیر تقیّه به سپر و یا در بعضی از روایات به زره به این معناست که مبارزه مؤمن با کفر و نفاق حتمی است اما به صورتی که در عین در صحنه مبارزه بودن شرایط را برای ضربه زدن دشمن به خود فراهم نکند.

در چه مواردی تقیّه جایز نیست؟

د - امام صادق علیه السلام فرمودند:

تقیّه به خاطر این لازم شده که جلوی خونریزی را بگیرد. اما اگر دشمنی دشمن به کشتن و خونریزی رسید جای تقیّه نیست. به خدا قسم اگر شما دعوت شوید که ما را یاری کنید خواهید گفت: ما در حال تقیّه هستیم، اما تقیّه پیش شما از پدران و مادرانتان محبوب‌تر است. آن زمان که حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه ظهور کند نیازمند به پرسش از شما در مورد تقیّه نیست. و بر بسیاری از منافقان حدّ خدا را جاری می‌کند.^۱

ه - و از همان حضرت نقل شده که فرمودند:

انسان مؤمن، مجاهد است، زیرا با دشمنان خدا در دولت باطل با تقیّه جهاد کند و در دولت حق با شمشیر...^۲

اما در زمان غیبت امام عصر عجل الله تعالی فرجه در موارد فراوانی شیعیان دعوت به تقیّه شده‌اند.

امام مهدی عجل الله تعالی فرجه نامه به شیخ مفید می‌فرماید:

... خود را به وسیله تقیّه از آتش برافروخته عصر جاهلیت حفظ کنید، که این آتش را گروهی اموی که می‌خواهند فرقه و گروه وابسته به امام زمان علیه السلام را بترسانند شعله‌ور ساخته‌اند.^۳

و در مورد دیگری از حضرت نقل شده است که:

۱. میزان الحکمة جلد ۱۰ صفحه ۶۷۱

۲. بحار الانوار جلد ۶۷ صفحه ۱۷۲

۳. کلمة الامام المهدی صفحه ۱۹۰

زیاد تلاش نکنید که چیزهایی که بر شما پنهان است آشکار شود.

پس بیائیم به عنوان یک درس اخلاق بر اساس فرمان امام و مقتدا ایمان امام عصر عجل الله تعالی فرجه در عصر غیبت عمل کنیم.

خلاصه

- ۱- تقیّه از ریشه (وقی) به معنای حفظ و نگه‌داری و در اصطلاح قرآن و روایات روشی برای حفظ جان و مال و دین، در برابر دشمن است.
- ۲- مؤمن آل فرعون، حضرت ابوطالب، و عمّار یاسر از جمله کسانی بودند که با تقیّه سپری کردند.
- ۳- تقیّه مخصوص مذهب شیعه و دلیل ضعف و زبونی نیست. بلکه برای حفظ دین و جان و مال است.
- ۴- تقیّه انواعی دارد، از جمله: تقیّه خوفی، تقیّه تحبیبی، و تقیّه پوششی.
- ۵- در روایات بحث‌های گوناگونی در مورد تقیّه شده است. و در مواردی هم جایگاه‌های عدم جواز تقیّه مشخص شده است.
- ۶- امام مهدی ع.ج. در عصر غیبت، فرمان به تقیّه داده‌اند.

خود آزمائی

- ۱- مفهوم تقیّه چیست؟
- ۲- چند نفر از کسانی که در طول تاریخ اسلام تقیّه کرده‌اند؟
- ۳- آیا تقیّه مخصوص شیعه، و دلیل بر ضعف و زبونی است؟
- ۴- انواع تقیّه را بنویسید.
- ۵- موارد و جوب تقیّه و موارد جایز نبودن آن را بنویسید.
- ۶- فرمان امام مهدی را در مورد تقیّه، در دوران غیبت بنویسید.

درس ۲۵

دوری از نافرمانی خدا (دوری از گناه)

یکی از مهم‌ترین اصول و پایه‌های اخلاق اسلامی دوری از گناه و نافرمانی خداست. خداوند امیال و غرایز گوناگون را در وجود انسان قرار داده است تا بشر به وسیله آن‌ها به حیات مادی و معنوی خویش به سوی کمال ادامه دهد. اما آنچه مهم است این است که باید در میان امیال انسان تعادل برقرار شود، تا طغیان یک یا چند میل و غریزه عرصه را بر تمایلات فطری دیگر تنگ نکند؛ در غیر این صورت انسان از رشد و کمال باز می‌ماند.

گناهان در زندگی دنیوی و اخروی انسان اثرات بسیار زیان‌باری دارند. می‌توان گناه را آفت درخت زندگی انسان دانست، که انسان را از رسیدن به سعادت و آرامش و کمال باز می‌دارد. در قرآن و فرمایشات پیشوایان توصیه‌های فراوانی برای جلوگیری از گناه شده است. به عنوان نمونه:

الف: قرآن می‌فرماید:

آری کسی که گناهی را کسب کند و خطاهایش بر او احاطه نماید، از

یاران آتش خواهند بود که در آن جاودانند.^۱

مفهوم احاطه گناه آن است که انسان به قدری در گناهان فرو رود که زندانی برای

خود بسازد که منافذ آن بسته باشد.

توضیح این که: گناه کوچک و بزرگ در آغاز یک عمل است. سپس تبدیل به حالت می شود. و با اصرار و ادامه شکل ملکه به خود می گیرد و هنگامی که به اوج شدت خود برسد تمام وجود انسان را به رنگ گناه در می آورد و عین وجود انسان می شود. در این هنگام هیچ پند و موعظه و نصیحتی در وجود او اثر نمی کند و با دست خود قلب ماهیّت می شود.^۱

ب: قرآن در سوره بقره بعد از ذکر قسمت هائی از احکام روزه و اعتکاف فرماید:

﴿تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا...﴾^۲

آن‌ها حدود و مرزهای الهی است به آن‌ها نزدیک نشوید.

از این احکام تعبیر به مرزهای الهی شده است، مرز میان حلال و حرام. مرز میان ممنوع و مجاز، و جالب این است که نمی گوید از مرزها نگذرید می گوید به آن نزدیک نشوید؛ چرا که نزدیک شدن به مرز و سوسه انگیز است و گاه سبب می شود که بر اثر طغیان شهوات و یا گرفتار شدن به اشتباه انسان از آن بگذرد.

به همین دلیل از گام نهادن در مناطقی که موجب لغزش انسان است نهی شده مانند شرکت در مجالس گناه و یا خلوت کردن با زنی بیگانه و ...

همین معنی در احادیث دیگر تحت عنوان حمایت از حیمی (نگه داشتن حریم منطقه ممنوعه) بیان شده است. پیامبر ﷺ می فرماید:

«محرّمات الهی قرقگاه های اوست، هر کس گوسفند خود را در کنار قرقگاه ببرد بیم آن می رود که وارد منطقه ممنوعه شود.» «افراد متقی نه تنها دچار گناه نمی شوند بلکه سعی دارند به نزدیکی حرام نیز گام نهند».^۳

۱. تفسیر نمونه جلد ۱ صفحه ۳۲۴

۲. بقره ۱۸۷

۳. تفسیر نمونه جلد ۱ صفحه ۶۵۲

انواع گناه

گناهان را به خاطر اهمیت آن‌ها و یا به خاطر آشکار و پنهان بودن به اشکال مختلف تقسیم کرده‌اند که در این جا به دو نوع تقسیم بندی آن اشاره می‌شود.

الف - گناهان کبیره و صغیره

گناهان کبیره یا کبائر گناهی هستند که آثار سوء آن‌ها بسیار زیاد است و خداوند در مورد آن‌ها وعده عذاب داده است، تعداد دقیق گناهان کبیره از نظر قرآن و روایات مشخص نشده زیرا مشخص کردن آن‌ها باعث گستاخی انسان‌ها در گناهان صغیره می‌شود.

پاره‌ای از گناهان کبیره را می‌توان به این شرح نام برد: شرک به خدا، یأس از رحمت خدا، عقوق والدین، قطع رحم، رباخواری، زنا و فحشاء، شراب خواری، قمار، دروغ، پیمان شکنی، غیبت، خیانت به امانت، دزدی، کم فروشی، کمک به ستمکاران، فرار از جهاد، اسراف، اصرار بر گناه، کبر، حسد، بدعت، کفران نعمت و...^۱

گناهان صغیره (سئئات) گرچه از نظر اثر و نتیجه در سطح پائین‌تری قرار دارند ولی نباید فراموش کرد که مداومت بر این نوع گناهان سبب می‌شود که زمینه برای ارتکاب گناهان کبیره فراهم شود:

مانند اصرار بر گناهان صغیره، انجام گناه صغیره از روی طغیان‌گری و سرکشی، کوچک شمردن گناه، خوشحال بودن از انجام گناه، غرور در برابر رحمت خداوند و... لغزش انسان غالباً از امور کوچک شروع می‌شود و به تدریج به مسائل بزرگ‌تر می‌رسد. کسی که از گناهان صغیره خودداری نکند به تدریج آماده انجام گناهان بزرگ نیز می‌شود.

ب - گناهان بدنی و قلبی

بر حسب تقسیم‌بندی دیگر، گناهان را می‌توان به دو دسته بدنی و قلبی تقسیم کرد.

---

۱. برای مطالعه بیشتر به کتاب گناهان کبیره شهید دستغیب مراجعه کنید

گناهان بدنی به کردارهای ناشایستی گفته می‌شود که انسان با اعضاء و جوارح خود مرتکب آن‌ها شود مانند: دزدی، غیبت، شراب خواری، آزار دیگران و... گناهان قلبی حالات ناپسندی است که انسان آن‌ها را در دل جای می‌دهد. مانند: حسد، ریا، بدگمانی نسبت به مؤمنان، کینه و عداوت مؤمن، خود پسندی و تکبر و...
قرآن می‌فرماید:

آنچه در آسمان‌ها و زمین است از آن خداست، و اگر آن چه در درون شما است، آشکار کنید و یا مخفی نگه دارید خداوند آن را به حساب می‌آورد. پس هرکه را خواست می‌بخشد و هرکه را خواست عذاب می‌کند...^۱

آثار گناه

گناهان در زندگی دنیوی و اخروی انسان علاوه بر عذاب الهی اثرات نامطلوب دیگری دارند که به بعضی از آن موارد اشاره می‌شود.

۱ - قساوت قلب

هر گناهی که از انسان سر می‌زند، ظلمتی بر دل او راه می‌یابد و از صفای معنوی آن کاسته می‌شود؛ چون بر گناه اسرار ورزد، آن ظلمت و سیاهی افزایش یافته و به تدریج عامل قساوت قلب می‌شود. امام محمد باقر علیه السلام می‌فرماید:
هیچ چیز مانند گناه دل را فاسد نمی‌کند، همانا قلب با گناه درمی‌آویزد تا جایی که گناه بر آن چیره می‌شود و آن را زیر و رو می‌کند.^۲

از این بیانات به خوبی معلوم می‌شود که ارتکاب گناهان حال درونی انسان را به تدریج تغییر می‌دهد تا آن جا که قساوت قلب جایگزین لطافت روح می‌شود.

۱. بقره ۲۸۴

۲. بحارالانوار جلد ۷۳ صفحه ۳۱۲

۲ - سلب توفیق

وقتی انسان گناهی را مرتکب می‌شود، از یک پی‌آمد دیگری نیز متضرر می‌گردد و آن پدیده‌ای غیبی و ماوراء طبیعی است که از آن به (سلب توفیق) یاد می‌کنیم. بدین معنی که به دنبال هر گناه، توفیقی از انسان سلب می‌شود و بدین وسیله دری از خیر بر روی او بسته می‌شود، زیرا هر خیری برای انسان هست همه از خدا و فضل و احسان او در حق وی است، و انسان به خودی خود فاقد هر نوع خیر و سعادت است. کسی که عملاً او امر الهی را نادیده می‌گیرد، از هر نوع خیر و احسان الهی محروم می‌شود.

امام صادق علیه السلام می‌فرمایند، حضرت عیسی علیه السلام به یاران خود فرمود:
از نظربازی بپرهیزید که آن، بذر شهوت را در دل می‌کارد و صاحب خود را در فتنه و فساد می‌اندازد.^۱

و پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند:

نگاه به نامحرم تیری زهر آلود از ناحیه شیطان است، هر که از ترس خدا آن را ترک گوید، خدا به او ایمانی می‌دهد که شیرینی آن را در دل احساس کند.^۲

۳ - از دست دادن لطف و عنایت محبوب

نشانه دوستی و محبت واقعی گوش فرادادن به فرامین محبوب و دوری از آن چیزهایی است که مورد تنفر محبوب است، انسان گناهکار از لطف و عنایت خداوند و اهل بیت علیهم السلام دور می‌شود و این خود بزرگ‌ترین خسران است.
امام باقر علیه السلام می‌فرمایند:

قسم به خدا، همراه ما از طرف خدا برات خلاصی و تبرئه شدن نیست؛ و بین ما و خدا خویشاوندی نیست، و ما بر خدا حاجتی نداریم. و جز به وسیله اطاعت مقرب درگاه خدا نمی‌شویم. پس هر یک از شما که مطیع خدا باشد ولایت ما برایش فایده دارد و هر که از

۱. بحار الانوار جلد ۱۰۴ صفحه ۳۸

۲. بحار الانوار جلد ۱۰۴ صفحه ۳۸

شما اهل معصیت باشد ولایت ما فایده‌ای به حالش ندارد. وای بر شما فریفته نشوید، وای بر شما فریفته نشوید.^۱
 امام زمان عجل الله تعالی فرجه جوانی را دوست دارد و می‌پذیرد که مطیع فرمان خدا و معصومین علیهم‌السلام باشد.

۴ - آثار وضعی و تکوینی گناه

در بسیاری از آیات قرآن و روایات اسلامی به آثار سوء وضعی و تکوینی گناهان در زندگی انسان‌ها، و در تاریخ گذشته اشاره شده است. نابود شدن تمدن‌ها، هلاکت امت‌ها با سیل و صاعقه و زلزله و طوفان‌ها، فساد و فقر و قحطی و فلاکت. در طول تاریخ از آثار وضعی و تکوینی گناهان است. (در مقاله کوتاهی تحت عنوان آسیب شناسی گناه توسط نگارنده به این موارد پرداخته شده است. که قابل دقت جدی در جامعه امروز ما است)

دوری از گناه در سیره مهدوی

سیری در متون دعاها و زیارت‌های منسوب به امام زمان عجل الله تعالی فرجه اهمیت دوری از گناه را برای ما روشن‌تر می‌سازد.

الف - در دعای منسوب به حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه می‌خوانیم:

ارزُقْنَا تَوْفِيقَ الطَّاعَةِ وَ بَعْدَ الْمَعْصِيَةِ... وَ اغْضُضْ أَبْصَارَنَا عَنِ الْفُجُورِ
 وَ الْخِيَانَةِ وَ اسدُدْ أَسْمَاعَنَا عَنِ اللَّغْوِ وَ الْغِيْبَةِ.^۲

خداوندا توفیق اطاعت و دوری از گناه را روزی ما کن... چشمان ما را از گناه و خیانت بپوشان، و گوش‌های ما را از شنیدن لغو و غیبت ببند.

ب - در دعای رجیبه از خداوند می‌خواهیم:

۱. اصول کافی - کتاب الایمان و الکفر - باب الطاعة و التقوی حدیث ۶

۲. مفاتیح الجنان صفحه ۲۱۴

و اعصمنا من الذنوب خیر العصم.^۱

ما را از گناه به بهترین شکل حفظ فرما.

ج - از علی علیه السلام نقل شده که از موار دبیعت امام عصر عجل الله تعالی فرجه با یاران خود در زمان قیام اینست:

دزدی نکنند، مرتکب زنا نشوند، مسلمانی را دشنام ندهند... مال

یتیمی را نخورند، به چیزی که نمی‌دانند شهادت ندهند، مسجدی را

تخریب ننمایند، شراب ننوشند، تجاوز به کسی نداشته باشند و...^۲

د - امام رضا علیه السلام در دعای رفع بلا از صاحب الزمان (دعای روز جمعه) در مورد

حضرت عجل الله تعالی فرجه به خدا عرضه می‌دارد:

خداوندا امام زمان علیه السلام را از گناهان حفظ کردی و از عیب‌ها دور

نمودی و از ناپاکی‌ها پاکیزه گردانیدی و از شک و شبهه سالم نگه

داشتی، خدایا ما در روز قیامت در مورد حضرت شهادت می‌دهیم که

گناهی انجام نداده و جرمی نیاورده، و مرتکب معصیتی نشده، و

فرمانی از تو را ضایع ننموده، و هتک حرمتی نکرده، امر واجبی را از

بین نبرده و قانونی را تغییر نداده است.^۳

نمونه این دعا در موارد دیگری هم ذکر شده است.

بیانیم ما هم به تاسی از امام زمان عجل الله تعالی فرجه و یارانش سعی کنیم نزدیک

گناه نشویم، و حریم آن را حفظ نماییم. باشد که مشمول دعاها و عنایات خاصه

حضرت قرار بگیریم.

خلاصه

۱- یکی از مهم‌ترین اصول اخلاق اسلامی، دوری از گناه و نافرمانی خدا است.

امیال و غرایز گوناگون گاهی باعث طغیان نفس بر فطرت بشر می‌شوند. و انسان را از

۱. مفاتیح الجنان صفحه ۲۴۷

۲. منتخب الاثر صفحه ۴۶۹

۳. ربیع الانام صفحه ۱۶۵ و ۱۶۶

رشد باز می‌دارند.

۲- گناهان در زندگی دنیوی و اخروی اثرات زیانباری دارند.

۳- در قرآن و روایات توصیه‌های فراوانی برای جلوگیری از گناه شده، و به اثرات وضعی و تکوینی گناه هشدار داده شده است.

۴- گناهان به خاطر اهمیت آن‌ها و آشکار و پنهان بودنشان به انواع مختلف تقسیم شده‌اند: مانند گناهان کبیره (کبائر) و گناهان صغیره (سیئات). و گناهان بدنی و قلبی.

۵- گناهان آثار سوء فراوانی در دنیا و آخرت دارند. به عنوان نمونه می‌توان به: عذاب الهی، قساوت قلب، سلب توفیق، از دست دادن لطف و عنایت محبوب. و آثار سوء وضعی و تکوینی. اشاره کرد.

۶- در دعاها و متون زیارت‌های امام مهدی ع.ج. به دوری از گناه و نزدیک نشدن به معصیت‌ها تأکید فراوان شده است.

خودآزمایی

۱- دوری از نافرمانی خدا و از گناه چه جایگاهی در اخلاق اسلامی دارد؟

۲- در قرآن و روایات چه مسائل مهمی در ارتباط با گناه و معصیت مطرح شده است.

۳- انواع گناهان را بنویسید.

۴- آثار سوء گناهان را بنویسید.

۵- در دعاها و زیارت‌های منسوب به امام زمان عجله الله در مورد دوری از گناهان به

چه نکاتی اشاره شده است؟

درس ۲۶

پرهیز از مال حرام

داشتن مال و زندگی خوب و مرفّه و اصل مالکیت به عنوان قانون پایدار برای حفظ جامعه و انسان ضرورت دارد. و اصلی انکار ناپذیر است. به گونه‌ای که تعلق و بستگی برخی از اشیاء به انسان طبیعی و بر پایه اصلی فطری است. لیکن همین اصل اگر در چهار چوب شرع و قانون محدود نگردد و با میزان عدالت مشخص نشود، سرچشمه بدبختی‌ها، نابسامانی‌ها، ناآرامی‌ها و ویرانگری‌های فراوان می‌گردد.

در اسلام مالکیت حقیقی ویژه خداوند است و مردمان در داشتن‌ها اصالت ندارند و مالک حقیقی نیستند، بلکه آنچه در دست دارند و به ظاهر مالک آن هستند، به عنوان عاریت به آن‌ها داده شده است، تا برای گذران زندگی از آن‌ها - به صورت مشروع - بهره ببرند. اموال از این جهت (مال الله) است که همه چیز از آن خداست و از اراده او بوجود می‌آید و هستی می‌پذیرد، و فعل الهی، پدیدآورنده همه چیزهائی است که در اختیار انسان قرار می‌گیرد، و مورد بهره‌برداری او واقع می‌شود.

بنابراین تبعیت از فرامین الهی در نوع بهره‌برداری از امکانات هستی، و استفاده از اموال امری طبیعی و مورد تأیید دین و قرآن و اسلام است، و مخالفت با فرامین الهی در این زمینه اکل مال به باطل، و مورد انتقاد شدید اسلام و موجب عذاب الهی است.

سیری در آیات و روایات موضوع را مشخص‌تر می‌کند.

الف - قرآن در مورد نفی اکل مال به باطل می‌فرماید:

و در روابط خود اموال یکدیگر را به ناحق مخورید و برای خوردن بخشی از اموال مردم به گناه، قضیه آن را به حاکمان مکشانیید، در حالی که شما حقیقت را می‌دانید.^۱

در این آیه مسلمانان از بدست آوردن مال و ثروت از طریق ظلم و اجحاف به مردم و همچنین دادن رشوه به قاضیان برای باطل نمودن حَقِّی به شدت هشدار داده شده‌اند.

ب - در مورد خوردن اموال یتیم می‌فرماید:

کسانی که اموال یتیمان را از روی ظلم و ستم می‌خورند، در واقع آتش می‌خورند و به زودی به آتش سوزانی می‌سوزند.^۲

امام صادق علیه السلام در حدیثی می‌فرماید:

از بزرگترین گناهان کبیره هفت مورد است... (سپس در ادامه می‌فرماید) اما مقصود از خوردن مال یتیمان، ظلم به ما در مورد فیئنی ما (اموالی که متعلق به ما بوده از طریق رسول الله) و بردن آن اموال است.^۳

که البته این مورد از مهم‌ترین مصادیق است و گرنه خوردن اموال یتیمان شامل همه یتیمان می‌شود.

ج - در آیه دیگری از قرآن می‌خوانیم:

ای کسانی که ایمان آورده‌اید اموال یکدیگر را به باطل - و از طریق نامشروع - نخورید. مگر این‌که تجارتی باشد که با رضایت شما انجام گیرد...^۴

از امام صادق علیه السلام در مورد حدیث معراج پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم نقل شده که فرمودند:

پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم فرمودند: در شب معراج در سیر آسمانی به گروهی برخوردم که نزد آن‌ها سفره‌هایی از گوشت طیب و پاک و

۱. بقره ۱۸۸

۲. نساء ۱۰

۳. تهذیب الاحکام جلد ۴ صفحه ۱۵۰

۴. نساء ۲۹

سفره‌هایی از گوشت پلید و خبیث بود، و آن‌ها از گوشت پلید و خبیث می‌خوردند، از جبرئیل پرسیدم این‌ها چه کسانی هستند؟ جبرئیل گفت: این‌ها کسانی از امت تو هستند که مال حرام می‌خورند و حلال را رها کرده‌اند.^۱

از نظر قرآن و روایات اسلامی مال حرام علاوه بر عذاب اخروی و تبعات آن، در اخلاق و روحیات انسان و در تربیت فرزندان آثار وضعی بسیار خطرناکی دارد. مال حرام مهمترین عامل قساوت قلب انسان و از دست دادن روحیه سالم و محرومیت از تربیت فرزندان پاک و صالح خواهد بود. امام حسین علیه السلام در روز عاشورا، در بخشی از سخنان حیات بخش خود به دشمنان فرمود:

وای بر شما، شما را چه شده؟ ساکت شوید و به سخنان من گوش فرا دهید، در حالی که من شما را به راه رشد و کمال دعوت می‌کنم. کسی که از من اطاعت کند از راه یافتگان است و هرکس که با من مخالفت کند از هلاک شدگان. و همگی شما در برابر امر من عصیان می‌کنید و سخنم را گوش نمی‌دهید، زیرا شکم‌های شما پر شده از مال حرام و بر قلب‌هاتان مهر زده شده است.^۲

خوردن مال حرام انسان را تا مرز دشمنی و کشتن امام معصوم علیه السلام پیش می‌برد.

در فرمایشات امام مهدی عجل الله تعالی فرجه

الف - امام عجل الله تعالی فرجه در دعای خویش به ما می‌آموزند که از خدا بخواهیم:

وَطَهَّرْ بَطُونَنَا مِنَ الْحَرَامِ وَالشُّبْهَةِ.

خداوندا شکم‌هایمان را از مال حرام و شبهه‌ناک پاک گردان.

۱. بحارالانوار جلد ۶ صفحه ۲۳۹

۲. بحارالانوار جلد ۴۵ صفحه ۸

و در ادامه همان دعا:

وَ اكْفُفْ أَيْدِيَنَا عَنِ الظُّلْمِ وَ السَّرْقَةِ.

و دستان ما را از ستم و دزدی کوتاه کن.^۱

ب - در دعای قنوت امام جواد علیه السلام در مورد امام عصر عجل الله تعالی فرجه در ادامه دعا در مورد دشمنان حضرت می فرماید:

خداوندا این دشمنان اموال تو را به عنوان دولت و قدرت خود تصاحب کردند...^۲

ج - در داستان بیعت امام مهدی عجل الله تعالی فرجه با یاران خود در زمان قیام (بنا به فرموده علی علیه السلام) از آن ها بیعت می گیرد که:

طلا و نقره و گندم و جو ذخیره نکنند، اموال یتیمان را نخورند... لباس های فاخر و گران قیمت (خز و حریر) نباشند و...^۳

د - امام مهدی عجل الله تعالی فرجه در پاسخ سؤالات اسحاق بن یعقوب می فرماید:

... اما آن ها که به اموال ما چشم دوخته اند، و اگر چیزی از اموال ما را برای خود حلال بشمرند و بخورند، در واقع آتش خورده اند. اما در مورد خمس، در زمان غیبت تا ظهور استفاده از آن برای شیعیان ما (از طریق صحیح آن) حلال است. به خاطر پاکی ولادت آن ها و پلید نشدن اموال و اولادشان.^۴

ه - امام مهدی عجل الله تعالی فرجه در پاسخ به سؤالات آسدی می فرماید:
... کسی که اموال اهل بیت علیهم السلام را بدون اذن آن ها تصرف می کند، ملعون است و ما دشمنان او در روز قیامت خواهیم بود. چنان که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرموده اند:

۱. مفاتیح الجنان صفحه ۲۱۴

۲. ربیع الانام صفحه ۹۴ و ۹۵

۳. منتخب الاثر صفحه ۴۶۹

۴. کلمة الامام المهدی صفحه ۲۸۸

«کسی که اموال خاندان مرا که خداوند بر دیگران حرام فرموده حلال بداند به زبان من و هر پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اجابت شده مورد لعن و نفرین است.» هر کس به ما ستم کند در جمله ستمگران به ما است و لعنت خدای عَزَّوَجَلَّ بر او خواهد بود که خداوند در قرآن می‌فرماید: آگاه باشید که لعنت خداوند بر ستمگران است.^۱

دزدی، اسراف، رشوه، ربا، خوردن اموال یتیمان، دخالت در اموال اهل بیت عَلَيْهِمُ السَّلَام همه از مصادیق اکل مال به باطل است، از خدا بخواهیم ما را در مسیر تربیت امام زمان عَجَّلَ اللهُ تَعَالَى فرجه قرار بدهد.

خلاصه

- ۱- داشتن مال و زندگی و اصل مالکیت به عنوان قانون پایدار برای حفظ جامعه و انسان ضرورت دارد.
- ۲- همین اصل اگر در چارچوب شرع و قانون محدودنگردد سرچشمه بدبختی‌ها و ویران‌گری‌های فراوان می‌گردد.
- ۳- در اسلام مالکیت حقیقی ویژه خداوند است و مردمان مالک حقیقی نیستند بلکه اموال دنیا به عنوان عاریت در اختیار آنها است که بتوانند به صورت مشروع از آن بهره ببرند.
- ۴- مخالفت با فرامین الهی در بهره‌وری از اموال و مالکیت از نظر قرآن و روایات مورد انتقاد شدید و موجب عذاب الهی است.
- ۵- مال حرام، علاوه بر عذاب اخروی در اخلاق و روحیات انسان و در تربیت فرزندان آثار وضعی خطرناکی دارد.
- ۶- در سخنان امام حسین عَلَيْهِ السَّلَام و امام زمان عَلَيْهِ السَّلَام به شدت در مورد خوردن مال حرام هشدار داده شده است.

خودآزمائی

- ۱- نظر اسلام در ارتباط با اموال و مالکیت در زندگی انسان چیست؟
- ۲- اگر مالکیت و داشتن مال از چارچوب قانون و شرع خارج شود، چه صورتی خواهد داشت؟
- ۳- مالکیت انسان‌ها نسبت به اموال دنیا به چه صورتی است؟
- ۴- اکل مال حرام چه آثار مخرب‌بی دارد؟
- ۵- از نظر امام حسین علیه السلام و امام زمان علیه السلام خوردن مال حرام چه مشکلاتی را از بی خواهد داشت؟

درس ۲۷

امانت داری

امانت، از ریشه (امن) به معنای آرامش و ایمنی قلب، خاطر جمع بودن از شخص امین است. امین کسی است که در او ایمنی است و یا شهری که ایمن است. امین هم به همین معنا است. امانت را از این جهت امانت گویند که شخص امانت گذار از خیانت آن که امانت پیش او است مطمئن و ایمن است. مؤمن از همین ریشه به معنای ایمنی بخش و ایمنی دهنده است.^۱

امانت داری از فضایل مهم اخلاق اسلامی است. و از امتیازات انسان این است که مسئول و امین در برابر امانت‌های الهی و انسانی باشد. امانت گرچه معمولاً به امانت‌های مالی گفته می‌شود. ولی در منطق قرآن مفهوم وسیعی دارد که تمام شئون زندگی اجتماعی و سیاسی و اخلاقی را در بر می‌گیرد، لذا در احادیث فراوانی به این مسئله توجه شده است:

۱- امام موسی بن جعفر علیه السلام می‌فرماید:

شما را سفارش می‌کنم به تقوای الهی و ورع و تلاش و کوشش و ادا کردن امانت و راستی در گفتار و...^۲

۲- از امام صادق علیه السلام روایت شده که:

---

۱. قاموس قرآن ۲ / ۱۳۴.

۲. فقه الرضا / ۳۵۶.

خداوند بزرگ هیچ پیامبری را مبعوث نفرمود مگر بر مبنای صداقت و ادای امانت به نیکوکاران و بدکاران.^۱

۳- امام زین العابدین علیه السلام خطاب به شیعیان می فرماید:

بر شما باد به ادای امانت. به خدائی که محمد را به عنوان پیامبر بر حق برگزید اگر قاتل پدرم «امام حسین علیه السلام» مرا امین شمشیری قرار می داد که با آن پدرم را کشته است امانتش را به او برمی گرداندم.^۲

مهم ترین مصداق امانت در اسلام

قرآن در آیه ۵۸ سوره نساء می فرماید:

خداوند شما را فرمان می دهد که: امانت ها را به اهلش بازگردانید. و اگر بین مردم قضاوت می کنید براساس عدالت رفتار کنید.

امام رضا علیه السلام در بیان این آیه می فرماید:

مقصود از اهل در این آیه امامان علیهم السلام از آل محمد صلی الله علیه و آله هستند که هر امامی باید امانت امامت را به امام بعد از خود بسپارد. و این اختصاص به کسی دیگر ندارد و امام بعدی هم نمی تواند امانت را نپذیرد.^۳

و در آیه ۷۲ سوره احزاب می خوانیم:

محققاً ما امانت را به آسمان ها و زمین و کوه ها عرضه کردیم. پس آن ها از حمل بار امانت امتناع کردند و هراسان شدند. اما انسان امانت را بر دوش کشید. به درستی که بسیار ستمگر و نادان بود.

امام هشتم علیه السلام در بیان این آیه فرموده اند:

مقصود از امانت در این آیه ولایت است و کسی که به ناحق مدعی چنین مقامی باشد کافر است.^۴

۱. کافی ۲ / ۱۰۴.

۲. امالی شیخ صدوق / ۲۴۶.

۳. کافی ۱ / ۲۸۶.

۴. عیون اخبار الرضا ۱ / ۳۰۶.

و در زیارت جامعه کبیره خطاب به ائمه عَلَيْهِمُ السَّلَامُ می‌خوانیم:

وَ الْأَمَانَةُ الْمَحْفُوظَةُ...

امانت حفظ شده الهی.

روی این جهت، آب و خاک و سرزمین اسلام در دست مسلمانان امانت الهی است، فرزندان آن‌ها امانت هستند و از همه بالاتر قرآن مجید و تعلیماتش و ولایت اهل بیت عَلَيْهِمُ السَّلَامُ امانت بزرگ الهی محسوب می‌شوند. آئین خداوند، سنت پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، اهل بیت حضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، اموال و اسرار مؤمنان، پست و مقام و اسرار جامعه اسلامی، و... همه و همه امانت‌هایی هستند که عدم توجه به آن‌ها خیانت است.

خیانت (ضد امانت)

خیانت به معنای خودداری از پرداخت حقی است که انسان پرداختن آن را تعهد کرده و به عهده گرفته است.

خیانت در امانت از منفورترین اعمال و از زشت‌ترین گناهان است. کسی که در امانت خیانت می‌کند در حقیقت منافق است لذا پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرموده‌اند: نشانه منافق سه چیز است: هنگام سخن دروغ می‌گوید، و هنگامی که وعده می‌دهد تخلف می‌کند، و هنگامی که امانتی نزد او بگذارند خیانت می‌نماید. چنین کسی منافق است هر چند روزه بگیرد و نماز بخواند و خود را مسلمان بداند.^۱

اصولاً ترک خیانت در امانت از وظائف و حقوق انسانی است، یعنی حتی اگر صاحب امانت مسلمان هم نباشد نمی‌توان در امانت او خیانت کرد.

آیات و روایات در باب خیانت:

قرآن می‌فرماید:

ای کسانی که ایمان آورده‌اید به خدا و پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و در امانت خود

خیانت نکنید. در حالی که خود می‌دانید.^۲

۱. قرب الاسناد / ۲۸.

۲. آیه ۲۷ سوره انفال.

امام باقر علیه السلام در توضیح آیه می‌فرماید:

مقصود از خیانت به خدا و رسول، نافرمانی آن دو و خیانت در امانت به این معنا است که انسان امین بر چیزی است که خداوند بر او واجب کرده است.^۱

در روایات پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و اهل بیت علیهم السلام در مورد امانت‌داری و زشتی خیانت در امانت مسائل گوناگونی مطرح شده است که در این جا به مناسبت بحث، به چند روایت در مورد خیانت اشاره می‌شود:

۱- از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرموده‌اند:

سرشت انسان بر هر طبیعتی نهاده شده جز خیانت و دروغ.^۲

۲- رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله و سلم می‌فرمودند:

از ما نیست آن کس که به اهل و مال مسلمانی خیانت کند.^۳

۳- از امام جواد علیه السلام نقل شده است که فرموده‌اند:

همین قدر از خیانت انسان کافی است که امین خیانتکاران باشد.^۴

همکاری با خائنان و مورد اعتماد خائنان بودن، خود خیانت است.

۴- از رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم روایت شده که:

در علم و دانش کمک و یاور یکدیگر باشید، زیرا خیانت یکی از شما

در علمش بدتر از خیانت او در مالش خواهد بود.^۵

۵- و علی علیه السلام می‌فرماید:

هرگاه خیانت‌ها در جامعه آشکار شد، برکات از بین می‌رود.^۶

۶- از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم نقل شده که فرموده‌اند:

۱. تفسیر قمی ۱ / ۲۷۲.

۲. بحار الانوار جلد ۷۵ صفحه ۱۷۲.

۳. بحار الانوار جلد ۷۵ صفحه ۱۷۲.

۴. بحار الانوار جلد ۷۸ صفحه ۳۶۴.

۵. بحار الانوار جلد ۲ صفحه ۶۸.

۶. غرر الحکم.

فصل دوم: درس‌های اخلاق مهدوی □ ۲۰۷

کسی که به امانتی در دنیا خیانت کند و به اهلش ندهد و مرگ او را دریابد، بر غیر اَمّت من مرده است و خدا را ملاقات می‌کند در حالی که مورد خشم خداوند است.^۱

۷- در حدیثی آمده است که:

هرگاه وقت نماز می‌شد علی علیه السلام به خود می‌پیچید، لرزه بر اندامش می‌افتاد، و رنگ به رنگ می‌شد، می‌پرسیدند: این چه حالی است ای امیر مومنان؟ حضرت فرمود: وقت نماز، وقت اداء امانتی است که خداوند بر آسمان‌ها و زمین عرضه کرد و آن‌ها آن امانت را نپذیرفتند.^۲

۸- امام صادق علیه السلام می‌فرماید:

خداوند هیچ پیامبری را مبعوث نکرده است مگر براساس صداقت و ادای امانت به نیکوکاران و بدکاران.^۳

۹- و امام زین العابدین علیه السلام خطاب به شیعیان می‌فرماید:

بر شما باد به ادای امانت. پس قسم به کسی که محمّد را به عنوان پیامبر بر حق برگزید اگر قاتل پدرم امام حسین علیه السلام شمشیری را که با آن پدرم را کشت به عنوان امانت به من می‌سپرد. به او برمی‌گردانم.^۴

۱۰- رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمودند:

هرگاه امانت ضایع شد منتظر ساعت قیامت باشید. پرسیدند ای رسول خدا ضایع شدن امانت به چه معنا است؟ فرمودند: هرگاه کارها و امور به دست غیر اهلش سپرده شود.^۵

---

۱. بحار الانوار جلد ۷۵ صفحه ۱۷۲.

۲. میزان الحکمه جلد ۱ صفحه ۳۴۹.

۳. کافی ۲ / ۱۰۴.

۴. امالی شیخ صدوق ۲۴۶.

۵. المجازات النبویه / ۳۶۴.

و باز هم‌نوا با مناجات امام عصر (عج) ارواحنا له الفداء می‌شویم در دعای معروف حضرت علیه السلام که فرمودند:

وَأَغْضُضْ أَبْصَارَنَا عَنِ الْفُجُورِ وَالْخِيَانَةِ.

چشم‌های ما را از زشنی و خیانت بپوشان.^۱

امام زمان علیه السلام ارواحنا له الفداء در دومین نامه‌ای که به شیخ مفید ارسال فرموده‌اند، در پایان نامه می‌فرماید:

کسانی را از مضمون این نامه آگاه کن که به امانتشان اطمینان داری.^۲

از خداوند بخواهیم که ما را امانتدار امانت‌های واقعی و حقیقی آستان مقدس مولایمان امام زمان عج قرار دهد

خلاصه

۱- امانت از ریشه (امن) به معنای آرامش و ایمنی قلب، خاطر جمع بودن از شخص امین است.

۲- امانت‌داری از فضایل اخلاقی است و مفهوم وسیعی دارد که تمام شئون زندگی انسان را در برمی‌گیرد و اسلام تأکید فراوانی بر آن دارد.

۳- مهم‌ترین مصداق امانت در قرآن و روایات، امانت امامت و ولایت است.

۴- خیانت به معنای خودداری از پرداخت حقی است که انسان، پرداختن آن را تعهد کرده است و از منفورترین و زشت‌ترین گناهان است.

۵- آیات و روایات فراوانی در باب خیانت و امانت مطرح شده که در این جا به چند مورد آن اشاره شده است.

۶- و در دعای امام زمان علیه السلام و نامه حضرت به شیخ مفید به این نکته پرداخته شده است.

۱. مفاتیح الجنان صفحه ۲۱۴.

۲. کلمة الامام المهدی صفحه ۲۰۰.

خودآزمایی

- ۱- مفهوم امانت و امانت داری چیست؟
- ۲- امانت شامل چه مواردی می‌شود؟
- ۳- مهم‌ترین مصداق امانت در اسلام چیست؟
- ۴- مفهوم خیانت چیست؟
- ۵- دو حدیث و آیه در مورد امانت و خیانت بنویسید.
- ۶- سخنان امام زمان علیه السلام را در مورد امانت و خیانت بنویسید.

درس ۲۸

استقامت

استقامت از ریشه (قَوَمَ)، استواری، برپا ایستادن، مقاومت در راه هدف...: کسانی که می‌گویند پروردگار ما الله است سپس بر سر گفته خود می‌ایستند و استقامت می‌کنند، فرشتگان الهی بر آنها نازل می‌شوند که نترسید و غمگین نباشید.^۱

تعبیر جامع و جالبی است که در حقیقت همه نیکی‌ها و صفات برجسته را در بر دارد. نخست دل به خدا بستن و ایمان محکم به او پیدا کردن و سپس تمام زندگی را به رنگ ایمان در آوردن و در محور آن قرار دادن.

بسیارند کسانی که دم از عشق به خدا می‌زنند ولی در عمل استقامت ندارند. افرادی سست و ناتوان‌اند که وقتی در برابر طوفان شهوات قرار می‌گیرند با ایمان وداع کرده و در عمل مشرک می‌شوند و هنگامی که منافعشان به خطر افتد همان ایمان ضعیف و مختصر را از دست می‌دهند.

علی علیه السلام در یکی از خطبه‌های نهج البلاغه این آیه را با عبارت گویا و پر معنایی تفسیر می‌کنند و بعد از تلاوت آن می‌فرمایند:

شما گفتید پروردگار ما الله است اکنون بر سر این سخن پایمردی

کنید، بر انجام دستورهای کتاب او و در راهی که فرمان داده و در طریق پرستش شایسته او، استقامت به خرج دهید و از دایره فرمانش خارج نشوید، در آئین او بدعت مگذارید، و هرگز با او مخالفت نکنید.^۱

در حدیثی از امام رضا علیه السلام در پاسخ سؤال تفسیر (استقامت) نقل شده که فرموده‌اند:

استقامت همان روش ولایتی است که شما دارید.^۲

پذیرش رهبری و ولایت ائمه علیهم السلام ضامن بقاء خط توحید و روش اصیل اسلام و ادامه عمل صالح است. در حدیث دیگری، شخصی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم، در خواست می‌کند:

دستوری به من ده که به آن چنگ زنم و در دنیا و آخرت اهل نجات شوم. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم فرمودند: بگو پروردگار من الله است و براین گفته خود پابرجا باش.^۳

صبر و مقاومت در برابر مشکلات تا رسیدن به هدف، در هر بینشی و در هر مقامی نتیجه‌بخش خواهد بود. اما آنچه که در قرآن و روایات اسلامی مطرح شده و بالاترین و برترین ارزش‌ها را دارد استقامت در راه ایمان به خدا، قرآن، ولایت و تلاش و کوشش و جهاد در راه آن در عصر غیبت و ظهور است.

فرمان خداوند به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در آیات ۱۵ شوری (بنابراین به دعوت بپرداز و همان‌گونه که مأموری ایستادگی کن و از هوس‌های آنها پیروی مکن...) و ۱۱۲ هود. (پس همان‌گونه که دستور یافته‌ای ایستادگی کن و هر که با تو توبه کرده است...) استقامت در راه هدف، بزرگترین درس زندگی ما است و بیان‌گر این است که تنها راه موفقیت، پیروزی رسیدن به اهداف متعالی انسانی و اسلامی استقامت است.

۱. نهج البلاغه خطبه ۱۷۶.

۲. مجمع البیان ذیل آیه ۳۰ فصلت.

۳. روح البیان جلد ۸ صفحه ۲۵۴.

علی علیه السلام در روایتی می‌فرماید:

بدانید خداوند متعال از بندگان مثلون (هر روز به رنگی در آمده) خشمناک است. از حق جدا نشوید و ولایت اهل حق را کنار نگذارید، بدرستی که هر که ولایت ما را به ولایت دیگر تبدیل کند به هلاکت می‌افتد.^۱

مهمترین علت حیات و ماندگاری شیعه در تاریخ استقامت آن‌ها در برابر مشکلات بوده است.

ثمرات استقامت

از آیات قرآن و روایت معصومین علیهم السلام بر می‌آید که استقامت در راه رسیدن به هدف ثمرات و نتایج فراوانی برای زندگی دنیوی و اخروی انسان مؤمن دارد. در این جا به چند مورد اشاره می‌شود:

۱- نزول برکات آسمانی، وفور نعمت

اگر در راه حق استقامت ورزند آن‌ها را از آب فراوان «و نعمت‌های زیاد» بهره دهیم.^۲ نزول باران، آب فراوان نشان دهنده برکات آسمانی و وفور نعمت است.

۲- از بین رفتن ترس و خوف از دشمنان

محققاً کسانی که گفتند پروردگار ما خدا است، سپس ایستادگی کردند بیمی بر آنان نیست و غمگین نخواهند شد.^۳

۳- نزول فرشتگان و بشارت به انسان‌های مومن و با استقامت

در حقیقت کسانی که گفتند پروردگار ما خدا است، سپس

---

۱. بحارالانوار جلد ۱۰ صفحه ۱۰۵.

۲. جنّ / ۱۶.

۳. سوره احقاف آیه ۱۳.

فصل دوم: درس‌های اخلاق مهدوی □ ۲۱۳

ایستادگی کردند، فرشتگان بر آنان فرود می‌آیند و می‌گویند: هان بیم مدارید و غمگین مباشید و به بهشتی که وعده یافته بودید شاد باشید.^۱

۴ - به دست آوردن سلامتی

علی علیه السلام می‌فرماید:

کسی که طالب سلامتی است باید ملازم و همراه استقامت باشد.^۲

۵ - بشارت بهشت

علی علیه السلام می‌فرماید:

کسی که استقامت ورزد به بهشت می‌رود و کسی که در راه دین بلغزد روانه آتش خواهد بود.^۳

۶ - رسیدن به هدف

مسئلاً پیامردی در راه رسیدن به هدف، انسان را به سر منزل مقصود می‌رساند. به این دعای امام زمان (عج) توجه کنیم که به خداوند عرضه می‌دارد:

وَ أَكْرِمْنَا بِالْهُدَىٰ وَالْإِسْتِقَامَةَ.

خدایا ما را در راه هدایت و استقامت در مسیر آن کرامت بخش.^۴

و در دعای امام رضا علیه السلام برای امام زمان (عج) در اعمال روز جمعه از خداوند می‌خواهیم:

خداوندا ما را در اطاعت امام زمانت قوت بخش، و بر پیرویش ما را ثابت قدم و استوار بدار.

و در زیارت جامعه کبیره خطاب به ائمه اطهار علیهم السلام عرضه می‌داریم:

---

۱. فصلت / ۳۰.

۲. غررالحکم.

۳. نهج البلاغه / ۱۹۰.

۴. مفاتیح الجنان صفحه ۲۱۴.

از خدا می‌خواهم مادامی که زنده‌ام مرا در ولایت و دوستی و دین و آئین شما اهل بیت علیهم‌السلام ثابت قدم بدارد.^۱

خلاصه

- ۱- استقامت از ریشه (قوم) استواری، برپا ایستادن، و مقاومت در راه هدف است.
- ۲- قرآن در آیات مختلف از ثمرات مادی و معنوی استقامت سخن می‌گوید.
- ۳- فرمان خداوند به پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم در مورد استقامت، درس بزرگی برای ما در راه رسیدن به هدف است.
- ۴- ثمرات استقامت عبارتند از: نزول برکات آسمانی و وفور نعمت. از بین رفتن ترس و خوف از دشمنان. نزول فرشتگان و بشارت به انسان‌های مؤمن و با استقامت. به دست آوردن سلامتی. بشارت بهشت. رسیدن به هدف.

خود آزمائی

- ۱- معنای استقامت چیست؟
- ۲- از سیر در آیات و روایات در باب استقامت چه برداشتی دارید؟
- ۳- ثمرات استقامت کدامند؟

درس ۲۹

نصیحت و خیرخواهی (موعظه)

در روش‌های تعلیم و تربیت اسلامی و مسائل اخلاقی بحث نصیحت و موعظه هر کدام جایگاه خاصی دارند. اگر چه در معنا و مفهوم از یکدیگر متمایز هستند ولی بخاطر نتیجه و نسبتی که این دو موضوع با هم پیدا می‌کنند و مفهوم نزدیکی که دارند یکجا مطرح شده است.

نصیحت

از ریشه (نصح) به معنای خالص شدن و خالص کردن = خلوص. و از ریشه (نصح) به معنای اخلاص می‌باشد. معنای دیگر آن پند و اندرز دادن، دوستی را خالص کردن است و چون پند و اندرز، از روی خیرخواهی و خلوص نیت است، نصیحت گفته می‌شود. قرآن از قول یکی از پیامبران الهی می‌فرماید:

نصیحت من به شما نفعی نمی‌دهد، اگر بخواهم پندتان دهم.^۱

و از رسول خدا ﷺ نقل شده که:

دین عبارت از نصیحت و خیرخواهی است، پرسیدند برای چه کسی؟ فرمود: برای خدا و کتابش و برای رسول او و پیشوایان مسلمانان و همه مردم.^۲

۱. هود / ۲۴.

۲. قاموس قرآن جلد ۷ صفحه ۷۱.

موعظه

از ریشهٔ وعظه به معنای اندرز دادن که این اندرزها هم معمولاً از روی خیرخواهی است. قرآن اشاره می‌فرماید:

آن‌گاه که لقمان به وقت موعظه به پسرش گفت: پسر مهربانم برای خدا هم‌تا و شریک قرار نده.^۱

و گاهی موعظه با هدف نصیحت و خیرخواهی انسان‌ها است و یکی از مهم‌ترین روش‌های تربیتی اسلام. علی علیه السلام در خطبه ۱۷۶ نهج البلاغه می‌فرماید:

موعظه‌های الهی را پند بگیری و نصایح او را بپذیری ... و بدانید این قرآن پند دهنده و خیرخواهی (ناصحی) است که خیانت نمی‌کند،... خیرخواهی قرآن را بر جان‌هاتان بپذیرید، و آراء و عقاید خود را متهم کنید....

موعظه و نصیحت در احادیث معصومین علیهم السلام

در بحث نصیحت و موعظه احادیث پرباری از معصومین علیهم السلام به دست ما رسیده است که در این جا به چند مورد اشاره می‌کنیم:

۱- رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم می‌فرماید:

کسی که برای من پنج چیز را ضمانت کند، من بهشت را برایش ضمانت می‌کنم: خیرخواهی در برابر خدا، خیرخواهی برای رسولش، خیرخواهی برای کتاب خدا، خیرخواهی برای دین خدا و خیرخواهی برای جماعت مسلمانان.^۲

۲- علی علیه السلام در قسمتی از حقوق‌والی و رعیت در خطبه ۳۴ نهج البلاغه می‌فرماید:

... اَمَا حَقَّ شَمَا بَر مِنَّ اَن اَسْت که شَمَا رَا نَصِيحْت کُنْم و خَيْرِخَوَاہ
شَمَا بَاشْم... و اَمَا حَقَّ مِن بَر شَمَا اِیْن اَسْت که، دَر حَضُور و پَنهَانِی
خَيْرِخَوَاہ مِن بَاشِیْد.

۱. لقمان / ۱۳.

۲. مشکات الانوار صفحه ۳۱۰.

۳- رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند:

علامت (ناصح = خیرخواه) چهار مسئله است: براساس حق قضاوت می‌کند، حق را از جاننش عطا می‌کند، برای مردم چیزی را می‌پسندد که برای خود پسندیده است، و بر هیچکس تجاوز نمی‌کند.^۱

۴- علی عَلِيٌّ می‌فرماید:

نصیحت را از کسی که آن را به شما هدیه می‌کند گوش کنید. و در مورد خود آن را بپذیرید.^۲

۵- علی عَلِيٌّ در وصیت خود به امام حسن عَلِيٌّ فرمودند:

قلبت را با موعظه زنده نگهدار.^۳

۶- هارون الرشید به امام موسی بن جعفر عَلِيٌّ نامه نوشتند که مرا موعظه کن، و

مختصر سخن بگو: امام عَلِيٌّ در پاسخ او نوشتند:

آن چه که چشم‌های تو آن را می‌بیند در آن موعظه و پند و اندرز

است.^۴

۷- امام صادق عَلِيٌّ به مفضل می‌فرماید:

به شیعیان ما بگو: دعوت کننده به سوی ما باشید با نگهداری و

حفظ خود از حرام الهی و دوری از نافرمانی خدا و تبعیت از رضای

حق زیرا شیعیان ما اگر چنین باشند مردم با سرعت به سوی ما

خواهند آمد.^۵

۸- امام صادق عَلِيٌّ می‌فرماید:

انسان سعادت‌مند با موعظه تقوی، موعظه و اندرز می‌پذیرد گرچه

مراد موعظه کننده غیر از این فرد باشد.^۶

---

۱. تحف العقول صفحه ۲۲.

۲. غررالحکم.

۳. نهج البلاغه نامه ۳۱.

۴. بحار جلد ۷۸ صفحه ۳۱۹.

۵. مستدرک الوسائل جلد ۲ صفحه ۳۶۳.

۶. فروع کافی جلد ۸ صفحه ۱۵۱.

دعوت به ارزش‌های اخلاقی و شرایط تأثیر موعظه و نصیحت

مهمترین مسئله در موعظه و نصیحت، دعوت مردم به ارزش‌های انسانی و اخلاقی است، گرچه براساس آیات و روایات، انسان‌ها باید این مواعظ و خیرخواهی‌ها را بپذیرند و ارزش‌هایی که از جانب خداوند و پیامبران الهی و معصومین علیهم‌السلام در ابعاد اخلاقی و تربیتی مطرح شده با گوش جان بشنوند و عمل کنند. اما خود این دعوت و پیام دارای ویژگی‌هایی و خصوصیات است که پیام‌دهنده باید به آن توجه کند تا موعظه و نصیحت او بتواند مؤثر باشد. از جمله:

- ۱- موعظه و نصیحت و پیام توجه مخاطب را به خود جلب کند (تازگی داشته باشد و ممتاز باشد)
- ۲- قابل درک برای مخاطب باشد.
- ۳- از نظر ارزشی مورد قبول مخاطب باشد.
- ۴- شخص بتواند آن را حفظ کند و در مواقع لزوم به یاد آورد.
- ۵- جنبه‌های مثبت و منفی (قوت و ضعف) یک موضوع گفته شود.
- ۶- تکرار پیام، تأثیر ترغیب را بیشتر می‌کند به شرط آن که کسل‌کننده نباشد.
- ۷- پیام‌های بسیار ترس‌انگیز یا تهدیدآمیز تأثیر کمتری دارد.
- ۸- پیام‌دهنده یا مبلغ باید محبوب، پرشور، علاقه‌مند، مطمئن، وفادار، قابل اعتماد و صادق باشد.
- ۹- پیام برای این که بتواند در مقابل فشارهای بیرونی و مخالف تاب بیاورد باید تثبیت شود.
- ۱۰- پیام جدید را به طور کامل با باورهای دیگر درآمیزد.
- ۱۱- دلیل باورهای خود را بررسی و در مقابل دلیل‌های متعارض واکنش‌دهنده شود.
- ۱۲- به گونه‌ای پیام‌دهنده ظاهر شود که موجب تکریم و احترام و تصدیق سخنان او گردد. مانند این که از نظر لباس، حرکات دست و بدن، اشارات چشم و نگاه‌ها و... هماهنگ با موقعیت جلسه می‌باشد.
- ۱۳- عواطف مخاطبان را جلب کند و به گونه‌ای یک حالت انفعالی نفسانی و

آمادگی روانی در آنان ایجاد کند که مناسب غرض باشد (حالت رقت، رحمت، خشم، تبسم، گفتن لطیفه، مثال، داستان)

۱۴- شاهد آوردن از الگوهای مهم تربیتی، شخصیت‌های تاریخی، و... مانند پیامبران، ائمه علیهم‌السلام و آن‌ها که محبوبیت خاصی در بین مخاطبان دارند.

۱۵- ایمان داشتن پیام دهنده به کلام خود.

۱۶- اندرز در صورتی مؤثر می‌افتد که خالی از هرگونه خشونت، برتری جویی، تحقیر طرف مقابل، تحریک حس لجاجت و مانند آن باشد.

بنابراین موعظه هنگامی اثر عمیق خود را می‌بخشد که حسنه باشد و به صورت زیبایی پیاده شود.

موعظه و نصیحت در آموزه‌های مهدوی

در دعای معروف حضرت مهدی (عج) **(اللَّهُمَّ ارزُقْنَا...)** از خداوند طلب می‌کنیم:

وَتَفَضَّلَ عَلَيَّ عَلَمَاءَنَا بِالزُّهُدِ وَ النَّصِيحَةِ... وَ عَلَيَّ الْمُسْتَمْعِينَ بِالِاتِّبَاعِ وَ الْمَوْعِظَةِ.

خدایا بر دانشمندان ما زهد و نصیحت و خیرخواهی عطا کن... و بر شنوندگان تبعیت و پند پذیری تفضل فرما.^۱

دعاها، زیارت‌ها، و سخنان زیبای امام زمان (عج) در توقیعات، پر است از مواعظ و نصیحت‌های پر بار، که امید است خداوند ما را توفیق دهد تحت تربیت آن همه پندها و اندرزها قرار بگیریم.

خلاصه

- ۱- نصیحت از ریشه **(نصح)** به معنای خالص شدن و خالص کردن و **(نصح)** به معنای اخلاص، پند و اندرز، خیرخواهی.
- ۲- موعظه از ریشه **(وعظ)** اندرز دادن از روی خیرخواهی.

- ۳- یکی از اسمای قرآن هم موعظه است.
- ۴- در احادیث معصومین علیهم السلام مسائل و نکات ارزشمندی در زمینه موعظه و نصیحت مطرح شده است.
- ۵- دعوت به ارزش‌های اخلاقی مهم‌ترین موضوع موعظه و نصیحت است.
- ۶- شرایط موعظه و نصیحت موارد فراوانی است که بدون توجه به آن‌ها اثر مثبتی نخواهد داشت.
- ۷- امام مهدی علیه السلام از خداوند برای علما، زهد و نصیحت، و برای شنوندگان پذیرش را طلب می‌کند.

خودآزمایی

- ۱- نصیحت به چه معنا است؟
- ۲- موعظه چه مفهومی دارد؟
- ۳- سه حدیث از احادیث معصومین علیهم السلام را در مورد موعظه و نصیحت بنویسید.
- ۴- هشت مورد از شرایط تأثیر موعظه و نصیحت را بنویسید.
- ۵- دعای امام زمان علیه السلام در مورد نصیحت و موعظه را بنویسید.

درس ۳۰

جهاد

جهاد، از ریشه (جهد و یا جُهد) به معنای صعوبت و مشقت، تلاش توأم با رنج، طاقت و کوشش است.

جهاد، در مسائل سیاسی و اجتماعی به معنای مبارزه و جنگ برای اعلای کلمه حق و به همان معنای (قتال - در قرآن) مطرح شده، و در اصطلاح فقه به معنای جنگ با دشمنان دین است، با جان یا مال و ...

آن چه که در این درس مورد توجه است، جهاد در بعد ارزش‌های اخلاقی است که آن به معنای عام خود یعنی هر کوششی که در راه اعلای کلمه حق انجام گیرد و هر تلاشی که انسان را به ارزش‌ها و فضایل مطلوب انسانی برساند.

روی همین جهت بالاترین جهاد، جهاد با نفس می‌شود که حتی از قتال و جنگ در راه خدا بالاتر است. در این قسم از جهاد، جهاد قلم، زبان، مال، و تبلیغ، و ... همه این‌ها حتی اجتهاد در مسائل اسلامی، مطرح خواهد شد.

قرآن و جهاد در راه خدا

در آیات فراوانی از قرآن، مسئله جهاد در راه خدا به ویژه جهاد با مال و جان مطرح شده است. نوع پیام‌های قرآن نشان دهنده و جوب جهاد است، به هر شکلی که برای فرد مؤمن امکان داشته باشد.

در این جا به چند آیه قرآن اشاره می‌شود:

- ۱- آنان که ایمان آوردند و آن‌ها که از وطن خود هجرت نموده و در راه خدا جهاد کردند، امیدوار و منتظر رحمت خدا باشند که خدا بر آنان بخشاینده و مهربان است.^۱
  - ۲- هرگز مؤمنانی که بی‌هیچ عذری از کار جهاد باز نشینند با آنان که به مال و جان کوشش کنند یکسان نخواهند بود، خدا مجاهدان فداکار به مال و جان را بر بازنشستگان، بلندی و برتری بخشیده و همه اهل ایمان را وعده نیکوتر فرموده است و مجاهدان را بر بازنشستگان، به اجر و ثوابی بزرگ برتری داده است.^۲
  - ۳- و کسانی که ایمان آوردند و مهاجرت کردند و در راه خدا جهاد نمودند و آن‌ها که «در مدینه» مهاجران را منزل دادند و یاریشان کردند، آن‌ها به حقیقت اهل ایمان‌اند، و هم مورد آمرزش خداوند و روزی نیکوی بهشتی مخصوص آن‌هاست.^۳
  - ۴- آن‌ها که ایمان آورده و مهاجرت کردند و در راه خدا جهاد نمودند، آن‌ها را نزد خدا مقام بلندی است و آن‌ها رستگاران و سعادتمندان دو عالمند.^۴
  - ۵- ای کسانی که ایمان آورده‌اید آیا شما را به تجارتی سودمند که شما را از عذاب دردناک آخرت نجات بخشد دلالت کنم؟ به خدا و رسول او ایمان آورید و با مال و جان خود در راه خدا جهاد کنید، این کار برای شما از هر تجارتی برتر است اگر بدانید.^۵
- تجارتی پرسود و عظیم، مقام و مرتبه بلند الهی، رستگاری و سعادت ابدی، فضل و برتری معنوی، رحمت خداوند، روزی نیکوی بهشتی، و وعده‌های زیبای الهی نتیجه جهاد در راه خداست.

۱. ۲۱۸ / بقره.

۲. ۹۵ / نساء.

۳. ۷۴ / انفال.

۴. ۲۰ / توبه.

۵. ۱۰ و ۱۱ / صف.

روایات معصومین علیهم‌السلام، در مورد جهاد

۱- علی علیه‌السلام در نهج البلاغه در خطبه معروف (بابُ الْحَثِّ عَلَيَّ الْجِهَادِ) می‌فرماید:

جهاد دری از درهای بهشت است که خداوند برای بندگان خاص خود گشوده است (باب المجاهدین)، و جهاد لباس تقوی، و زره نگاهبانان از جانب خداوند، و سپر محکم خداوند است.

۲- علی علیه‌السلام در روایات دیگری می‌فرماید:

خداوند جهاد را واجب گردانید و آن را موجب یاری خود و ناصر بندگان قرار داد و به خدا قسم دنیا و دین مردم جز با جهاد اصلاح نخواهد شد.^۱

۳- علی علیه‌السلام در حدیث دیگری می‌فرمودند:

در راه خدا با دست‌هایتان جهاد کنید و اگر نتوانستید با زبان‌هایتان جهاد کنید و اگر قدرت نداشتید با دل‌هاتان در راه خدا جهاد کنید.^۲

۴- همان حضرت علیه‌السلام در نامه به مالک اشتر تأکید می‌فرماید:

خدا را با دست و قلب و زبان یاری کنید، زیرا خداوند جلّ جلاله یاری کسانی را که او را یاری کنند و عزّت کسانی را که خدا را عزیز دارند تکفل فرموده است.^۳

۵- رسول‌گرامی اسلام می‌فرماید:

با شهوات خود در نفس خویش جهاد کنید که قلب‌های شما محل حلول حکمت و دانش خواهد شد.^۴

۶- علی علیه‌السلام می‌فرماید:

انسان مجاهد با نفس خود در راه اطاعت خدا و بر علیه نافرمانی او، نزد خداوند مانند انسان نیکوکار شهید است.^۵

۱. میزان الحکمة جلد ۲ صفحه ۱۲۵.

۲. بحار الانوار جلد ۱۰۰ صفحه ۴۹.

۳. نهج البلاغه نامه به مالک اشتر.

۴. میزان الحکمة جلد ۲ صفحه ۱۴۳.

۵. غررالحکم.

۷- و از همان حضرت نقل شده که فرمودند:

بدانید جهاد اکبر جهاد با نفس است مشغول مبارزه با نفس خویش
باشید تا به سعادت برسید.^۱

۸- امام صادق علیه السلام می فرماید:

از نفس های خویش کوشش و تلاش در اطاعت خدا را به خدا عطا
کنید زیرا خداوند چیزی از نیکی نزد او نیست مگر به اطاعت و دوری
از محارم الهی...^۲

۹- از امام صادق علیه السلام نقل شده که:

قوی ترین مردم از نظر تلاش و کوشش کسی است که گناهان را ترک
کند.^۳

۱۰- رسول اعظم اسلام فرمودند:

کسی که جهاد را ترک کند خداوند لباس مذلت و خواری را در نفس
او و فقر و فلاکت را در زندگی او و نابودی دینش را به وجود او
می پوشاند.^۴

بدین ترتیب: جهاد با نفس، جهاد با دشمن، جهاد با دست و دل و زبان، جهاد با مال
و جان، دری از درهای بهشت، لباس تقوی و پرهیزگاری، زره و سپر محکم انسان
مجاهد، موجب یاری و نصرت حق، باعث اصلاح دین و دنیای مؤمنان، و موجب
عزت اسلام و مسلمانان خواهد بود.

جهاد و مجاهدان در آموزه های مهدوی

۱- قیام جهانی حضرت مهدی (عج) به همراه یارانی خواهد بود که در وصف آنها

علی علیه السلام می فرماید:

---

۱. غرر الحکم.

۲. بحار الانوار جلد ۷۸ صفحه ۲۱۶.

۳. بحار الانوار جلد ۷۸ صفحه ۱۹۲.

۴. بحار الانوار جلد ۱۰۰ صفحه ۹.

مردمانی هستند که دل‌های آن‌ها چون قطعه‌های آهنی است که هرگز شک و تردید در آن‌ها راه ندارد. آن‌ها در اعتقاد خود نسبت به خدا از سنگ سخت‌ترند و اگر به کوه‌ها هجوم برند آن‌ها را از پای در می‌آورند... آن‌ها به هنگام نبرد پروانه‌وار شمع وجود امام را در میان گرفته محافظت می‌کنند و هر چه حضرتش اراده کند آن را بر می‌آورند. مردان شب زنده‌داری هستند که شب‌ها نمی‌خوابند و زمزمه نمازشان چون نغمه زنبوران از کندو و به گوش می‌رسد... راهبان شب و شیران روزند. آن‌ها در برابر فرمان امامشان از بنده مطیع نسبت به مولایشان مطیع‌تر هستند. گوئی دل‌های آن‌ها مشعلی نورانی است، از ترس پروردگارشان نگرانند، دعوت به شهادت در راه خدا و تمنای قتل در راه او می‌کنند.^۱

۲- امام مهدی (عج): در نامه معروف خود به شیخ مفید، او را چنین توصیف می‌کند:

... و اما تو ای دوست با اخلاص که در راه ما با ستمگران در ستیز و پیکاری (الْمَخْلِصُ الْمَجَاهِدُ) خداوند تو را به همان گونه که دوستان شایسته پیشین ما را تایید فرموده است تأیید نماید.^۲

۳- امام حجه بن حسن العسکری ارواحنا فداه (عج) در نامه‌ای خبر درگذشت عثمان بن سعید اولین نایب خاص خود را به فرزندش محمد بن عثمان (دومین نایب) را اعلام و در آن نامه در مورد ایشان می‌فرماید:

خداوند پدرت را مورد رحمت خویش قرار دهد... پدرت با سعادت زیست و پسندیده از دنیا رفت، خداوند او را بیامرزد و به اولیا و موالیبش که درود بر آنان باد ملحق کند، پیوسته در امر آنان مجاهد و کوشا بود و در آنچه او را به خداوند و آنان نزدیک می‌نمود تلاش و کوشش داشت.^۳

۱. الملاحم و الفتن صفحه ۵۲ ترجمه کتاب یوم الخلاص جلد ۱ صفحه ۴۲۸.

۲. کلمة المهدی صفحه ۱۹۹.

۳. کلمة الامام المهدی صفحه ۳۳۳.

۴- و در دعای حضرت مهدی (عج) می‌خوانیم:

وَ عَلَى الْمُتَعَلِّمِينَ بِالْجُهْدِ وَالرَّغْبَةِ.

خداوندا بر دانش طلبان جدیت، تلاش و شوق و رغبت عطا فرما.^۱
خداوندا ما را هم از جمله یاران مخلص و مجاهد و لیمان امام عصر (عج) ارواحنا فداه قرار بده.

خلاصه

- ۱- جهاد از ریشهٔ (جهد یا جهد) به معنای صعوبت و مشقت، تلاش توأم با رنج، طاقت و کوشش است.
- ۲- جهاد در مسائل سیاسی به معنای مبارزه و جنگ است و در مسائل اخلاقی به معنای هر تلاش و کوششی که انسان‌ها را به ارزش‌های انسانی برساند. اجتهاد هم در این معنا است.
- ۳- جهاد با نفس بالاترین جهاد، و در این قسم از جهاد، جهاد با قلم، زبان، مال و جان مطرح است.
- ۴- در آیات فراوانی از قرآن، جهاد با مال و جان و انواع مجاهدت‌ها و ارزش دنیوی و اخروی آن‌ها مطرح شده است.
- ۵- روایات فراوانی هم در باب جهاد از معصومین علیهم‌السلام نقل شده که از محتوای آن‌ها برمی‌آید که جهاد به معنای عام آن دری از درهای بهشت، لباس تقوی، زرهٔ محکم، موجب یاری و نصرت حق، اصلاح دین و دنیا و عزت مسلمانان خواهد شد.
- ۶- در مورد یاران حضرت مهدی عج. و در نامه‌های مختلف امام عصر علیه‌السلام از جهاد و مجاهده و مجاهدان توصیف و تمجید فراوان شده است.

خودآزمایی

- ۱- جهاد به چه مفهومی است؟
- ۲- جهاد در مسائل سیاسی و در اخلاق به چه معانی آمده است؟
- ۳- در اسلام چند نوع جهاد مطرح است؟ نام ببرید.
- ۴- مضمون دو آیه را در مورد جهاد بنویسید.
- ۵- مضمون سه روایت را در باب جهاد ذکر کنید.
- ۶- بحث جهاد و مجاهده در آموزه‌های مهدوی چگونه بیان شده است؟

درس ۳۱

انصاف

از ارزش‌های فراموش شدهٔ انسانی و اخلاقی بحث انصاف است که در روایات اسلامی همتای عدل شمرده شده است. در معنای انصاف گفته‌اند:

(داد دادن، عدل و داد کردن، راستی کردن، و میانه روی)^۱

و در سخنان زیبای امام صادق علیه السلام در حدیث (جُنود عقل و جهل) می‌فرماید:
از جنود عقل انصاف است و ضد آن که از لشکریان جهل است
حَمِيَّت است.^۲

علامه مجلسی در شرح این حدیث در بحارالانوار اشاره می‌کند که:

انصاف عبارت است از مواسات و عدل بین خود و مردم و بین نزدیکان و کسانی که دورند و حمیت عبارتست از مقدم داشتن خود بر دیگری اگر چه دیگران سزاوارتر باشند.

بنابراین انصاف از درون وجود انسان به عنوان ارزش والا شروع و تمام مسائل فردی و اجتماعی و حتی مسائل حکومتی را در بر می‌گیرد. در زندگی یکی از علمای بزرگ شیعه نقل می‌شود که تاجری از او پرسیده بود: اگر من کالایی را گران‌تر از حدی که در بازار است بفروشم چه مشکلی دارد؟ آن عالم فرموده بودند که این که بی‌انصافی

---

۱. فرهنگ عمید.

۲. کافی جلد ۱ صفحه ۲۰.

۴- امام علی علیه السلام:

تاج انسان عفت و پاکدامنی او و زینتش انصاف اوست.^۱

۵- انصاف داشتن کاری بس دشوار و مشکل است به همین جهت پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله و سلم در سخنان گهر بار خود می فرماید:

سه مسئله مهم است که این امت طاقت آن را ندارند. یکی مواسات و برابری با برادران خود در مال و ثروت و دوم انصاف نسبت به مردم از نفس خود و سوم یاد خدا در همه حال.^۲

۶- و در یکی از زیارت‌های جامعه امامان علیهم السلام می خوانیم:

سلام بر شما. ای کسانی که با آن‌ها مرزهای ایمانی حفظ می‌شود و با امامت و پیشوایی آن‌ها امور مردم جریان می‌یابد و این جریان امور مردم بر اساس اعتدال و انصاف است.^۳

ائمّه علیهم السلام مجریان عدالت و انصافند، در عین حالی که برای مردم انصاف دادن بسیار سخت است.

ثمره و نتیجه انصاف

۱- نتیجه و ثمره معنوی و اخروی انصاف بهشت ابدی است. از امام صادق علیه السلام نقل شده که فرموده‌اند:

سه چیز است که اگر انسان یکی از آن‌ها را انجام دهد خداوند بهشت را برای او واجب می‌گرداند: انفاق در زمان تنگدستی، خوشرویی با همه مردم، و انصاف از جان خودش.^۴

۲- انصاف موجب عزت و سربلندی انسان خواهد بود علی علیه السلام می فرماید:

---

۱. غررالحکم.

۲. بحارالانوار جلد ۷۵ صفحه ۲۷.

۳. بحارالانوار جلد ۹۹ صفحه ۱۸۷.

۴. وسائل الشیعه جلد ۱۲ صفحه ۸۶.

فصل دوم: درس‌های اخلاق مهدوی □ ۲۳۱

کسی که نسبت به مردم از خودش انصاف داشته باشد جز عزّت را خداوند برای او نمی‌افزاید.^۱

۳- انصاف باعث ایمان حقیقی است چنان‌که رسول خدا ﷺ می‌فرماید:
کسی که در مال خود با فقرا مواسات کند و با مردم انصاف داشته باشد مؤمن حقیقی است.^۲

۴- از نتایج و ثمرات مهمّ انصاف، رفع اختلاف در جامعه اسلامی است، علی علیه السلام می‌فرماید:

انصاف عامل رفع اختلافات و موجب به وجود آمدن الفت و محبّت است.^۳

۵- عدم توجه به انصاف و یا بی‌انصافی مشکلات زیادی را برای فرد و جامعه به وجود می‌آورد:

عامل سلب قدرت انسان حاکم و موجب ایجاد دشمنی مردم و در نتیجه دشمنی با خداست. علی علیه السلام در سخن زیبایی می‌فرماید:

کسی که با انصاف از مظلوم در برابر ظالم دفاع نکند خداوند قدرتش را از او سلب می‌کند.

و همچنین آن حضرت در نامه به مالک اشتر می‌فرماید:

با مردم در برابر خود و خانواده خود انصاف داشته باش به خاطر این‌که اگر چنین نکنی ستم کردی و کسی که با بندگان خدا ستم روا دارد خداوند دشمن او جدای از بندگان خواهد بود و کسی که خدا خصم او باشد تا زمان مرگ در جنگ با اوست.

۶- انصاف عامل اطمینان مردم است علی علیه السلام می‌فرماید:

نسبت به مردم انصاف داشته باشید که مردم به شما اطمینان داشته باشند.^۴

---

۱. بحارالانوار جلد ۷۵ صفحه ۳۳.

۲. کافی جلد ۲ صفحه ۱۴۷.

۳. غررالحکم.

۴. بحارالانوار جلد ۲۵ صفحه ۵۳.

انصاف در آموزه‌های مهدوی

یکی از مهمترین مسائل اخلاقی در معارف مهدوی و از شرایط و امتیازات قیام جهانی حضرت مهدی (عج) انصاف و عدالت و دادگری در جامعه جهانی است و این انصاف باید در تمام زوایای زندگی منتظران دلسوخته امام (عج) متبلور باشد:

۱- امام صادق علیه السلام با فردی از صحابه خویش در مورد شرایط زمان غیبت و مشکلات آن و شیعیان سخن می‌گفتند:

آن فرد که تحت تأثیر سخنان حضرت علیه السلام و مشکلات عصر غیبت قرار گرفته بودند، پرسیدند: با این شرایط سخت چرا ما باید تمنای قیام امام زمان را بکنیم حضرت فرمودند: (سبحان الله آیا دوست نداری عدالت در دنیا آشکار شود، راهها امن و امان شود و نسبت به مظلوم انصاف به عمل آید؟)^۱

۲- در دعای منسوب به امام زمان حضرت مهدی (عج) می‌خوانیم:

وَ عَلَي الرِّعْيَةِ بِالْإِنصَافِ وَ حُسْنِ السِّيَرَةِ.

خدایا به رعیت و مردم انصاف و حسن سیرت عطا فرما.^۲

از خدا بخواهیم که به ما توفیق انصاف در همه زندگی ما عطا کند.

خلاصه

- ۱- معنا و مفهوم انصاف. عبارت است از، داد دادن، عدل و داد، راستی و میانه روی، در مقابل حمیت به معنای خود را بر دیگران مقدم داشتن.
- ۲- انصاف به عنوان یک ارزش، تمام مسائل فردی و اجتماعی و سیاسی را در بر می‌گیرد. و دعوت انسان از جانب خداوند به انصاف است.
- ۳- روایات مختلفی در زمینه انصاف و ارزش آن مطرح شده است.
- ۴- ثمره و نتیجه انصاف، بهشت، عزت و سربلندی، ایمان حقیقی، رفع اختلاف در

۱. بحارالانوار جلد ۵۲ صفحه ۱۴۵.

۲. مفاتیح الجنان صفحه ۲۱۵.

جامعه، و اطمینان مردم و... است.

۵- عدم توجه به انصاف باعث سلب قدرت حاکمان، ایجاد دشمنی در بین مردم و دشمنی با خدا و... است.

۶- یکی از مهم‌ترین مسائلی اخلاقی در حکومت حضرت مهدی علیه السلام و از مشخصات یاران منتظران و یاران حضرت، انصاف است.

خود آزمائی

- ۱- معنا و مفهوم انصاف چیست؟
- ۲- مضمون چند روایت را در مورد انصاف بنویسید.
- ۳- ثمره و نتیجه انصاف چیست؟
- ۴- بی‌انصافی چه مشکلاتی را به وجود می‌آورد؟
- ۵- یکی از مهم‌ترین مسائل اخلاقی حکومت مهدوی و مشخصه منتظران چیست؟

درس ۳۲

وقار

یکی از مهمترین صفات و ارزش‌های اخلاقی که هم جزو صفات خداوند و هم در صفات انسان‌های مؤمن ذکر شده، وقار است. وقار به عنوان عظمت، اسمی است از (توقیر) به معنای تعظیم، اگر در مورد خداوند به کار رود به معنای عظمت و ثبوت عظمت است و اگر در مورد انسان استعمال شود به مفهوم سنگینی، متانت، بردباری و بزرگواری آمده است.

امام موسی بن جعفر علیه السلام در روایت جنود عقل و جهل می‌فرماید:
از لشکریان عقل، وقار است که ضد آن که از سپاه جهل است خفت و سبکسری و... است.^۱
از مشخصات انسان پاک و مؤمن، سنگینی، متانت و وقار است.

ارزش و اهمیت وقار

وقار از خصلت‌ها و ارزش‌های انسانی مهمی است که همه ابعاد اجتماعی و فردی انسان را در بر می‌گیرد. متانت، سنگینی، مروّت و مردانگی، ابّهت اجتماعی انسان، آرامش ظاهری و باطنی برخاسته از این ارزش والای اخلاقی است. در روایات فراوانی که در این مورد از معصومین علیهم السلام نقل شده می‌توان همه این محورها را یافت:

---

۱. کافی جلد ۱ صفحه ۲۰.

۱- زینت علم، حلم و وقار است: امام صادق علیه السلام می‌فرماید:
به دنبال طلب علم و دانش باشید و آن علم را با بردباری و متانت و وقار زینت کنید.^۱

۲- زینت و زیبایی دین و اسلام، وقار است. از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل شده که فرمودند:

اسلام عریان است، لباس آن حیاء و زینت آن وقار و مروّتش عمل صالح، و پایه آن ورع است و برای هر چیزی اصل و اساسی است و اساس اسلام محبت ما اهل بیت علیهم السلام است.^۲

۳- برّ و نیکی در وقار و آرامش است: رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله فرمودند:
خداوند بهشت را بر هر مرد و زن ریاکار حرام کرده است، نیکی در زیبایی زندگی ظاهری نیست و لکن نیکی در آرامش و وقار است.^۳

۴- مردانگی و مروّت در سایه وقار است. امام حسن مجتبی علیه السلام می‌فرمودند:
بدانید که در حلم، زینت و وقار، مردانگی و هدیه دادن، نعمت الهی است.^۴

۵- از دعاهای رسول خدا صلی الله علیه و آله در نماز ظهر این بود که:
... خدایا ترس از خود و رغبت به سوی خود و خشوع در برابر خویش و وقار و حیاء از خود را به من روزی کن.^۵

۶- زینت عقل و زیبایی انسان وقار اوست.^۶

۷- از علائم انسان مؤمن وقار است. امام صادق علیه السلام می‌فرمودند:

---

۱. کافی جلد ۱ صفحه ۳۶.

۲. کافی جلد ۲ صفحه ۴۶.

۳. مستدرک جلد ۱ صفحه ۱۰۶.

۴. مستدرک جلد ۱۱ صفحه ۲۸۸.

۵. بحارالانوار جلد ۸۴ صفحه ۶۴.

۶. غررالحکم - علی علیه السلام.

از علائم مومن این است که سکوت او زیاد، با وقار، بسیار ذاکر، صابر، شاکر و سپاسگزار است.^۱
رسول گرامی ﷺ فرمودند:
هرگاه ملاحظه کردید مؤمنی را که بسیار ساکت و باوقار است به او نزدیک شوید زیرا به این شخص مؤمن حکمت القاء می‌شود.^۲

متانت و وقار در همه حال

شایسته یک انسان مؤمن و منتظر آن است که در تمام مراحل زندگی و در هر موقعیتی متانت و سنگینی و وقار خود را حفظ کند. و کریمانه از کنار سبکسری‌ها بگذرد و گرفتار آن‌ها نشود. در ارشادها و راهنمایی‌های معصومین علیهم‌السلام به این مسئله توجه شده است. به عنوان نمونه:

۱- در وقت حضور در مسجد الحرام امام صادق علیه‌السلام می‌فرماید:
هرگاه وارد مسجد الحرام شدید با تمام آرامش و متانت و وقار و خشوع وارد آن شوید.^۳

۲- در زمان قیام برای نماز: از همان حضرت نقل شده که فرمودند:
آن زمان که به خواست خدا برای نماز به پا خواستی تمام سعی و تلاش خود را به کار ببر و قیام تو برای نماز بر اساس آرامش و وقار باشد.^۴

۳- در ماه رمضان و برای روزه گرفتن و شرایط انسان روزه دار: امام صادق علیه‌السلام در ضمن سخنان مفصلی می‌فرماید:

... از شرایط شماروزه‌داران آنست که منتظر آن چه که خدا به شما وعده داده باشید و فراوان آرزوی لقاء خدا را داشته باشید و حالت آرامش و متانت و وقار و خشوع را

۱. کافی جلد ۲ صفحه ۲۳۶.
۲. ارشادالقلوب جلد ۱ صفحه ۱۰۴.
۳. کافی جلد ۴ صفحه ۴۰۱.
۴. وسایل الشیعه جلد ۵ صفحه ۲۰۳.

حفظ کنید.^۱

۴- در راه طلب دانش هم باید با وقار و متانت رفتار کرد: باز هم از فرمایشات متین امام صادق علیه السلام است که:

طلب دانش کنید و خود را با علم و دانش به همراه بردباری و وقار زینت دهید و در برابر کسی که از او علم می‌آموزید متواضع باشید.^۲

۵- در گرفتاری‌ها و انقلابات اجتماعی: از همان حضرت نقل شده است که: انسان مؤمن در گرفتاری‌ها و تحولات اجتماعی با وقار و متین و در بلاها صبور و شکیبیا است.^۳

متانت، وقار، کرامت نفس، غرور و تکبر نیست، خودخواهی و خودبینی نیست، بلکه درک شخصیت و منش است که انسان با وقار با توجه به آن ارزش و اعتبار و شخصیت خود را حفظ می‌کند در عین حالی که متواضع و خاشع است.

وقار از مشخصات امام علیه السلام و یاران خاص آنان

در معارف اهل بیت علیهم السلام و معارف و اخلاق مهدوی (عج)، وقار جزء مشخصات امامان معصوم علیهم السلام و یاران خاص آنها تلقی شده است و با این صفات شناخته می‌شوند.

الف: در روایتی مفصل از صفات امامان علیهم السلام امام صادق علیه السلام می‌فرمایند:

امامت ما با مدارا، الفت و دوستی و وقار و تقیه و زیبایی همنشینی با مردم و تقوا و کوشش همراه است.^۴

ب: شخصی از یاران امام صادق علیه السلام از آن حضرت سوال می‌کند که:

صاحب این امر با چه چیزی شناخته می‌شود؟ امام علیه السلام پاسخ می‌فرمایند با آرامش و وقار و علم و دانش و وصیت امام پیشین.^۵

۱. وسایل الشیعه جلد ۱۰ صفحه ۱۶۶.

۲. وسایل الشیعه جلد ۱۵ صفحه ۲۷۶.

۳. کافی جلد ۲ صفحه ۲۳۰.

۴. وسایل الشیعه جلد ۱۶ صفحه ۱۶۵.

۵. بحارالانوار جلد ۲۵ صفحه ۳۹.

ج: سید ابن طاووس از علمای بزرگ شیعه از کتاب ادریس نبی نقل می‌کند که: شیطان از خداوند درخواست کرد که تا قیامت او را مهلت دهد و خداوند در پاسخ او فرمود: تا وقت مشخصی تو را مهلت می‌دهم، و سپس توضیح می‌دهد که آن وقت معلوم زمانیست که زمین را از شرک و کفر پاک می‌کند و... بندگانی را انتخاب می‌کنم که قلب‌هایشان را برای ایمان آزموده‌اند و دل‌هایشان را با ورع و اخلاص و یقین و تقوا و خشوع و صدق و راستی و بردباری و صبر و وقار و زهد در دنیا و... پر کرده‌اند...^۱

یاران مهدی (عج) دل‌هایشان پر از بردباری و یقین و وقار است.
د: در دعای منسوب به حضرت مهدی (عج)، از خدا می‌خواهیم که:

اَللّٰهُمَّ... وَ عَلٰى مَشَايِخِنَا بِالْوَقَارِ وَ السَّكِينَةِ.

خداوندا به پیران ما وقار و متانت و آرامش عطا فرما.^۲
خداوندا به دعای امام عصر (عج) همه ما را وقار و متانت و آرامش عطا فرما.

خلاصه

- ۱- وقار یکی از ارزش‌های مهم اخلاقی است. از ریشهٔ وقر. توقیر به معنای تعظیم. متانت.
- ۲- وقار اگر در مورد خدا به کار رود به معنای عظمت و ثبوت عظمت است. و اگر در مورد انسان استعمال شود به مفهوم سنگینی، متانت و بزرگواری است.
- ۳- در روایات نکات ارزشمندی در مورد وقار ذکر شده است. از جمله: زینت علم، زینت دین، برونیکگی، مردانگی و مروّت، زینت عقل، زیبایی وجود انسان و علامت ایمان و...^۳
- ۴- در همهٔ احوالات باید وقار را حفظ کرد. در ورود به مساجد و مسجدالحرام.

۱. بحارالانوار جلد ۵۲ صفحه ۳۸۴.

۲. مفاتیح الجنان صفحه ۲۱۴.

قیام برای نماز. در ماه رمضان. در راه طلب دانش. در گرفتاری‌های اجتماعی و...
۵- یکی از مشخصات ممتاز یاران امام مهدی عج، وقار و متانت است.

خودآزمایی

- ۱- مفهوم وقار چیست؟
- ۲- وقار در مورد خداوند و در مورد انسان به چه معنایی است؟
- ۳- نکات ارزشمندی که در روایات در مورد وقار ذکر شده بنویسید.
- ۴- در چه مواردی وقار موضوعیت پیدا می‌کند؟
- ۵- ذکر یک سند در مورد وقار یاران امام مهدی عج.

درس ۳۳

قناعت

اصل قناعت از ارزش‌های اخلاق اسلامی شمرده شده و یکی از فضایل اولیای الهی به معنای رضا و خوشنودی، راضی بودن به کم و صرفه‌جویی است. و قانع به کسی اطلاق می‌شود که به آن چه که به او می‌دهند راضی و خشنود باشد. البتّه مقصود از قناعت، فقر و نداری، و از سوی دیگر خست و سخت‌گیری بر خانواده، حتی در زمان ثروت و مکننت نیست، بلکه به معنای راضی بودن به آن چه که با تلاش و کوشش بدست می‌آورد.

خست و تنگ‌گیری بر اهل خانواده خلاف آن فرمانی است که در اسلام مطرح شده که باید در حد امکان به زندگی خانواده توسعه داد. همواره باید اقتصاد و میانه روی را مورد نظر قرار داد. نه اهل خست و دنائت بود و نه اهل اسراف و تبذیر. اگر انسانی فقیر بود، با آن چه که برای او مقدور است باید بسازد و قناعت کند و بر آن چه برای او مقدّر شده خشنود باشد. و سر خود را برای کسی فاش نکند (البتّه فقری که معلول جامعه ظالم و چپاولگر نباشد. که در برابر ظلم باید احقاق حق کرد). و این معنا و مفهوم قناعت است.

امام صادق علیه السلام ضمن حدیث مفصّلی می‌فرمایند:

رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم معنای قناعت را از جبرئیل پرسیدند و جبرئیل عرض می‌کند: قناعت به این معناست که به آن چه که از دنیا به تو

می‌رسد حتی کم آن راضی باشی و بر آنچه که از زندگی برای تو فراهم آمده شکر گذار باشی.^۱

ارزش و اهمیت قناعت

در ارزش و اهمیت و اعتبار قناعت در زندگی بزرگان اخلاق مطالب فراوانی را مطرح کردند. در این قسمت از بحث از سخنان گران قیمت معصومین علیهم‌السلام در این موضوع اشاراتی خواهیم داشت:

۱- امام ششم علیه‌السلام می‌فرماید:

خداوند رسولانش را به مکارم اخلاق مخصوص گردانیده است پس خود را بیازمائید اگر آن مکارم در شما بود خدا را سپاس گوئید و بدانید که خیر شما در آن است. و اگر در شما نبود از خدا بخواهید و به آن رغبت داشته باشید، سپس فرمود: آن خصلت‌ها عبارتند از: یقین، قناعت، صبر، شکر، حلم، سخاوت، غیرت، شجاعت و مروّت و....^۲

۲- علی علیه‌السلام می‌فرماید:

قناعت مال و ثروتی است که نابود نمی‌شود.^۳

۳- رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم فرمودند:

قناعت گنج و ثروت من است.^۴

۴- علی علیه‌السلام می‌فرماید:

قناعت موجب عزّت و بی‌نیازی و حرص موجب خواری و سختی است....^۵

---

۱. وسایل الشیعه جلد ۱۵ صفحه ۱۹۵.

۲. کافی جلد ۲ صفحه ۵۷.

۳. وسایل الشیعه جلد ۱۵ صفحه ۲۷۸.

۴. مستدرک جلد ۱۱ صفحه ۱۷۳.

۵. غررالحکم، مستدرک ۱۲ / ۶۱.

۵- پیامبر گرامی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می فرماید:

خداوند فرموده است: من پنج چیز را در پنج چیز قرار دارم و مردم آن را در پنج چیز دیگر می جویند و نمی یابند، من ثروت را در قناعت قرار دادم. و مردم آن را در کثرت مال می جویند، ولی آن را نمی یابند...^۱

۶- امام رضا عَلَيْهِ السَّلَام می فرماید:

راه قناعت را نمی پیمایند جز دو گروه: یا انسان مطیع فرمان خدا که به دنبال آخرت است و یا انسان با کرامتی که خود را از انسان های پست دور نگه می دارد.^۲

۷- و امام علی عَلَيْهِ السَّلَام در دعای کمیل از خدا می خواهد:

مرا نسبت به چیزی که روزیم کردی راضی و قانع قرار بده.^۳

ثمره و نتیجه قناعت

با توجه به آن چه در مورد قناعت از نظر اهمیت و جایگاه آن در وجود انسان مطرح شد مسلماً این خصیصه نتایج و ثمرات فراوانی چه از جهت فردی یا اجتماعی و چه از جهت دنیوی و اخروی خواهد داشت. در سخنان بزرگان اخلاق و اولیا دین مسائل گوناگونی مطرح شده که به مواردی از آنها اشاره می شود:

۱- قناعت عامل آرامش روحی و روانی برای فرد و جامعه است:

امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام می فرماید:

انسان حریص (آن که قناعت ندارد) دو خصلت را بر خود حرام کرده و دو خصلت دیگر را از دست داده است. قناعت را بر خود حرام کرده، راحتی و آرامش را از دست داده است، رضا و خشنودی را بر خود حرام کرده، و یقین و اطمینان را گم کرده است.^۴

۱. مستدرک جلد ۱۵ صفحه ۲۲۶.

۲. مستدرک جلد ۱۵ صفحه ۲۲۷.

۳. مفاتیح الجنان.

۴. وسایل الشیعه جلد ۱۶ صفحه ۲۰.

و از همان حضرت در روایات دیگری نقل شده که فرمودند:

کسی که به آنچه قسمت و روزی اوست قانع باشد، از هیجانات درونی، گرفتاری‌ها، سختی‌ها، راحت و آسوده خواهد بود و هر مقدار از قناعت او کم شود، به میل و طمع او به دنیا افزوده می‌شود که اصل همه زشتی‌ها و شرور همین دنیا پرستی است و صاحب آن از آتش نجات نمی‌یابد مگر این‌که توبه کند.^۱

۲- قناعت عامل گوارا بودن زندگی و کم شدن حُزن و اندوه است:

از امام ششم علیه السلام نقل شده است:

کسی که پنج خصلت در او نباشد زندگی گوارائی نخواهد داشت. صحت و سلامتی، امنیّت، بی‌نیازی، قناعت و دوست همراه.^۲

و امام علی علیه السلام فرمودند که:

اصل عفت و پاکدامنی قناعت است و ثمره و نتیجه آن کم شدن حزن و اندوه.^۳

و در سخنان کوتاه دیگری می‌فرمایند:

هر فرد قانعی بی‌نیاز است و هر انسان قانعی عقیف و پاکدامن است. حرص او را از عفت و پاکدامنی خارج نمی‌کند و مسلماً نسبت به آنچه ندارد محزون و ناراحت نخواهد بود.^۴

۳- بی‌نیازی واقعی و نعمت الهی در قناعت است.

امام صادق علیه السلام فرمودند:

کسی که قانع باشد به آنچه که خدا به او روزی کرده است غنی‌ترین مردم است.^۵ امام کاظم علیه السلام در بعضی از مواعظ خویش می‌فرمایند:

---

۱. مستدرک جلد ۱۵ صفحه ۲۲۴.

۲. بحارالانوار جلد ۶۶ صفحه ۳۹۰.

۳. بحارالانوار جلد ۷۵ صفحه ۷.

۴. مستدرک ۱۵ / ۲۲۸.

۵. کافی ۲ / ۱۳۹.

...کسی که میانه روی و قناعت داشته باشد نعمت‌های الهی برای او باقی خواهند ماند.^۱

و همان حضرت در سخنانی به هشام بن حکم می‌فرماید:

انسان مؤمن باید با تضرع از خدا بخواهد عقلش را کامل کند، پس کسی که عقل داشته باشد به آنچه که زندگیش را کفایت کند قانع می‌شود و کسی که قانع باشد به آنچه برای او کافی است بی‌نیاز خواهد شد و کسی که به آنچه دارد قانع نباشد هرگز بی‌نیاز نخواهد شد.^۲

۴- قناعت موجب جلب محبت خدا و توجّه و عنایت خداست.

پیامبر گرامی ﷺ فرمودند:

کسی که در تمام صبح و شامش همت بزرگش برای آخرت باشد خداوند قناعت را در قلبش قرار می‌دهد و توجّه و عنایت خود را شامل حال او می‌کند.^۳

و امام صادق ع می‌فرمودند:

هرگاه خداوند بنده‌ای را دوست بدارد به او اطاعت و بندگی را الهام می‌کند و او را در دین با فهم عمیق قرار می‌دهد.^۴

و سخن آخر این که امام زمان (عج) ارواحنا فداه در دعای خود می‌فرماید:

... وَ عَلَيَّ الْفُقَرَاءِ بِالصَّبْرِ وَ الْقِنَاعَةِ.

خدایا به فقرا و نیازمندان جامعه صبر و قناعت را عطا فرما.^۵

خداوند در همه احوال ما را موفق بداند که با دعای امام زمان (عج) صبر و قناعت را پیشه خود کنیم که یکی از گرفتاری‌های جامعه امروز ما حرص، طمع،

۱. بحار الانوار جلد ۷۵ صفحه ۳۲۶.

۲. کافی جلد ۱ صفحه ۱۷.

۳. ثواب الاعمال صفحه ۱۶۸.

۴. بحار الانوار جلد ۱۰۰ صفحه ۲۶.

۵. مفاتیح الجنان.

و رفاه‌طلبی بی‌حدّ است.

خلاصه

- ۱- اصل قناعت یکی از ارزش‌های اخلاق اسلامی و به معنای رضا و خشنودی نسبت به زندگی محدود و کم و صرفه‌جوئی در هزینه‌ی زندگی است.
- ۲- مقصود از قناعت، فقر و یا خسیس بودن و سخت‌گیری در زندگی نیست. بلکه براساس شرایط درآمد زندگی کردن است.
- ۳- در روایات ارزش‌های فراوانی برای قناعت مطرح شده است.
- ۴- ثمره و نتیجه‌ی قناعت براساس روایات عبارت است از: عامل آرامش روحی، گوارا بودن زندگی، کم‌شدن حزن و اندوه، بی‌نیازی واقعی، جلب محبّت خدا و عنایت او و...

خودآزمایی

- ۱- قناعت چه مفهومی دارد؟
- ۲- آیا مقصود از قناعت، فقر و خست است؟ چرا؟
- ۳- دو روایت را در ارزش قناعت بنویسید.
- ۴- ثمرات و نتایج قناعت را بنویسید.

درس ۳۴

توبه و بازگشت به سوی خدا

یکی از ارزش‌های وجودی انسان که خداوند بر اساس فطرت انسان به او عطا کرده است، توبه و بازگشت به سوی خداست. گاهی انسان در اثر تکرار و مداومت بر گناه ممکن است دچار یأس از لطف و رحمت خدا شود اما پیام رحمت الهی او را به خویش می‌خواند که:

﴿وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ﴾^۱

اوست که توبه بندگان خویش را می‌پذیرد و از بدی‌ها می‌گذرد.

توبه در واقع تغییر مسیر دادن است و این تغییر مسیر دادن به صورت انقلاب انسان بر علیه خویش است و این تنها از ویژگی‌های انسان است که می‌تواند بر علیه خویش قیام کند. توبه، قیام و انقلاب مقامات عالی و نیروهای مقدس وجود انسان بر علیه نیروهای حیوانی و جنبه‌های شیطانی است.

برای کسی که بیدار شده و به صلاح و فساد خویش آگاه است کوچکترین تردیدی باقی نمی‌ماند که هیچ امری واجب‌تر، فوری و حیاتی‌تر از توبه و بازگشت به سوی خدا نیست. توبه را به همین جهت (بابُ الأَبواب) و (دَوَاءُ الذُّنُوبِ) گفته‌اند. توبه انقلابی درونی است که در نتیجه حصول معرفت و بیداری در قلب آدمی

بیدار می‌شود و روی دل را به سوی درگاه الهی می‌گرداند در نتیجه این تحوّل درونی، قلب از تیرگی گناهان تصفیه می‌شود و از مرگ معنوی نجات می‌یابد.
علی علیه السلام می‌فرمایند:

التَّوْبَةُ تُطَهِّرُ الْقُلُوبَ وَ تَغْسِلُ الذُّنُوبَ^۱

توبه دل‌ها را پاک می‌کند و آثار گناهان را می‌شوید.
روی همین اصل خداوند در بسیاری از آیات قرآن ما را به خود و بازگشت به خویش می‌خواند، و رحمت خود را شامل حال توبه‌کنندگان می‌کند:
بدرستی که خدا آنان را که پیوسته به درگاهش توبه و انابه کنند، و هم پاکیزگان دور از آرایش را دوست دارد.^۲
و در حدیثی قدسی آمده است:

اگر آنان که از من روی برتافتند می‌دانستند که چقدر مشتاق آنان هستم هر آینه از شوق جان می‌سپردند.^۳

حقیقت توبه کامل

حقیقت توبه پشیمانی از گناه است و علامت پشیمانی آن است که شخص به خاطر گناهی که مرتکب شده دستخوش اندوه و حسرت شود. شیرینی گناه در او تبدیل به تلخی شود و با شرمساری کامل به حضور خدا باریابد و تصمیم قاطع بر ترک گناه داشته باشد. تا آنجا که می‌تواند حقوق تباه شده مردم (حَقَّ النَّاسِ) را (اعم از حقوق مالی، یا شخصیتی و یا...) بپردازد.

در بحث توبه کامل حدیث زیبایی از علی علیه السلام نقل شده که:

شخصی در حضور علی علیه السلام گفت: «أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ» حضرت فرمود: آیا می‌دانی استغفار چیست؟ آن‌گاه فرمود: استغفار درجه والامقامان

۱. غررالحکم

۲. بقره ۲۲۲

۳. تذکرة المتقين صفحه ۱۰۱

است، و برای آن شش چیز لازم است:

۱. پشیمانی و ندامت از گذشته.
۲. عزم بر ترک آن برای همیشه.
۳. ادای حقوق دیگران به طوری که هنگام مرگ پاک باشی و در حالی خدا را ملاقات کنی که حقوقی بر عهده ات نباشد.
۴. هر فریضه و امر واجبی را که ضایع کرده‌ای جبران کنی.
۵. گوشتی که از حرام بر تن تو روئیده با حزن و اندوه آب کنی تا پوست به استخوان بچسبد و گوشت جدید در پوست پیدا شود.
۶. زحمت و سختی عبادت را بر بدنت بچشانی همچنان که شیرینی گناه را چشانیده‌ای. و هرگاه چنین کردی بگو: «أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ»^۱.

شرایط پذیرش توبه

در عین حالی که خداوند تَوَّاب است و غفور و رحیم و توبه بندگانش را می‌پذیرد، برای پذیرش توبه علاوه بر توجّه به حقیقت توبه که در سخنان علی عَلَيْهِ السَّلَامُ مطرح بود، مسائل دیگری هم می‌تواند در پذیرش توبه از جانب خداوند مؤثر باشد. دعا‌های نیمه شب‌ها، شب‌های خاص (مانند شب‌های جمعه و قدر)، خواندن توّسّلات و مناجات‌های معصومین عَلَيْهِمُ السَّلَامُ، خدمت به مردم و عفو و بخشش از خطاهای آن‌ها، صدقات و احسان‌ها و از همه مهم‌تر توّسل به ذیل عنایات معصومین عَلَيْهِمُ السَّلَامُ که قرآن خود بیانگر این حقیقت است.

زمانی که فرزندان یعقوب پیراهن یوسف را بر صورت پدر انداختند و چشمانش شفا یافت، از او درخواست کردند: (پدر، برای ما طلب آمرزش کن و از خدا بخواه گناهانمان را ببخشد که ما خطا کاریم و حضرت یعقوب فرمود: بزودی برای شما طلب مغفرت می‌کنم که خداوند آمرزنده و مهربان است).^۲

و در مناجات‌های ائمه نیز توّسل به پیامبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و علی عَلَيْهِ السَّلَامُ و فاطمه عَلَيْهَا السَّلَامُ فراوان

۱. نهج البلاغه حکمت ۴۰۹

۲. یوسف ۹۷ و ۹۸

به چشم می‌خورد.

پس وظیفه توبه است و عدم یأس از زحمت خدا و هم باید به شرایط و حقیقت توبه توجه کرد.

توبه در آموزه‌های مهدوی علیه السلام

- امام مهدی عجل الله تعالی فرجه در دعای خود برای جوانان از خداوند چنین درخواست می‌کند:

وَ تَفَضَّلْ عَلَيَّ... وَ عَلَيَّ الشَّبَابِ بِالْإِنَابَةِ وَ التَّوْبَةِ.^۱

خداوندا تفضل کن و جوانان را موفق به بازگشت و توبه نما.

- و همان حضرت عجل الله تعالی فرجه در دعای افتتاح عرضه می‌دارد:

اللَّهُمَّ إِنَّ عَفْوَكَ عَنْ ذَنْبِي... وَ...

خداوندا آمرزش تو از گناهم و گذشتت از خطاهایم و بخششت از ظلم و پرده پوشیت بر عمل زشتم و حلم و بردباریت بر جرم و گناه بسیارم که به عمد یا خطا کردم مرا به طمع انداخت که از تو درخواست کنم چیزی را که استحقاق آن را ندارم و توبه لطف و رحمتت روزیم گردانیدی.^۲

- در دعای ندبه می‌خوانیم:

خداوندا نماز ما را به برکت وجود مقدس امام زمان عجل الله تعالی فرجه قبول کن، و گناهان ما را به واسطه او ببخش و دعای ما را به برکت وجودش مستجاب کن...^۳

- و در دعای حضرت برای برآورده شدن حاجات در شب‌های جمعه می‌خوانیم:
... خدایا من نافرمانی تو را کردم اما نه براساس تکبر و نخوت و نه به

۱. مفاتیح الجنان صفحه ۲۱۴

۲. مفاتیح الجنان صفحه ۳۲۲

۳. مفاتیح الجنان صفحه ۹۸۶

خاطر خارج شدنم از بندگی تو و نه به سبب انکار ربوبیت تو، ولی تابع هوای نفسم شدم و شیطان در من لغزش ایجاد کرد، دلیل و برهان و استدلال در اختیار توست، خدایا اگر عذابم کنی بخاطر گناهان من است بدون ظلم و ستم و اگر مرا ببخشی و رحم کنی بدرستی که تو بخشنده و مهربانی.^۱

- و در زیارت صاحب الامر شهادت می دهیم که:

أَشْهَدُ أَنَّ بَوْلَايَتِكَ تُقْبَلُ الْأَعْمَالُ...

شهادت می دهیم که بخاطر ولایت شما اعمال ما پذیرفته و کارهای ما پاک و تزکیه شده و حسنات ما افزایش یافته و گناهان ما محو می شود. پس کسی که در تحت ولایت شما باشد و معترف به امامت شما، اعمالش مورد قبول و گفتارش تصدیق و نیکی هایش افزایش و گناهانش محو می شود...^۲

- در مناجات ها و دعاهاى ائمه فراوان به موارد توبه بر می خوریم، که نشان دهنده ارزش والای این امر مهم و حیاتی است. مناجات خمس عشره امام سجّاد، دعای ابو حمزه، دعای کمیل و... اقیانوسی از معارف در ابواب مختلف مخصوصاً توبه است. بیائیم از خداوند توفیق بخواهیم که با همان سخنان و نجواهای ائمه علیهم السلام و امام زمان عجل الله تعالی فرجه و با توسل به ذوات مقدسه معصومین، ما را توفیق توبه عنایت بفرمایند.

خلاصه

- ۱- توبه یکی از ارزش های وجودی انسان براساس فطرت است و قبول توبه از جانب خدا پیام رحمت الهی است.
- ۲- توبه در واقع تغییر مسیر دادن، انقلاب انسان بر علیه خود. قیام نیروی مقدس

۱. صحیفه المهدی صفحه ۱۷۶

۲. مفاتیح الجنان صفحه ۹۶۳

وجود انسان بر علیه نیروهای شیطانی او است.

۳- توبه انقلابی درونی است که در نتیجه حصول معرفت در قلب آدمی پدیدار شود.

۴- حقیقت توبه کامل در سخنان حضرت علی علیه السلام در نهج البلاغه بیان شده است.

۵- شرایط دیگر پذیرش توبه عبارتند از: دعا‌های شب‌های خاص (شب‌های جمعه و قدر و...) خواندن توسلات و مناجات‌های معصومین علیهم السلام.

خدمت به مردم، عفو و بخشش، صدقات و احسان‌ها، توسل به معصومین علیهم السلام
۶- در سخنان، مناجات‌ها، دعا‌های مربوط به حضرت مهدی عجل توبه یکی از مهم‌ترین محورهاست.

خودآزمایی

- ۱- اهمیت توبه در اسلام تا چه اندازه است؟
- ۲- چه تعبیراتی در مورد توبه در متون اسلامی وجود دارد؟
- ۳- حقیقت توبه کامل را از نظر علی علیه السلام بنویسید.
- ۴- شرایط دیگر پذیرش توبه کدام است؟
- ۵- تعبیرات متون دعاها و مناجات‌های مربوط به امام زمان علیه السلام در مورد توبه چیست؟

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ
اللَّهُمَّ اسْلُكْ بِنَا عَلَى يَدَيْهِ مِنْهَاجَ الْهُدَى
وَ الْمَحَجَّةَ الْعُظْمَى وَ الطَّرِيقَةَ الْوَسْطَى...
آمین یا رب العالمین

کتاب نامه

- ۱- قرآن.
- ۲- نهج البلاغه. فیض الاسلام. شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- ۳- ارشاد القلوب. دیلمی. حسن بن محمد. نشر الشریف الرضی - قم. ۱۴۱۲ ق.
- ۴- الامالی شیخ صدوق. ابن بابویه. محمد بن علی. نشر کتابچی تهران ۱۳۷۶ ش.
- ۵- بحار الانوار. علامه محمد باقر مجلسی. نشر دار احیاء التراث العربی. طبع بیروت. ۱۴۰۳.
- ۶- پیام نگار. سید حسین حسینی. نشر قم.
- ۷- البرهان فی تفسیر القرآن. بحرانی سیدهاشم. ناشر مؤسسه بعثه. قم ۱۳۷۴ ش.
- ۸- تفسیر نمونه زیر نظر ناصر مکارم. جامعه مدرسین قم.
- ۹- تهذیب الاحکام. محمد بن حسن طوسی. دارالکتب الاسلامیه تهران چاپ چهارم.
- ۱۰- تذکرة المتقین. شیخ محمد بهاری همدانی.
- ۱۱- ثواب الاعمال. ابن بابویه. انتشارات اخلاق قم. ۱۳۷۹ ش.
- ۱۲- خصال. شیخ صدوق. نشر جامعه مدرسین قم ۱۳۶۲ ش.
- ۱۳- خصال یاوران مهدی علیه السلام وزارت ارشاد.
- ۱۴- ربیع الانام. عبدالحسین طالعی نشر میقات تهران ۱۴۱۹.
- ۱۵- سیر حکمت در اروپا. محمد علی فروغی.

- ۱۶- سفینة البحار. شیخ عباس قمی.
- ۱۷- سیمای امام مهدی در قرآن. مهدی حائری قزوینی. نشر آفاق تهران. ۱۳۶۷ ش.
- ۱۸- شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید. مکتبه آیه الله المرعشی النجفی. قم ۱۴۰۴ ق.
- ۱۹- صحیفه سجادیه.
- ۲۰- صحیفه المهدی جواد قیومی اصفهانی.
- ۲۱- علم اخلاق یا حکمت عملی.
- ۲۲- عوالی اللآلی ابن جمهور محمد بن زین الدین. نشر دارسیدالشهدا. قم ۱۴۰۵ ق.
- ۲۳- غرر الحکم و درر الکلم تمیمی آمدی. عبدالواحد بن محمد. نشر دارالکتب الاسلامی قم. ۱۳۶۶ ش.
- ۲۴- فرهنگ عمید. حسن عمید.
- ۲۵- فلاح السائل. سید رضی بن طاووس حلی.
- ۲۶- کافی. محمد بن یعقوب کلینی. نشر دارالحدیث قم. ۱۴۲۹ ق
- ۲۷- کلمة الامام المهدی. حسن شیرازی. ترجمه افتخارزاده. نشر رشید قم.
- ۲۸- مستدرک الوسایل. نوری. حسین بن محمد تقی. نشر مؤسسه آل البيت قم. ۱۴۰۸ ق.
- ۲۹- مکیال المکارم. سید محمد تقی موسوی اصفهانی. مؤسسه الامام المهدی. قم ۱۳۶۳ ش.
- ۳۰- مفاتیح الجنان. شیخ عباس قمی.
- ۳۱- محجة البيضاء. ملامحسن فیض کاشانی. جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- ۳۲- میزان الحکمه. محمدی ری شهری. دفتر تبلیغات اسلامی قم.
- ۳۳- مجمع البیان. تفسیر. فضل بن حسن طبرسی. تهران مکتبه العلمیه.
- ۳۴- منتخب الاثر. صافی گلپایگانی. نشر قم.
- ۳۵- نیایش دکتر الکسیس کارل. ترجمه شریعتی.
- ۳۶- وسایل الشیعه. شیخ حر عاملی. محمد بن الحسن. نشر مؤسسه آل البيت علیهم السلام قم ۱۴۰۹ ق.

